

**T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**DOĞU AKDENİZ JEOPOLİTİĞİ VE TÜRKİYE’NİN
ENERJİ GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa Aykut ÇÜGEN

Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Enstitü Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hakan Sezgin ERKAN

AĞUSTOS 2022

T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**DOĞU AKDENİZ JEOPOLİTİĞİ VE TÜRKİYE’NİN
ENERJİ GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa Aykut ÇÜGEN

ORCID ID: 0000-0002-1841-2658

Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Enstitü Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

“Bu tez 19/08/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Dr.Öğr. Üyesi Hakan Sezgin ERKAN	Başarılı	
Dr.Öğr. Üyesi Ali SEMİN	Başarılı	
Doç.Dr. Enes BAYRAKLI	Başarılı	

Enstitü Müdürü
Onay

BEYAN

Bu tez çalışmasının hazırlanma aşamasında bilimsel ahlak kuralları dışına çıkılmadığını, başkalarının kitap, makale ve eserlerinden alıntı yapılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak kaynakçada gösterildiğini, kullanılan kaynaklarda herhangi bir tahrifat da bulunulmadığı, çalışmanın herhangi bir kısmının bu üniversite ve başka bir üniversitedeki diğer bir tez çalışması olarak sunulmadığını veya yayınlanmadığını beyan ederim.

Mustafa Aykut ÇÜGEN
19.08.2022

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı özenle takip eden danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hakan Sezgin ERKAN'a değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Ayrıca görüş ve önerileriyle hazırlamış olduğum tezimi kabul eden değerli jüri üyelerine teşekkür ederim. Son olarak bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme şükranlarımı sunarım.

Mustafa Aykut ÇÜGEN
19.08.2022

İÇİNDEKİLER

KISATMALAR.....	iii
TABLO LİSTESİ	iv
ŞEKİL LİSTESİ.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM 1: JEOPOLİTİK	4
1.1. Coğrafya.....	4
1.2. Jeopolitik	6
1.2.1. Jeopolitiğin Unsurları	7
1.2.1.1. Jeopolitiğin Değişmeyen Unsurları.....	7
1.2.1.2. Jeopolitiği Değişken Unsurları.....	10
1.3. Klasik Jeopolitik	12
1.3.1. Organik Devlet Perspektifi	15
1.3.1.1. Friedrich Ratzel.....	15
1.3.1.2. Karl E. Haushofer	19
1.3.2. Jeostratejik Perspektif	21
1.3.2.1. Halford John Mackinder	22
1.3.2.2. Alfred Thayer Mahan	24
1.3.2.3. Nicholas J. Spykman.....	27
1.4. Eleştirel Jeopolitik	28
1.4.1. Formal Jeopolitik	29
1.4.2. Pratik Jeopolitik	29
1.4.3. Popüler Jeopolitik	30

BÖLÜM 2: ENERJİ GÜVENLİĞİ VE TÜRKİYE’NİN ENERJİ ÇEŞİTLİLİĞİ	31
2.1. Enerji Güvenliği	31
2.1.1. Enerji Güvenliğinin Tarihsel Arka Planı	32
2.1.2. Enerji Güvenliğinin Teorik Çerçevesi	33
2.1.2.1. Enerji Güvenliğinin Boyutları.....	34

2.1.3. Petrol Krizleri	38
2.1.3.1. 1973 Petrol Krizi	39
2.1.3.2. 1979 Petrol Krizi	42
2.1.3.3. 1986 Petrol Krizi (OPEC Ülkelerinin Krizi)	44
2.1.3.4. 1990 Körfez (Petrol) Krizi	45
2.2. Türkiye'nin Enerji Güvenliğinin Boyutları	46
2.3. Türkiye'nin Enerji Çeşitliliği	48
2.3.1. Petrol	50
2.3.2. Kömür	52
2.3.3. Doğalgaz	54
2.3.4. Nükleer Enerji	56
2.3.5. Yenilenebilir Enerji Kaynakları	58
BÖLÜM 3: DOĞU AKDENİZ ENERJİ GÜVENLİĞİ VE TÜRKİYE	60
3.1. Doğu Akdeniz'in Jeopolitik ve Stratejik Önemi	60
3.2. Türkiye'nin Jeopolitik Konumu	61
3.3. Enerji Jeopolitiği	65
3.4. Münhasır Ekonomik Bölge ve Deniz Yetki Alanları	69
3.5. Tarafların Görüşleri	72
3.5.1. Türkiye	73
3.5.2. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	74
3.5.3. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	75
3.5.4. Yunanistan	76
3.5.5. İsrail	77
3.5.6. Lübnan	79
3.5.7. Mısır	80
3.5.8. Suriye	81
3.6. Doğu Akdeniz'in Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri	81
3.7. Doğu Akdeniz'in Türkiye İçin Önemi	91
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	99

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	:	Adalet ve Kalkınma Partisi
EMGF	:	East Mediterranean Gas Forum
GKRY	:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
KKTC	:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1973 Yılı Petrol Fiyatlarındaki Değişim.....	41
Tablo 2: Türkiye'nin Önemli Linyit Havzaları ve Sahaları.....	52
Tablo 3: Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Doğalgaz Tüketimi.....	55
Tablo 4: Türkiye Brüt Elektrik Üretiminin Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Aylık Dağılımı.....	57

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Haushofer'in Pan-Bölge Haritası.....	20
Şekil 2: Kalpgah ve Kenar Kuşak.....	23
Şekil 3: Dünya Enerji Tüketim Grafiği 1990-2019.....	48
Şekil 4: Türkiye Enerji Tüketim Grafiği 1990-2019.....	49
Şekil 5: Önemli Kömür Sahaları ve Potansiyel Kullanım Alanları.....	53
Şekil 6: Dünyadaki Tüm Çatışma Alanları.....	63
Şekil 7: Deniz Yetki Alanları Haritası.....	69
Şekil 8: Doğu Akdeniz'e Kıyıdaş Devletlerin 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmelerine Bağlılıkları.....	73
Şekil 9: Doğu Akdeniz'de Yunanistan'ın İddiası.....	76
Şekil 10: İsrail'in İspatlanmış Doğalgaz ve Petrol Rezervlerinin Haritası.....	78
Şekil 11: İsrail - Lübnan İhtilaflı Münhasır Ekonomik Bölge Haritası.....	79
Şekil 12: Doğu Akdeniz'deki Parseller.....	89
Şekil 13: Türkiye Libya Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması Sonrası Sınırlar.....	97

Tezin Başlığı: Doğu Akdeniz Jeopolitiği ve Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri	
Tezin Yazarı: Mustafa Aykut ÇÜGEN	Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hakan Sezgin Erkan
Kabul Tarihi: 19/08/2022	Sayfa Sayısı: vii (önkısım) + 115(tez)
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Bilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Doğu Akdeniz tarih boyunca medeniyetlerin etrafında yerleştiği ve gerek kuzey-güney gerekse doğu batı ekseninde ticaret ve insan ulaşımının merkezinde olan bir bölgedir. Bu sebeptendir ki imparatorluklar Doğu Akdeniz havzası üzerinde egemenlik kurmaya ve ticaret yollarını kontrolleri altına almaya çalışmışlardır. Tarih boyunca bölgede egemenlik kurmaya çalışan birçok devlet olmasına rağmen bunu sadece üç imparatorluk başarmıştır. Bunlar, Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarıdır. Bu İmparatorlukların temel amacı Doğudan gelen malların Batıya ulaşmasını kontrol etmek ve bu minvalde de dünya ticaretini ellerinde tutmaktır. Coğrafi keşifler ile birlikte ise Doğu Akdeniz öneminin hızla kaybetmeye başlamıştır. Eski ticaret yollarının önemini kaybetmesi ile birlikte Doğu Akdeniz ticareti bundan olumsuz etkilenmiş bu durumda en çok Osmanlı İmparatorluğu'nu etkilemiş ve Osmanlı bu sebeple büyük bir gelirden olmuştur. Hidrokarbon kaynaklarının keşfi ile birlikte Doğu Akdeniz 18. Yüzyılda kaybettiği jeopolitik önemini ise 21. Yüzyılda yeniden kazanmıştır. Birçok devletin münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığına sahip olduğu Doğu Akdeniz Havzası enerji kaynaklarından daha fazla pay alabilmek için ülkeler rekabet etmeye başlamışlardır. Türkiye de bu devletlerden biri olarak Doğu Akdeniz enerji kaynaklarından hakkı olan payı sağlamak ve kendi enerji güvenliğine katkıda bulunmak istemektedir. Bu çalışmada Türkiye'nin enerji güvenliği ve Doğu Akdeniz Enerji politikaları detaylı olarak incelenecektir. Bununla birlikte şu sorulara cevap aranacaktır: Doğu Akdeniz, Türkiye'nin enerji güvenliğinde önemli midir? Türkiye'nin enerji güvenliği tehdit altında mıdır? Doğu Akdeniz'de uygulanması gereken politikalar nelerdir?	
Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Doğu Akdeniz, Türkiye	

The Title of Thesis: Eastern Mediterranean Geopolitics and Its Effects on Turkey's Energy Security	
Author: Mustafa Aykut ÇÜGEN	Supervisor: Asst. Prof. Dr. Hakan Sezgin Erkan
Date: 19/08/2022	Nu. of Pages: vii (pre text)+115(main body)
Department: Political Science and Public Administration	Subfield: Political Science and International Relations
The Eastern Mediterranean is a region where civilizations have settled throughout history and is at the center of trade and human transportation in both north-south and east-west axis. For this reason, empires tried to establish dominance over the Eastern Mediterranean basin and to control trade routes. Although there have been many states that have tried to dominate the region throughout history, only three empires have succeeded in doing so. These are the Roman, Byzantine and Ottoman Empires. The main purpose of these empires was to control the transportation of goods from the East to the West and to hold the world trade in this way. With the geographical discoveries, the Eastern Mediterranean began to lose its importance rapidly. With the loss of the importance of the old trade routes, the Eastern Mediterranean trade was negatively affected, in this case, it affected the Ottoman Empire the most, and the Ottomans had a great income for this reason. With the discovery of hydrocarbon resources, the Eastern Mediterranean regained its geopolitical importance in the 21st century, which it lost in the 18th century. Countries have started to compete in order to get a larger share from the energy resources of the Eastern Mediterranean Basin, where many states have exclusive economic zones and continental shelves. As one of these states, Turkey wants to provide its rightful share from the Eastern Mediterranean energy resources and contribute to its own energy security. In this study, Turkey's energy security and Eastern Mediterranean energy policies will be examined in detail. In addition, answers will be sought to the following questions: Is the Eastern Mediterranean important for Turkey's energy security? Is Turkey's energy security under threat? What are the policies that should be implemented in the Eastern Mediterranean?	
Key Words: Geopolitics, Eastern Mediterranean, Turkey	

GİRİŞ

Doğu Akdeniz dünyanın enerji ve ticaret geçiş hatlarının en yoğun olduğu dünya denizinin sadece küçük bir kısmını oluştursa da dünya ticaretinin üçte birinin gerçekleştiği, Süveyş Kanalı sayesinde doğu ile batyı birbirine bağlayan jeopolitik açıdan oldukça önemli bir bölgedir (Kedikli & alağan, 2017: 122). Doğu Akdeniz'in bu önemine ek olarak öneminin daha da artmasını sağlayacak olan stratejik kaynaklar da keşfedilmiştir. Yeraltı hidrokarbon kaynakları olan bu stratejik kaynaklar bölgedeki kıyıdaş devletlerin de dikkatini cezbetmiş ve tüm devletler bu havzada çıkarlarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar.

Türkiye de bölge ölkelerinden birisi olarak uluslararası hukuk çerçevesinde gerek kendi enerji güvenliğini sağlamak gerek ise coğrafyasından ötürü sahip olduğu jeopolitik önemi kaybetmemek ve arttırmak açısından bölge ölkeleri ile rekabet içine girmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin rekabete girdiği ölkeler sadece kıyıdaş ölkeler değil ABD, Rusya ve Avrupa Birliği ölkeleridir (Keser, 2012: 58).

Doğu Akdeniz'de hidrokarbon kaynaklarının bulunması ve bu bölgede iki AB üyesi ölkenin olması enerji güvenliği açısından AB'ye önemli bir seçenek sunmuştur. Uzun yıllardır enerji bakımından Rusya'ya bağımlı olan ve bu bağımlılığın siyasi sonuçlarını da karşılamak zorunda kalan AB ölkeleri Doğu Akdeniz havzasından kendi üyeleri tarafından çıkarılacak doğalgaz ile enerji güvenliklerini garanti altına almak istemektedirler. Bu minvalde de Yunanistan ve GKRY'nin koşulsuz desteklemektedirler (Noi Ünver, 2019: 14).

Bölgede kıyıdaş devlet olarak bulunmamasına rağmen yer alan bir diğer aktör olan ABD ise AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını sonlandırmak ve Rusya'yı gerek siyasi gerek ise ekonomik bakımından dezavantajlı konuma getirmek istemektedir. Bu sebeptendir ki hem AB'nin politikalarını hem de uluslararası hukuka aykırı olmasına rağmen Yunanistan ve GKRY'nin politikalarını koşulsuz desteklemektedir (Erdemir, 2019: 38).

Bölgede olan bir diğer büyük güç Rusya ise bölge ölkeleri arasındaki anlaşmazlığın sürmesini ve Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının AB ölkelerine ulaşmamasını

istemektedir. Böylece AB'ye enerji bakımından Rusya'ya bağımlı kalacağı gibi Rusya da ekonomik bakımdan önemli bir kazanç elde edebilecektir (Üren, 2021: 870).

Kıydaş devletler ise Türkiye ile olan sorunlu ilişkilerinden ötürü bölgede Türkiye'nin en büyük rakibi olan Yunanistan-GKRY ikilisine destek vermekte ve bu iki ülkeyle münhasır ekonomik bölge anlaşmaları yaparak kendi kazançlarını maksimize ederken Türkiye'nin de zararlı çıkmasını sağlamaktadır. Bu şartlar dâhilinde Türkiye'nin Doğu Akdeniz mutlak surette güçlü şekilde belirlediği münhasır ekonomik bölge haritası ile birlikte yer alması gerekmektedir (Kökyay, 2021: 224).

Tezin ilk bölümünde teorik çerçeveden bahsedilerek jeopolitik ve enerji güvenliği kavramları detaylı olarak teorilerle desteklenerek incelenecektir. Bu minvalde klasik jeopolitik teorilerden ve sonrasında ise eleştirel jeopolitik yaklaşımdan bahsedilecektir. Klasik jeopolitik kuramlar belirli bir bölge üzerinde hakimiyet gerektirmesi ve bu hakimiyeti sürdürebilmek için de komşu bölgelerde aksiyon alınması üzerine kurulan yaklaşımlar olmasından mütevellit Doğu Akdeniz jeopolitiği anlamak açısından önem arz etmektedir. Bu sebeptendir ki tezin ilk kısmında klasik jeopolitik teoriler detaylı olarak incelenecektir.

Tezin ikinci bölümünde enerji güvenliği kavramına ve Türkiye'nin enerji güvenliğine yer verilecektir. Doğu Akdeniz Jeopolitiğinin anlamak açısından dikkat edilmesi gereken bir diğer kavram da enerji güvenliği kavramıdır. Ülkeler enerji ihtiyaçlarını başka ülkelere bağımlı olmadan ya da bağımlı olsalar dahi çeşitlendirerek enerji yoksunluğuna düşmeden çözmek aynı zamanda da bu çözümü sürdürmek istemektedirler. Bu sebeple yeraltı hidrokarbon kaynaklarına sahip olmayan ülkeler enerji ihtiyacını karşılarken iki hususa dikkat etmektedirler. Bunlardan ilki enerji taleplerini karşıladıkları ülkelerin çeşitliliği diğer bir deyişle tek bir ülkeden enerji talebinin karşılanmamasıdır. Bu durum enerji güvenliği için birincil önem arz etmektedir. İkinci olarak ise tek bir enerji kaynağına bağımlı olmadan birden çok enerji çeşidini aynı anda kullanmak suretiyle çeşitlilik yaratmak ve riski dağıtmaktır. Bu sebeptendir ki tezin ikinci kısmında enerji güvenliği kavramı ve bu kavram çerçevesinde Türkiye enerji güvenliği detaylı olarak incelenecektir.

Tezin son bölümünde Doğu Akdeniz enerji güvenliği, enerji jeopolitiği bölge ülkelerinin görüşlerine yer verilecektir. Doğu Akdeniz enerji jeopolitiğini anlamak açısından ihtiyaç olan kavramlar bölge hakimiyetini esas alan klasik jeopolitik teoriler ve enerji güvenliği kavramı bu bölümde kullanılarak enerji jeopolitiği incelenecektir. Aynı zamanda enerji güvenliğinin sağlanması için meşruiyet sağlayan ve devletlerin yetki alanlarının belirten kavramlar olan münhasır ekonomik bölge ve deniz yetki alanları kavramı da Türkiye'nin jeopolitik konumu, enerji güvenliği ve ortaya koyduğu tezin haklılığının ispatı açısından da önemlidir. Türk tezinin ortaya koyduğu adilane paylaşımı daha iyi anlayabilmek ve anlatabilmek açısından da diğer bölge ülkelerinin görüşleri oldukça önemlidir. Bu sebeple bu bölümde aynı zamanda Doğu Akdeniz'e kıyaslı olan ülkelerin Doğu Akdeniz ile ilgili görüşlerine de yer verilecektir. Bölümün son alt başlığında ise Doğu Akdeniz'in Türkiye'nin enerji güvenliğine etkileri ve önemi üzerinde de durulacaktır.

Tezde araştırma yöntemi olarak vaka analizi kullanılmıştır. Bunun kullanılmasının temel sebebi detaylı bilgi verilebilmesi ve konunun derinlemesine incelenmesine olanak sunmasıdır. Tez çalışmasında birincil hedef bölge ülkelerinin çıkarlarını ve Doğu Akdeniz Havzası ile ilgili görüşlerini ortaya koyabilmektedir. Dünyanın en aktif ticaret denizi ve enerji nakil hattı bölgesi olan Doğu Akdeniz'de yeraltı kaynakları bulunmasıyla birlikte ortaya çıkan rekabet sonucunda ülkelerin Doğu Akdeniz'e bakışları ve görüşleri önem arz etmeye başlamıştır. Tezde temel olarak 4 hipotez mevcuttur. Bunlardan ilki AB'nin enerji güvenliğini sağlamak için uluslararası hukuk kurallarını ve içtihadı hiçe sayarak Yunanistan ve GKRY'ye destek vereceğidir. Rusya'ya olan bağımlılığını ortadan kaldırmak isteyen AB bu sebeptendir ki Yunanistan ve GKRY'nin hukuka aykırı taksim teşebbüslerini koşulsuz desteklemektedir. İkinci hipotez de AB'nin Doğu Akdeniz üzerinden enerji güvenliğini sağlamanın Rusya'yı zayıflatacağından dolayı ABD'nin de AB'ye ve dolayısıyla Yunanistan ve GKRY'ye koşulsuz destek vereceğidir. Tezdeki üçüncü hipotez ise Rusya'nın Doğu Akdeniz'de Türkiye ve Yunanistan GKRY arasındaki anlaşmazlığın sürmesini istediğidir. Dördüncü hipotez ise gerek mevcut uluslararası hukuk kuralları gerek ise içtihatlarla bakıldığında Türkiye'nin deniz yetki alanları taksiminin adaletli ve hakkaniyetli olduğudur.

BÖLÜM 1: JEOPOLİTİK

1.1. Coğrafya

Devletlerin gerçekleştirdiği tüm askeri, siyasi ve ekonomik aksiyonların planlanması ve uygulanmasında denklemin değişmez unsuru her daim coğrafyadır. Devletlerin henüz ortaya çıkmadığı dönemlerde insanlar yaşamları için gerekli kaynakları elde etmek için coğrafyadan faydalanmış veya kendilerine bu kaynakları daha kolay sağlayan ve yaşamlarına destek olan coğrafyalara yerleşmişlerdir. Devletlerin ortaya çıkması ile birlikte coğrafyanın önemi daha da artmıştır. Devletler güvenlik, ekonomik, siyasi, askeri unsurlardan mümkün olan en yüksek ölçüde avantaj sağlayabilmek için coğrafyayı kendi lehlerine kullanmaya ya da bu avantajları kendilerine sağlayabilecek coğrafyaları ele geçirme yoluna gitmişlerdir.

İnsanlar coğrafyaya hükmederek, coğrafyanın özelliklerini kullanarak ya da değiştirerek çeşitli avantajlar sağlamaya çalışmışlardır. Nehir yataklarının sulama için kullanılması, taşımacılık için denizlerin suni kanallar yoluyla birleştirilmesi, ormanların ya da dağların içlerinden yollar açılması gibi çeşitli eylemler insanın coğrafyayı lehine kullanmasının örnekleridir.

Endüstri Devrimi ile birlikte gelişen teknolojiyle insanoğlu zamanla coğrafyaya daha fazla hükmetmeye başlamıştır. İnsanoğlunun coğrafyaya yeterince hükmedemediği dönemlerde coğrafyaya ayak uydurmasına örnek vermek gerekirse dağlık/ovalık alanlardaki ya da sulak ve kurak arazilerdeki yerleşimler örnek verilebilmektedir. İnsanoğlu tarım yapabilmek için ovalık ve sulak arazilerde yaşamayı tercih etmiş dolayısıyla da nüfus yoğunluğu bu bölgelerde oldukça fazla olmuştur. Bunun aksine dağlık, kurak arazilerin olduğu bölgelerde ise nüfus genellikle dağınık ve daha azdır (Braudel, 1993: 75).

Endüstri Devrimi ile birlikte insanlar yakın coğrafyaların kaynaklarının yanı sıra kendilerine uzak olan coğrafyaların da kendilerine sundukları imkânları değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Bu imkânların değerlendirilmesi insanlara çeşitli avantajlar sağlaması üzerine de daha fazla avantaj elde etmek isteyen devletlerin çıkar çatışmaları ortaya çıkarak savaşlara sebebiyet vermiştir. Önceleri kömür ve demir kaynakları için ortaya çıkan savaşlar daha da

ilerleyen yıllarda ise petrol ve doğalgaz yatakları üzerinde hâkimiyet kurmak için gerçekleşen savaşlarla devam etmiştir.

Bu rekabet içerisinde devlet olma şartlarını yerine getirebilmek için devletlerin dört temel hususu yerine getirmesi gerekmektedir. Bunlar, nüfusa sahip olmak, sahip olduğu topraklar üzerinde hakimiyet kurabilmek, uluslararası ilişkiler kurabilme kapasitesine sahip olmak ve bunların hepsinin önkoşulu olarak da belirli bir toprak parçasına sahip olabilmektir. Coğrafyanın devletler üzerindeki etkisi de devlet olma kriterlerinin en temeli olan toprak sahibi olma üzerinden tezahür etmektedir. Her ne kadar 21. Yüzyılda bir devletin başka bir devleti doğrudan işgali oldukça zorlaşmış olsa da coğrafyanın devletlere dayattığı ilk kural kendi sınırlarını korumasıdır. Devlet kendi toprağını, coğrafyasını, koruyabildiği düzeyde devlet olarak kalabilmektedir. Coğrafyanın devletlere olan bir diğer etkisi kendi sınırları dahilinde yaşayan insanların beslenmesi durumudur. Devlet coğrafyanın el verdiği ölçüde kendi vatandaşlarının gıda taleplerini üretimle karşılamak eğer üretim mümkün değilse de başka devletlerden satın almak suretiyle karşılaması gerekmektedir. Coğrafyanın devletlere olan bir diğer etkisi de askeri hareketlerin merkezinde olmasıdır. Her askeri hareket deniz, hava ya da kara nereden yürütülürse yürütülsün coğrafyanın şartlarına tabiidir. Buna ek olarak yine her askeri hareket yeryüzündeki belirli bir coğrafya üzerinde egemenlik kurma anlamına da gelmektedir.

Sonuç olarak devletler iç ve dış siyasetlerini, güvenlik politikalarını, dış politikalarını ve ekonomik politikalarını belirlerken coğrafyayı esas almak zorundadır. Coğrafya devletlerin uyguladığı gerek iç gerek ise dış politikada değişmez tek unsurdur. ABD’li uluslararası ilişkiler profesörü Nicholas J. Spykman’ın da belirttiği gibi *“Coğrafya uluslararası ilişkilerin en temel unsurudur, nitekim en kalıcı olan coğrafyadır. Bakanlar gelir ve gider; hatta diktatörler dahi ölür, ama dağlar daima yerinde kalır.”* (Spykman, 1942: 41).

1.2. Jeopolitik

Devletlerin jeopolitik değerlendirmeleri Antik Yunan'a kadar gitmektedir. Her ne kadar jeopolitiğin bir kavram olarak ortaya çıkması için 19. Yüzyılın sonunu beklemek gerekse de Aristo ilk defa jeopolitik bakış açısı ile Yunan şehir devletlerinin siyasi sistemlerini iklim koşulları ve coğrafi özellikleri ile bağdaştırmıştır. Bu duruma benzer bir yaklaşım Immanuel Kant tarafından da geliştirilmiştir. Kant halkların karakteristik özellikleri ile yaşadıkları coğrafiyadaki iklim özellikleri arasında bağ kurmaya çalışmıştır.

Jeopolitik en basit tanımlamasıyla coğrafya ve siyaset ilişkisini inceleyen ve bunu dış politika çerçevesinden ele alan bilim dalıdır. Daha geniş bir tanımlamayla ele almak gerekirse jeopolitik uluslararası arenada gerçekleşen olaylar ile coğrafi sabitler arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışmaktadır (zey, 2021: 1-3). Jeopolitiğin en klasik işleyiş tarzı yeryüzü üzerinde bulunan kara ve denizleri inceleyerek ülkelere göre bu kitleleri çeşitli şekillerde anlamlandırmasıdır. Bu anlamlandırmaya göre devletler kendi bakış açılarından bölgelere, merkez, çeper, boşluk, çatışmalı bölge, ve benzeri gibi birçok isim verebilmektedirler. Bu kavramlar aslında devletlerin kendi bölgelerinden coğrafya ile birlikte uluslararası ilişkileri yorumlama şeklidir.

Devletler jeopolitiği yorumlarken belirli başlı temel dayanak noktaları kullanmaktadır. Bu dayanak noktaları jeopolitiğin değişen ve değişmeyen unsurları çerçevesinde yorumlanmaktadır. Diğer bir deyişle jeopolitik değişen ve değişmeyen unsurlara göre yorumlanmakta olup, devletlerin politikaları da bu unsurların kapasitesine göre belirlenmektedir. Bir devletin coğrafi konumu, sınırları, sahip olduğu stratejik kaynakları ve coğrafi özellikleri jeopolitiğin değişmeyen unsurlarıdır. Bunlar devletin politikası ya da stratejisine göre değişiklik göstermeyen denklemin sabit unsurlarıdır (İlhan, 1999: 17). Buna karşın devletin siyasi, askeri ve ekonomik yapısı ise jeopolitiğin değişken unsurlarıdır. Bu unsurlar sayesinde devletler jeopolitik üzerinde avantaj elde edebilmekte ya da değişmez unsurların kendi üzerlerinde yarattığı dezavantajları azaltabilmekte veya yok edebilmektedir (Ulaş, 2011: 121-123).

1.2.1. Jeopolitiğin Unsurları

Bir ülkenin jeopolitik açıdan değerlendirilmesi bu işlemi yapan kişinin ya da kişilerin değerlendirmenin yapıldığı bölgedeki kara parçalarını, denizleri, akarsu yollarını, dağları ve denizlerin arasındaki ilişkiyi aynı zamanda da değerlendirmesini yaptığı ülkenin siyasi, askeri ve ekonomik yapısını da esas alarak gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Bu sebeptendir ki jeopolitiğin unsurları değişken ve sabit unsurlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (İşcan, 2004: 49-53).

1.2.1.1. Jeopolitiğin Değişmeyen Unsurları

1.2.1.1.1. Coğrafi Konum

Coğrafi konum jeopolitik açıdan değerlendirilen ülkenin dünya üzerindeki mevkisi anlamına gelmektedir. Devletin dünya üzerinde kapsadığı yerin diğer kara parçaları ile ilişkisi, denize çıkışı olup olmaması, denize çıkışı varsa açık denizlerle ve okyanuslarla olan bağlantısı, hangi yerkürede olduğu, hangi iklim kuşağında yer aldığı, küresel ve bölgesel güçlere yakınlık mesafesi gibi değerlerin siyasi açıdan değerlendirilmesi coğrafi konum anlamına gelmektedir (Kaya, 2017: 1-3).

1.2.1.1.2. Sınırlar

Bir devletin devlet olarak kabul edilebilmesi için gereken unsurlar bir toprak parçasına sahip olması, bu toprak parçasında yaşayan insanların olması ve toprak parçası üzerinde egemen olmasıdır (Shively, 2011: 62). Dolayısıyla toprak parçasına sahip olmak bir devletin olmazsa olmaz bir özelliğidir. Toprak parçası aynı zamanda bir devletin hükümrانlık kurduğu alanları ve toprak parçasının sınırları da devletin egemenlik haklarının sona erdiği alanı temsil etmektedir. Bu minvalde devletlerin kendi sınırları içerisindeki egemenliğini, diğer devletlerin bu sınırlara karşı tecavüzlerini aynı zamanda da başka devletlerin kendi toprakları üzerinde hükümrانlık kurmasının engellenmesi bir devletin temel vazifesidir (Voss, 2016:1).

Ülkelerin sınırları çeşitli şekillerde belirlenebilmektedir. Gerçekçi sınırlar genellikle halkın etnik ve kültürel yapısına ve kimlik aidiyetine göre çizilen sınırlardır. Bu sınırlar ülkeler arasındaki potansiyel sınır anlaşmazlıklarını ya da çatışmaları en asgariye indirecek olan belirleme şeklidir. İkinci olarak sınırlar arazi arızaları belirlenerek de çizilebilir. Akarsular, nehirler, dağlar ya da uçurumlar iki devlet arasındaki sınırı belirleyebilir. Bu sınır belirleme

şekli de ilkinine göre eğer başka ülkeye kimlik olarak aidiyet hissedenden kişileri sınırlar dahilinde barındırıyor ise sorunlu olmasına rağmen kabul edilebilir bir sınır belirleme şeklidir. Bu tercihlerden en kötüsü ise kolonyal dönemde emperyal devletlerin kendi aralarında kolonileri bölüşürken ya da kendi ülkelerine çekilirken oluşturmuş olduğu suni sınırlardır (Çamyamaç, 2017: 237-244).

Bir ülkenin sınırlar ve coğrafi bütünlük çerçevesinden bakıldığında jeopolitik açıdan güçlü olabilmesi için olabilecek en iyi sınır şekli birinci ve ikinci sınır belirleme şekillerinin karmasıdır. Diğer bir deyişle sınırlar hem etnik yapı ve kimlik aidiyetine göre belirlenmeli hem de yeryüzünün doğal arzalarına dayanmalıdır. Durum böyle geliştiğinde ülkenin sınır komşuları ile sorun yaşaması en asgari düzeye inerken aynı zamanda koruması gereken sınırlar da aşılması potansiyel işgalci devlet tarafından zor hale gelmektedir. Bu durumda sabit değişkenlerden birisi devletin jeopolitik hesaplamalarında oldukça avantaj yarattığından devlet değişken unsurlarını buna göre şekillendirebilmektedir. Aksi halde devletler mecburen sınır güvenliğini korumak ve diğer devletlere karşı önlem alabilmek için değişmeyen unsur olan sınırlara göre değişken unsurları yeniden değerlendirmek zorunda kalacaktır.

1.2.1.1.3. Coğrafi Bütünlük

Coğrafi bütünlük bir devletin üzerinde mevcudiyetini sürdürdüğü toprak parçasının sınırlarının etrafından farklı bir özellik göstererek kendisini çevresinde ayrıştırabilmesi durumudur. Bu durumda devlet doğal bir sınır ile birlikte coğrafi bir bütünlüğe de sahip demektir. Bu devletlerin sınır tecavüzüne uğraması, işgal edilmesi ya da saldırıya uğraması gibi hususlarda büyük avantajları vardır. Örnek vermek gerekirse Birleşik Krallık coğrafi bütünlüğü olan bir devlettir. Etrafı tamamen denizlerle çevrili olduğundan kendinin hakimiyetinin bulunduğu toprak parçası çevresine göre farklı özellikler göstermektedir. Rusya'ya bakıldığında Kırım Yarımadasını işgal ettikten sonra coğrafi bütünlüğe ulaşmış olduğu söylenebilir (Pinet, Batton-Hubert, & Desjardin, 2019: 1-10).

1.2.1.1.4. Saha Genişliği

Saha genişliği bir ülkenin sahip olduğu topraklarının genişliği anlamına gelmektedir. Saha genişliği değerlendirmeye alınırken birkaç açıdan bakmak gerekmektedir. İlk olarak geniş

bir sahaya sahip olan devlet eğer bu sahayı doldurabilecek, yönetebilecek ve savunabilecek güce sahip ise bu devlet için saha genişliği önemli bir avantajdır. Tam tersine eğer büyük saha genişliğine sahip bir devlet bu sahayı kontrol etmekte zorlanıyorsa buna yetecek nüfusu ya da teknolojisi yok ise de bu durum geniş bir sahaya sahip olan devlet için oldukça dezavantajlı bir durumdur. Saha genişliği ekonomik büyüme ve askeri güçlenme için önemli bir avantaj sağlamasına rağmen aynı zamanda komşu devletler tarafından algılanan tehdidi de arttırmaktadır (Tunaya, 1947: 35).

1.2.1.1.5. Sahip Olunan Stratejik Kaynaklar

Zengin doğal kaynaklar bir ülkeye birçok açıdan avantaj sağlamaktadır. Dolayısıyla da ülkenin zengin doğal kaynaklara sahip olması ülkeyi ekonomik ve stratejik açıdan önemli bir avantaj sağlamaktadır. Toplumlar toprağın üzerinde tarım vb. işlerle kendilerine fayda sağlarken toprağın altındaki ham maddeleri de işleyerek kendi toplumlarına dolayısıyla da devletlerine fayda sağlayabilmektedir. Bu kaynakların kullanımının devlete avantaj ve dezavantaj olmak üzere iki yönlü bir etkisi bulunmaktadır. Öncelikle doğal kaynakların kullanımı devlete dolayısıyla da topluma birçok açıdan refah ve zenginlik katabilecektir. Bu durum devlet ve toplum için oldukça önemli bir avantajdır. Buna karşın, bu zenginlik yabancı devletlerin de dikkatini cezbedebileceği gibi devlet için de bir tehdit unsuru oluşturabilecektir (Eslen, 2005: 13).

1.2.1.1.6. Coğrafi Özellikler

Coğrafi özellik bir devletin yerküre üzerinde konumlandığı fiziki alanın niteliğini aynı zamanda da diğer devletlerle olan bağlantıları ile ilişkilerini ifade etmektedir (Bowman, 1942: 655-656). Devletler yerküre üzerinde konumlandığı alana göre alanın bazı niteliklerinden faydalanmakta veya bu niteliklerin olmadığı durumlarda ise bunun dezavantajlarını yaşamaktadır. Örnek vermek gerekirse denizlere çıkışı olmayan karaya hapsedilmiş bir devletin kendi içerisinde sorunlu olması ve hatta komşuları ile sorun yaşaması neredeyse kaçınılmazdır. Veyahut kıtanın ya da adanın tamamına hakim olan devlet ise coğrafi özellik bakımından büyük avantaj içerisinde olacaktır (İlhan, 1985: 619).

1.2.1.2. Jeopolitiği Değişken Unsurları

1.2.1.2.1. Kültürel Yapı ve Özellikleri

Kültür kavramı her ne kadar 20. Yüzyılın sonlarında Soğuk Savaş'ın bitimine yakın bir dönemde yumuşak gücün değerinin artmasıyla önemli bir hale gelse de buhar makinelerinin icat edilmesinden ve seyahatlerin kolaylaşmasından itibaren aslında uluslararası ilişkiler önem arz etmeye başlamıştır. Bir ülkenin kültürünün çeşitliliği ve kendine has olması o ülkeyi diğer ülke toplumlarının gözünde önemli ve farklı bir yere yerleştirebilmektedir. Bunlara ek olarak eğer ülkenin kültürü aynı zamanda da evrensel ise, diğer ülkeler ve bu ülkelerin toplumları tarafından kabul görüyorsa, ülkenin kültürünün jeopolitik değeri daha da artmaktadır. Diğer bir deyişle ülkenin kültürünün diğer ülkelere kabul edilmesi o ülkenin kültürünü bir güç haline getirmektedir (Razack, 2005: 14).

Kültürü jeopolitik bir unsur olarak değerlendirilebilmesinin bir diğer yolu da ülkenin kültürünün oldukça eski zamanlara dayanması ve kültürel tarihi birikiminin olmasıdır. Eğer bir devletin kültürü yüzyıllar gerisine dayanıyorsa, kültürel birikim iyi bir şekilde muhafaza edilmişse, diğer ülkelere de doğru bir şekilde anlatılabiliyorsa, bu kapsamda kültürel tarih ve birikim de jeopolitik açıdan önem arz edebilmektedir (Ibrahimov, 2017: 196).

1.2.1.2.2. Siyasi Yapı ve Özellikleri

Siyasi yapı tek bir kalemde değerlendirilebilecek bir kavram değildir. Ülkenin yönetim şekli, insan hakları ve özgürlüklerine verilen değer, hukuk devleti olması ve vatandaşların yönetime katılabilmesi gibi birçok unsurun bir araya gelmesi ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Evrensel değerlere uyumlu bir siyasi yapı ülkenin jeopolitik unsurlarını daha doğru ve efektif kullanabilmesinin de önünü açmaktadır. Ülkenin siyasi yapısı ne kadar sağlıklı ve vatandaşlar ne kadar katılımcı ise ülkenin jeopolitik gücü o derece yukarıda olacaktır. Güçlü ve evrensel değerlere uyan siyasi yapı ülkenin birçok dezavantajını yok edecek aynı zamanda komşu ülkelerle ilişkisini de daha iyi bir hale getirecektir (Deudney, 2000: 91-92).

1.2.1.2.3. Askeri Yapı ve Özellikleri

Askeri yapı da siyasi yapı gibi birçok farklı değişkenin bir araya gelmesi sonucunda oluşmaktadır. Bu değişkenler, ülkenin dışa bağımlı olmayan ulusal savunma sanayisinin

varlığı ve rakiplerine göre ne seviyede olduğu, askeri yapının mensuplarının olası durumlara karşı strateji üretebilme kapasitesi, askeri teknoloji seviyesi, kurduğu ittifaklar, güvenlik paktları içerisindeki konumu, tehdit algıladığı ülkelere karşı ne kadar caydırıcı olabildiği ve vatandaşların askeri yapı ile ilişkisidir. Bu değişkenlerin hepsinin belirli bir seviyede olması askeri yapıyı güçlü ve jeopolitik açıdan önem arz eden bir konuma getirecektir (Babones, 2018: 39).

Jeopolitik açıdan askeri yapının iki yönlü bir avantajı bulunmaktadır. Bunlardan ilki askeri yapısı güçlü olan ülkenin kendisine tehdit olabilecek devletlere karşı caydırıcı bir etkisinin bulunabilmesidir. Diğer devletler uluslararası arenada yapacakları hamlelerde bu caydırıcılıktan ötürü daha temkinli davranacaklardır. İkinci etkisi ise askeri yapısı kuvvetli olan devletler jeopolitik açıdan isteklerini yerine getirebilecek güce de sahiptirler. Askeri yapının kuvvetli olması dolayısıyla anarşik bir yapıda olan, hiyerarşik olarak ceza verilemeyen devletler uluslararası arenada daha cüretkar olabilmekte ve diğer devletlere çeşitli dayatmalar uygulamasının önünü açabilmektedir (Sidaway, 2001: 230-231).

1.2.1.2.4. Toplumsal Yapı ve Özellikleri

İçinde insan aktörü olmayan hiçbir jeopolitik değerlendirme gerçek anlamda karşılık vermeyecektir. Toplumun yapısı ve karakteristik özelliği ülkenin jeopolitik karakterini ve özelliklerini de etkilemektedir. Toplumsal yapı da birçok farklı değişkenin bir araya gelmesi sonucunda oluşmaktadır. Ülkenin eğitim altyapısı, bilimsel altyapısı, teknoloji kullanma becerisi, dayanışma bilinci, örgütlenme bilinci ve milli bilinç gibi birçok değişken toplumsal yapıyı oluşturmaktadır (Holm & Farber, 2002: 131).

1.2.1.2.5. Ekonomik Yapı ve Özellikleri

Ekonomik yapı ülkede yaşayan insanların yaşadıkları coğrafya üzerindeki maddi imkânlardan yararlanması anlamına gelmektedir. Ekonomik yapı da diğer değişken unsurlar gibi birçok farklı değişkenin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Ekonomik sistem, işçi-işveren ilişkileri, mülkiyet hakkına gösterilen saygı, nitelikli işgücünün sayısı ve uluslararası arenadaki ticaret ilişkileri ekonomik yapıyı oluşturmaktadır (Luttwak, 1990: 21-22).

Ekonomik yapı aynı zamanda ülkelerin caydırıcılık ve ikna edebilme kabiliyetlerini de arttırmaktadır. Ekonomik güç ülkelerin karşılıklı çatışma ya da anlaşmazlık içerisinde olan devletleri ekonomik gücü sayesinde kendi çıkarına ikna edebilmektedir. Buna ek olarak ekonomik güç jeopolitik çerçeveden diğer devletlere karşı caydırıcılık anlamına da gelmektedir. Ekonomik gücü yüksek olan devletler diğer devletlerin çatışmaya ya da anlaşmazlığa girmeye çekindiği devletlerdir (Mercille, 2010: 327).

1.3. Klasik Jeopolitik

Jeopolitik, coğrafya ile siyasetin ilişkisinde türemiştir. Jeopolitiğin bir kavram olarak kullanılması ve coğrafya ile siyaset ilişkisinin kurulması Antik Yunan kadar eskidir. O günden günümüze bilim adamları coğrafyanın insanlar, devletler ve devletlerarasındaki ilişkileri nasıl etkilediği üzerine çeşitli yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Bu yaklaşımlar aynı zamanda sosyal bilimlerin disiplininin devletlere ve devletlerarasındaki ilişkilere de bakış açısına göre değişiklik göstermektedir. Sosyal bilimlerin her çağda var olan fakat her çağda bulunduğu dönemin gerekliliklerine göre teoriler ve yaklaşım üreten bir alandır.

Sosyal bilimlerin devletlerarası ilişkilere daha farklı açılardan bakmaya başladığı ve devletler üzerine farklı teorilerin geliştirildiği 19. Yüzyılın sonlarından başlayarak II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar jeopolitik en parlak dönemini hatta tabir-i caizse altın çağını yaşamıştır. Kolonileşme sürecinin hızlandığı, coğrafi keşifler sayesinde bilinen dünyanın da ötesine geçildiği ve emperyalist politikaların uygulandığı dönemlerde her devletin kendi jeopolitik teorileri ve bu teorileri üretmeleri içinde teorisyenleri mevcuttu. Bu durum 19. Yüzyılda daha da ileri gitmiştir. Devletler kolonilerini genişletmek, güç katsayılarını arttırmak ya da tam tersi mevcut güçlerini koruyabilmek için jeopolitik yaklaşımlara ihtiyaç duymuşlardır.

Jeopolitik kavramının bu kadar uzun süredir kullanılıyor olmasına rağmen kavram jeopolitik olarak ilk defa 1899 yılında İsveçli Rudol Kjellen tarafından kullanılmıştır. Kjellen'in kullandığı jeopolitik kavramı devletin çıkarlarını ve kendi kurduğu politikalarının üniversiteden, bilim topluluklarına ve hatta kabineye kadar çeşitli düzeylerde değerlendirilmesi ve bu değerlendirmeye rakip devletlerin değerlendirmelerinin de eklenmesi anlamına gelmektedir (Tuathail, 1996: 21-22).

Bu dönem aynı zamanda emperyal devletlerin kolonileşme süreçlerini meşrulaştırmak için çeşitli argümanlar ürettiği ve bu argümanlarla birlikte kolonyal genişlemelerini daha ileri safhalara taşımak istedikleri dönemdir. Bu anlamda birçok devlet jeopolitiği aslında kendi amaçlarına ve devlet çıkarlarına hizmet etmek için devletlerin dış politikalarını meşrulaştırmak amaçlı da kullanmıştır.

Jeopolitiğin tarihine gidilmesi gerekirse kavram olarak ortaya atılmasa da jeopolitik kavramı Antik Yunan'da Aristo'ya kadar dayanmaktadır. Sonrasında 16. Yüzyılda Jean Bodin astrolojik bir perspektifle coğrafyanın siyaset üzerindeki etkilerini incelemiştir. 18. Yüzyılda bu sefer Montesquieu siyasal sistemlerin iklim ve coğrafya gibi sabitler üzerindeki etkilerini incelemiş ve siyasetin de bu şartlara göre şekillendiğini belirtmiştir. 19. Yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Alman Coğrafyacı Friedrich Ratzel ve İsveçli Rudolf Kjellen Jeopolitik kavramını bir disiplin olarak ele almaya başlamışlardır.

Alman coğrafyacı Friedrich Ratzel ortaya, sonradan Adolf Hitler'e de ilham verecek olan, organik devlet teorisini atmıştır. Biyoloji disiplininin devletlere uyarlanan bu yaklaşım devletlerin uluslararası arenada hayatta kalabilmeleri için gereken gücün kontrolleri altındaki topraklardan geldiğini savunmaktadır (Ratzel, 1897: xiii; Smith, 1980: 51). Aynı dönemde ise jeopolitik kavramını ilk olarak kullanan kişi ise İsveçli Rudolf Kjellen olmuştur. Rudolf Kjellen, Friedrich Ratzel ile birlikte Alman Jeopolitik Okulu olarak adlandırılan ya da jeopolitik sınıflandırma açısında organik devlet teorisi olarak adlandırılan yaklaşımın iki kurucu babasıdır (Tunander, 2001: 451).

Jeopolitik disiplininin organik devlet perspektifi olarak da adlandırılan bakış açısının kurucusu olan Friedrich Ratzel 1897 yılında yayımladığı Politische Geographie adlı eserinde devleti yaşayan canlı bir organizma olarak tarif etmektedir (Ratzel, 1897: 504). Esasen Ratzel'in belirlediği bu durum yeni bir durum veya yaklaşım değildir. Friedrich Ratzel bu yaklaşımında 1844 yılında Charles Darwin tarafından yayımlanan Origin of Species kitabındaki kavramların bazılarını jeopolitiğe uyarlamıştır. Uyarlanan kavramlar doğal

seleksiyon, var olmak için savaşmak, en iyinin hayatta kalması¹ kavramlarıdır (Darwin, 1900: 65).

Friedrich Ratzel bu uyarlamasıyla devletin uluslararası arenadaki çevresel şartlara uyum sağlayabilmesi ve dahası hayatta kalabilmesi için uluslararası arenada daimi olarak mücadele etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Diğer bir deyişle devlet canlı bir organizma gibi gerekirse etrafını da bünyesine katarak büyüyecek ya da uluslararası arenada ayakta kalamayarak yok olacaktır. Ratzel'e göre devletler de canlı organizmalar gibi doğacak büyüyecek ve sonra ölecektir. Fakat bu ölümün geciktirilmesi, devletin uzun ve sağlıklı bir ömür yaşaması için buna uygun genişlikteki coğrafyaya ihtiyaç vardır. Bu coğrafyaya da devlet ancak büyüyerek elde edebilir. Diğer bir deyişle devletler canlı organizma olarak yaşamlarını sürdürebilmesi için çevresini sindirmesi gerekmektedir (Ratzel, 1897: xiii).

Bu yaklaşım sonrasında Adolf Hitler'in de Almanya'nın işgallerini meşrulaştırmak için kullanacağı Lebensraum kavramının da ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur. Bu kavrama göre devletin yaşamını sürdürebilmesi için alana ihtiyaç duyduğudur. Bu alan salt coğrafi alanı temsil etmemekte aynı zamanda coğrafi alanın devlete sağladığı imkânları da doğrudan temsil etmektedir. Dolayısıyla aslında devlet için coğrafi alanın büyüklüğünün doğrudan bir anlamı da olmamaktadır (Barnes & Minca, 2013: 671).

Bu yaklaşım klasik jeopolitik teorilerde organik devlet yaklaşımı olarak yer etmiştir. Kıta Avrupası'nda üretilen jeopolitik teoriler de Hitler'in jeopolitik kuramları Almanya'nın diğer devletleri işgali ve Alman dış politikası için meşrulaştırma aracı olarak kullanması ile birlikte son bulmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kıta Avrupa'sında ne akademisyenler, ne devlet adamları ne de entelektüeller uzun bir süre jeopolitik üzerine düşünmemiş ya da çalışma gerçekleştirmemişlerdir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra jeopolitik çalışmaların merkezi Kıta Avrupa'sından ABD'ye kaymıştır. Organik devlet yaklaşımının son bulmasıyla birlikte ABD'de jeostrateji adı altında yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım devletlerin oluşurken geçirdiği süreçle

¹ Survival of the fittest olarak tanımlanmaktadır. Türkçe karşılığı olan en iyinin hayatta kalması tam olarak kelime kelime karşılığını vermemektedir.

doğrudan ilgilenmezken daha geniş bir coğrafyada devletin davranışlarını incelemektedir. Bununla birlikte jeostratejik yaklaşım, organik devlet yaklaşımı gibi kendisini tek bir kıta ya da bölge ile sınırlamamıştır. Jeostratejik yaklaşım bir devletin davranışını ve gelişme tarzını tek bir kıta ya da bölge yerine kıtalararası olarak değerlendirme yoluna gitmiştir.

1.3.1. Organik Devlet Perspektifi

Organik devlet perspektifi devleti canlı bir organizma olarak gören ve Sosyal Darwinizm'den önemli ölçüde etkilenecek bu kavramı coğrafya bilimine uygulayan bir fikirler bütünüdür. Organik Devlet perspektifine göre devletler çevre şartlarına adapte olmak ve güçlü olmak zorundadır. Diğer bir deyişle devletler anarşik yapının hakim olduğu uluslararası ilişkiler arenasında hayatta kalabilmek için her daim mücadelenin içerisinde olmalıdırlar.

Organik devlet perspektifine göre devletler doğar büyür ve sonunda da ölürler. Devletin büyüme aşamasını yaşamını uzun ve sağlıklı sürdürebilmesi için vazgeçilmez olan dönemdir. Devlet sağlıklı ve güçlü olabilmek için yaşam alanlarına ihtiyaç duymaktadır. Daha açık bir ifadeyle anlatmak gerekirse organik canlılar için besin ne anlama geliyor ise devletler için de yaşam alanı aynı anlama gelmektedir.

Organik devlet perspektifi Kıta Avrupası'nda ortaya çıkan ve aynı zamanda Adolf Hitler'in Almanya'ya uyarlaması sonucu yeni bir dünya savaşına yol açan bir jeopolitik yaklaşım olarak II. Dünya Savaşı sonrasında tarihe gömülmüştür. Bu yaklaşımın Almanya tarafından işgalleri meşrulaştırmak için kullanılması sonucunda jeopolitik Kıta Avrupası'nda uzun süre bir daha çalışılmamış ve unutulmuştur.

1.3.1.1. Friedrich Ratzel

Friedrich Ratzel 19. Yüzyılın belki de en önemli coğrafya bilimcisi olarak coğrafya bilim dalının önünde yeni ufuklar açmıştır. Ratzel'in coğrafyaya bakış açısı ve yaklaşımları sayesinde biyolojik bakış açısı sosyal bilimlerin bir dalı olan coğrafyaya uygulanmış ve disiplinler arası bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Friedrich Ratzel coğrafya biliminin temsilcilerinden olmasına rağmen pozitivizm, antropoloji, biyoloji ve milliyetçilik gibi birçok farklı düşünceden etkilenmiş, anılan çalışmalarında bu yaklaşımları da bir arada düşünerek gerçekleştirmeye çalışmıştır.

1844 yılında dünyaya gelen Friedrich Ratzel, paleontoloji, zooloji ve jeoloji üzerine çeşitli üniversitelerde eğitim almıştır. Ratzel'in eğitim aldığı bu dönem aynı zamanda Darwin'in Sosyal Darwinizm teorisinde fazlasıyla etkilendiği dönemdir. Darwin'in fikirleri üzerine *Sein Und Werden der Organischen Welt* adındaki ilk kitabını 1869 yılında yazmıştır (Ratzel, 1869: x). 1872 yılında Alpler ve İtalya üzerine gerçekleştirdiği gezilerden sonra coğrafya bilimine ilgi duymaya ve bu alanda çalışmaya başlamıştır.

Coğrafya biliminin alt dallarına ayrılmasında katkısı olan Ratzel, siyasi coğrafya ve antropocoğrafyanın da kurucu babası olarak kabul edilmektedir. 1882 yılında yayımladığı "Anthropo-Geographie" adlı eserinde insan ırklarının dünya üzerinde yayılışını incelemiş (Ratzel, 1882: 607) 1897 yılında yayımladığı "Politische Geographie" adlı eserinde de jeopolitiğin temellerini atmıştır (Ratzel, 1897: x).

Zooloji üzerine eğitim alması sebebiyle Ratzel disiplinler arası bir çalışma ortaya koymuş ve çalışmalarının temelini de bu bakış açısı oluşturmuştur. Devletler ile mekan arasındaki ilişki üzerinde duran Ratzel devletleri doğan büyüyen ve ölen canlı organizma olarak kabul etmiştir. Bu bakış açısıyla devletlerin büyümesi gelişmesi ve hayatta kalabilmeleri için mekânlara ihtiyaçları olduğunu savunmaktadır. Devletler ancak bu mekânlara sahip olduklarında yaşamlarını garanti altına alabilmektedir (Flint & Taylor, 2014: 2-3).

Ratzel devletlerin diğer devletlere göre güçlü olmasını kültürel açıdan da ele almıştır. Eğer devletler ortak bir kültüre sahip insanları bünyesinde barındırırsa, nüfus hızla artacaktır. Artan nüfus ve kültürel gelişmişlik aynı zamanda devletin gücü anlamına da gelmektedir. Artan nüfus devletin kendi coğrafyasına sığmayacağından ötürü devlete yeni mekânlar gerekecektir. Bu ihtiyaçtan ve gelişmeden ister istemez diğer devletler de önemli ölçüde etkilenecektir. Bu durumda siyasi ve kültürel yapısı zayıf olan ülkelerin mekânları daha güçlü devletler tarafından yutularak tarih sahnesinden silinecektir. Diğer bir deyişle devletler genişlerken öncelikle daha zayıf olan toprakları hedef alacaktır ve bu durum da uluslararası ilişkilerin doğasında mevcuttur (Karabulut, 2005: 43-44).

Ratzel'e göre uluslararası arenada devletlerarasındaki mücadele devletlerin ilk ortaya çıktığı dönemden beridir devam etmektedir. Süreç doğal akışında kültürel olarak güçlü devletlerin

daha zayıf olan devletlerin mekanlarının ele geçirmesi halinde doğal olarak ilerlemektedir. Kültürel olarak az gelişmiş devlet tarih boyunca kültürel olarak çok gelişmiş devletlerin kontrolü altına girmiş ve kendi kültürleri de gelişmiş devletlerin kültürü içerisinde asimile olmuştur. Ratzel'in teorisinin geliştiği dönemin yapısına bakıldığında bu duruma uygundur. Sömürgeci devletler kendi kültürlerini sömürgelerinden üstün olduğu iddia etmekte ve sömürgelerin kültürlerini kendi kültürü içerisinde eritmeye çalışmaktadır (Flint & Taylor, 2014: 3-4).

Ratzel 1903 yılında "Politics Geographie" kitabını genişleterek, kavramları ve devletlerin davranışlarını daha derinlemesine ele alarak "Politische Geographie; Oder, Die Geographie Der Staaten, Des Verkehres Und Des Krieges" adlı kitabı yayınlamıştır (Ratzel, 1903: xii). Bu kitapta devlet ve toprak tanımlamaları daha derinlemesine ele alınmıştır. Ratzel devletin varlığı için devlet sınırları içerisinde yaşayan halkın ortak bir geçmişe ve kültüre sahip olması gerektiğini savunmuştur. Ratzel, halkı devletin varlığını sürdürebilmesi ve gelişebilmesi için bir ön koşul olarak görmektedir. Devletin varlığını devam ettirebilmesi ve gelişebilmesi için ikinci önkoşul ise topraktır. Devletler ancak yeterli toprağa sahip olurlarsa gelişebilir ve büyüyebilirler.

Ratzel bu durumun aynı zamanda devletlerin dış politikalarının da bir parçası olması gerektiğini savunmaktadır. Devletlerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri daha da önemlisi gelişebilmeleri ve büyüyebilmeleri için üç önemli faktör gerekmektedir. Bunlar; raum (mekân), lage (lokasyon) ve raumsinn'dir (mekân hissiyatı) (Öngör, 1963: 308-309).

- Raum: Ratzel'e göre Mekân devletin kapladığı alanın genişlik ve fiziki karakterlerini temsil etmektedir. Yeryüzü şekillerinden iklimine, mevsiminden bitki örtüsüne kadar tüm özellikler mekânın içine girmektedir.
- Lage: Ratzel'e göre lokasyon mekânın dünya üzerindeki yerine işaret etmektedir. Devletin bulunduğu lokasyon aynı zamanda devletin ne kadar genişleyebileceğini ve mekânı nasıl büyütebileceğiyle de doğrudan ilintilidir.
- Raumsinn: Ratzel'e göre mekân hissiyatı milletin hissiyatıyla ilişkilidir. Kelime anlamı olarak boşluk anlamına da gelen raumsinn'i bu

açından ele almak gerekirse bazı milletler mekânlara hâkim olmaya onları kontrolleri altında tutmaya ya da yeni mekânlara doğru genişlemeye meyillidirler. Bazı milletler ise tam tersi bu duygudan yoksundurlar. Mekân hissiyatı devletlerin mekâna sahip olma ve yayılma duygusu anlamına gelmektedir.

Ratzel devletlerin büyümelerinin ve mekânlarını genişletebilmelerini yedi temel kurala bağlamıştır. Bu kurallar (Ratzel, 2011: 18-28);

- Devlet ancak kültürüyle birlikte büyümektedir (Ratzel, 2011: 18).
- Devletlerin büyümesi halkın büyümesini ve diğer büyüme süreçlerini takip eden bir eylemdir (Ratzel, 2011: 20).
- Devletler kendilerinden daha küçük birimleri bünyelerine katarak büyürler. Aynı zamanda mekânla nüfusun ilişkisi zamanla daha da yaklaşmaktadır (Ratzel, 2011: 22).
- Sınırlar devletin kendisini çevreleyen bir parçasıdır. Aynı zamanda sınır devletin büyümesinin yanı sıra saldırılara karşı güçlenmesine de etkisi vardır. Aynı zamanda sınır canlı organizma olan devletin tüm dönüşümlerinde de yer almaktadır (Ratzel, 2011: 23).
- Devletler büyüme süreçlerinde siyasi açıdan değerli toprakları ele geçirmeye çalışmaktadır (Ratzel, 2011: 24).
- Mekânsal büyüme güdüsü devletlere başka devletlerden (genellikle de kültürü yüksek devletlerden) alınmaktadır (Ratzel, 2011: 26).
- Bölgesel ilhak ve birleşmeye yönelik genel eğilim, devletten devlete aktarılmakta ve yoğunluğu sürekli olarak artmaktadır (Ratzel, 2011: 27).

Ratzel mekânı genişletme hususunu sınırlar ile de bağlamıştır. Ratzel'e göre sınırlar bir devletin gücünün ve ulaşabileceği kaynakların da sınırlarını temsil etmektedir. Bu bakış açısı aynı zamanda Adolf Hitler'in Lebensraum ve Grossraum tanımlamaları ile Karl Haushofer'in jeopolitik teorisine de temel oluşturmuştur (Karabağ, 2008: 114).

1.3.1.2. Karl E. Haushofer

Fransa'nın I. Dünya Savaşı'ndan sonra belki de en büyük hatası Almanya'yı çok ağır şartlarda bir barış antlaşması olan Versay Antlaşması'na zorlamasıdır. Dönemin İngiltere Hükümeti her ne kadar durumu dengelemeye çalışsa da sonuç itibarıyla Almanya oldukça ağır şartlara sahip olan Versay Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır.

Versay Antlaşmasının Almanya'yı oldukça zorlayan şartları Alman vatandaşlarında ve dolayısıyla entelektüel çevrelerde de büyük tepki yaratmıştır. Karl E. Haushofer'de bu entelektüellerden birisidir. Haushofer'e göre Versay Antlaşması, Almanya'yı katı sınırlar ardına hapseden ve hareket alanını sınırlayan adil olmayan bir antlaşma olduğunu savunmuştur. Bununla birlikte Almanya'nın Versay Antlaşması tarafından dayatılan bu katı sınırlamaları kaldırması ve yok etmesinin Almanya için bir mecburiyet olduğunu da belirtmiştir.

Karl E. Haushofer bu fikirlerini açıklamak ve yaymak için "Zeitschrift für Geopolitik" adında bir dergi çıkarmaya başlamış ve Almanya'ya karşı gerçekleştirilen sınırlamaların kaldırılması gerekliliğini bu dergi aracılığıyla anlatmaya, fikirlerini yaymaya başlamıştır. Kendisinin öğrencilerinden birisi olan Rudolf Hess, Haushofer'in fikirlerini Almanya için Lebensraum ve Grossraum'un gerekliliğini savunan ve bunları da Adolf Hitler'e aktaran kişi olmuştur (Irving, 1987: 9-10). Hess aynı zamanda Hitler'i Haushofer'in düşüncelerinin temelini oluşturan Friedrich E. Ratzel ve onun çalışmaları ile de tanıştırmıştır. Hitler hapiste olduğu dönemde yazdığı Mein Kampf (Kavgam) adlı kitabında Ratzel'in Lebensraum fikrinden Haushofer'in ise Versay'ın zincirlerinin kurtulması ve sınırların genişlemesi gerekliliği fikrinden faydalanmış aynı zamanda da bunlara kendi kitabında yer vermiştir (Stoakes, 1986: 21-22).

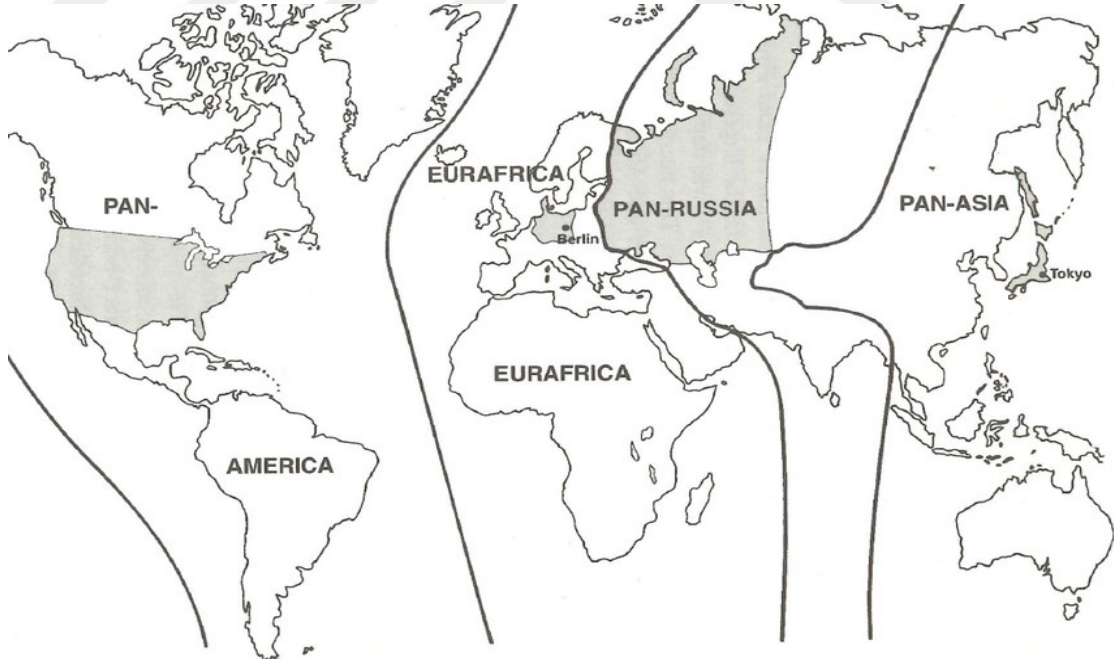
Karl E. Haushofer'in temel amacına bakıldığında esasen önemli ölçüde Ratzel'in fikirlerinden etkilendiği açıkça görülmektedir. Haushofer'in iki temel amacı mevcuttur. Bunlar (Flint & Taylor, 2014: 5-6);

- Almanya'nın Versay antlaşması tarafından öngörülen sınırlamalarından kurtulması,

- Sömürge yarışında kendine yer bulmasıdır.

Haushofer 1931 yılında yayımladığı “Geopolitik der Pan-Ideen” adlı kitabında sömürgelerin eşit bir şekilde dağılmaması durumuna bir cevap aramış ve çözüm yaratmıştır (Haushofer, 1931:22). Haushofer kitabında dünyayı dört bölgeye ayırmıştır. Bu bölgeler (Haushofer, 1931:22);

- **Pan-Pasifik:** Japonya merkezde olmak üzere Avustralya ve Doğu Asya bölgelerini kapsamaktadır.
- **Pan-Amerika:** ABD merkez olmak üzere tüm Amerika Kıtasını kapsamaktadır.
- **Pan-Asya:** Rusya merkez olmak üzere Orta Asya ve Kuzey Asya bölgelerini kapsamaktadır.
- **Pan-Avroafrika:** Almanya Merkez olmak üzere tüm Avrupa ve Afrika kıtasını kapsamaktadır.

Şekil 1: Haushofer'in Pan-Bölge Haritası

Kaynak: Osmo Tuomi, The New Geopolitics: The World System and Northern Europe seen from a Modern Geopolitical Perspective, 1998, s.15

Haushofer'a göre sömürgelerin dağılımında adaletsizlik mevcuttur. Bu adaletsizlik aynı zamanda Avrupa'nın aleyhine bir durumdur. ABD tüm kıtayı Rusya Asya kıtasının büyük bir kısmını, Japonya ve Çin ise yine oldukça önemli bir bölümü kapsamakta olmasına rağmen Avrupa oldukça az bir bölgeye hükmetmektedir. Haushofer'a göre devletler için Avrasya kıtası büyük önem arz etmektedir. Avrupa ve Avrasya kıtasının merkezini ise Doğu Avrupa oluşturmaktadır. Aynı zamanda Afrika'ya da yakın olan bu bölgenin hâkimiyet altına alınması Afro-Avrasya kıtasını da kontrol altına almak anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle Haushofer'a göre Doğu Avrupa'yı kontrolü altına alan bir devlet diğer kıtalar ve dolayısıyla da Dünya üzerinde de önemli ölçüde bir hâkimiyet sahibi olacaktır (Özey, 2021: 113-114).

1.3.2. Jeostratejik Perspektif

Karl E. Haushofer ve Friedrich Ratzel'in jeopolitik görüşleri Adolf Hitler'e ve onun dönemindeki Alman dış politikasına ilham olmuştur. Versay Antlaşması'nın zincirlerinin kırılması, Almanya'nın sınırlar ardına hapsedilmemesi, yaşam alanı ihtiyacı gibi birçok jeopolitik argümanlarla desteklenen düşünce Hitler'in savaş ilanlarının ve dolayısıyla da II. Dünya Savaşı'na giden yolu döşeyen taşlar olmuştur. II. Dünya Savaşı ise Avrupa'nın tarihi boyunca gördüğü en büyük ve acımasız yıkımı beraberinde getirmiş ve tam sayı bilinmemekle birlikte 6 yıl süren savaş boyunca 28 milyonu siviller olmak üzere 50 milyon insanın hayatını kaybettiği düşünülmektedir (Gluckstein, 2012: 2).

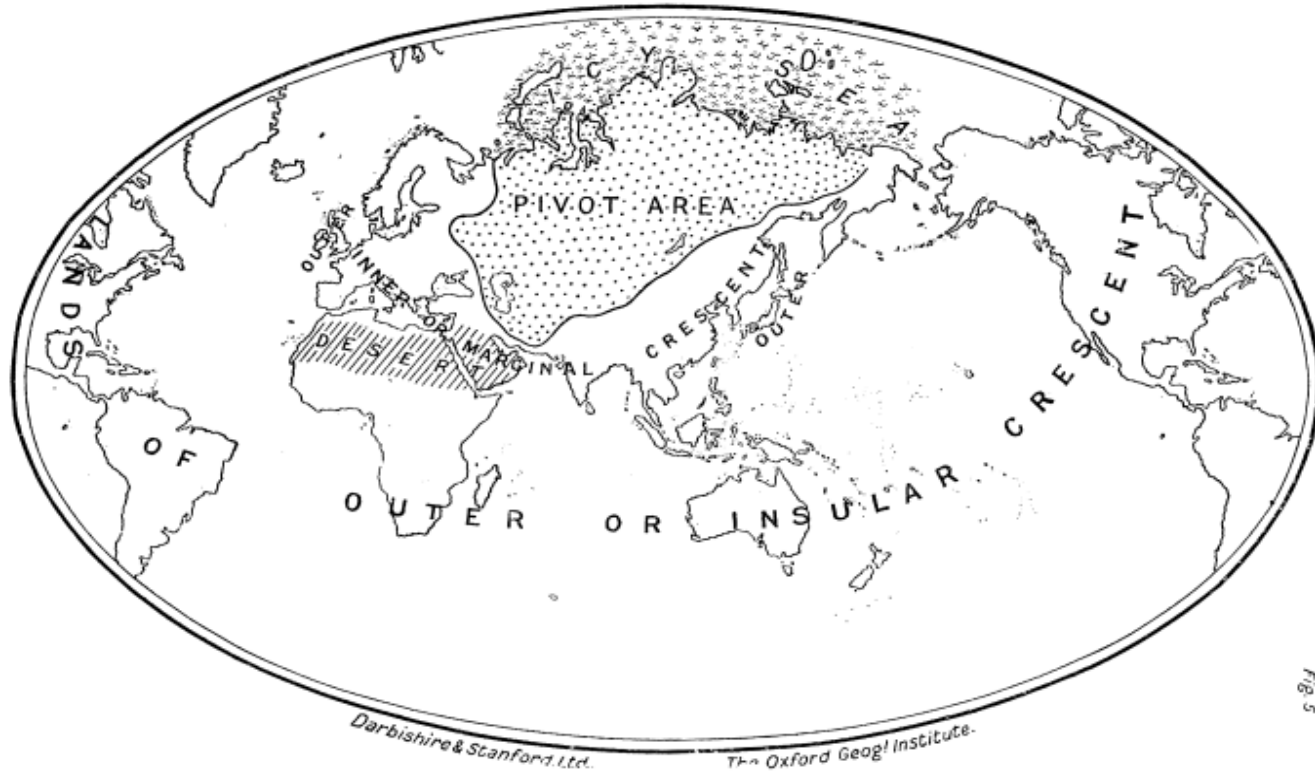
Bu sebeptendir ki II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupalı bilim ve devlet adamlarının gözünde jeopolitik bir bilim dalı olarak önemini kaybetmiştir. Daha doğru bir tabirle II. Dünya Savaşı'nın sebebi olarak görülen jeopolitik uzun süre çalışılmamak üzere arkada bırakılmıştır. Bu aynı zamanda jeopolitik bilimindeki organik devlet bakış açısının da geride kaldığı bunun yerine ABD'li bilim adamları tarafından kullanılan jeo-strateji perspektifin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Bu dönemde jeopolitik teoriler Avrupa'dan çok ABD tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

ABD’li jeopolitik teorisyenler jeopolitik kavramını uluslararası ilişkiler ve dış politika ile ilişkilendirerek kullanmış ve teori sadece bir devletin bakış açısına ya da dış politikasına hizmet etmemiştir. Jeo-stratejik perspektif jeopolitiği daha geniş bir perspektiften ele almayı daha uygun görmüştür. Bu perspektife göre devletlerin hamleleri daha geniş bir uluslararası coğrafyayı temel almakta ve etki etmektedir (Tezkan & Taşar, 2013: 29-30). Uluslararası coğrafya olarak belirtilen bu coğrafya belirli bir kıtayı veya bölgeyi kapsamakla birlikte kara, hava ya da denizleri de esas alabilmektedir. Diğer bir deyişle jeo-stratejik perspektif devletlere kendi güç ve etki sınırları dâhilinde veya kontrol altına almayı hedeflediği stratejik bölgeler dâhilinde küresel bir perspektif sunmaktadır (Brill, 1985: 97-98). Bu bakış açısı çerçevesinde teorisyenler, belirli spesifik bir bölge üzerine ya da kara, deniz ve hava alanlarını temel alarak çeşitli hakimiyet teorileri geliştirmişlerdir.

1.3.2.1. Halford John Mackinder

Mackinder’e göre Kıta Avrupa’sına hükmetmek için karada hâkimiyet kurmak ve ulaşımın sağlanması için de demiryolları büyük önem arz etmektedir. Kıtanın içine doğru denize açık bir akarsu sisteminin bulunmaması kıtayı bu konuda kara hâkimiyetinin sağlanması açısından benzersiz kılmaktadır. Mackinder’in bu anlayışına göre dünya üç ayrı parçadan oluşmaktadır. Bunlar;

- Kalpgah
- İç Kenar Kuşak ve
- Dış Kenar Kuşak’tır.

THE NATURAL SEATS OF POWER.

Pivot area—wholly continental. Outer crescent—wholly oceanic. Inner crescent—partly continental, partly oceanic.

Şekil 2: Kalpgah ve Kenar Kuşak

Kaynak: Halford J. Mackinder, The Geographical Pivot of History, 1904, s. 435

Mackinder'a göre dünyanın sadece yüzde 25'i kara parçasından oluşmaktadır. Bu yüzde arasında da en büyük kara kütlesi yek pare Afro-Avrasya Kıtasının kendisidir. Kalpgah bu coğrafyanın merkez noktasıdır. Merkez noktanın etrafındaki ilk çeper Balkan coğrafyasından Çin topraklarına kadar uzanmaktadır. Bu bölge iç kenar kuşağıdır. İkinci çeper ise iç kenar kuşaktan sonraki kuşağı oluşturan, Amerika kıtasından başlayarak Afrika kıtası ve Japonya'yı içine alan bölgedir. Bu coğrafyalar içerisinde Mackinder, Doğu Avrupa'nın hâkimiyet altına alınmasına ayrı bir önem vermiştir. Mackinder'a göre dünya hâkimiyetine giden yol doğrudan Doğu Avrupa üzerinde hâkimiyet kurmaktan geçmektedir (Özey, 2017: 96).

Mackinder'a göre Doğu Avrupa hakimiyetine ek olarak dikkat edilmesi gereken diğer husus da Sovyetler Birliği ile Almanya'nın koalisyonunun engellenmesidir. Devletler Doğu Avrupa'ya hakim olduktan sonra iç kenar kuşağı doğru genişleyecektir. Eğer Sovyetler Birliği ve Almanya ittifakı kurarsa bu ilerleyiş çok hızlı bir şekilde olacak ve durdurulamayacaktır. Bu durumun gerçekleşmesi durumunda dış kenar kuşak ülkeleri ilerleyişi durdurmak ve kendi egemenliklerini koruyabilmek için iç kuşak ülkeleri Almanya ve Sovyetler Birliği ittifakına karşı desteklemeleri gerekmektedir. Bununla birlikte asıl olan ise bu ittifakın engellenmesidir. Bunun engellenmesi için de iki ülkenin birleşmemesi, ittifak kurmaması adına aralarında tampon bölge ve bağımsız devletler oluşturulması zaruret arz etmektedir (Mackinder, 1904: 434-437).

1.3.2.2. Alfred Thayer Mahan

Alfred Thayer Mahan, "The Influence of Sea Power upon History" adlı iki ciltlik kitabını yazarken ABD donanmasında amiral olarak görev yapmaktadır. Mahan, kitabın özünde 17. Yüzyılda Birleşik Krallığın dünya üzerinde kurduğu Güneş Batmayan İmparatorluğun temellerinin Birleşik Krallığın deniz hâkimiyetinin olduğunu savunmuştur (Sempa, 2014: 2; Mahan, 2013: 376; Mahan, 2021: v). Mahan'ın deniz hâkimiyet teorisi aynı dönemde ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın ticaret serbestisi ilkesiyle de benzerlik göstermektedir. Wilson tüm dünya denizlerinin, sınırlarının ticarete açık olması ve denizlerde ticaret gemilerine saldırılmaması gerekliliğini savunurken (Tucker, 2004: 94-95) Mahan'da bunu ancak ABD'nin sağlayabileceğini bu durumda ABD'nin tüm deniz yollarını, rotaları ve

okyanusları ezici bir güçle kontrol altına alırsa mümkün olabileceğini savunmuştur (Russell, 2006: 119-122).

Mahan'a göre denizlerde hâkimiyet kurmak kara ya da hava hâkimiyeti sağlamaya göre en ucuz yoldur. Buna ek olarak dünya ticaretinin önemli bir kısmı da denizler üzerinden gerçekleşmektedir. Deniz ticaret yollarının serbest bir şekilde tehdit algısı olmadan ve hiçbir devletin müdahalesi olmadan kullanılması devletlerin ekonomik olarak güçlü olmasının temel unsurlarından birisidir. ABD'de üretim konusunda birçok Avrupa devletinin önünde olması sebebiyle denizlerin serbestisi ve kontrol altında tutulması ABD için oldukça ehemmiyet arz etmektedir.

Bununla birlikte denizlerin kontrol altında tutulması sömürgelerin güvenliği açısından da önemlidir. Deniz ticaret yollarının kontrol edilmesi devletlerin ana karalarından uzakta bulunan sömürgelerinin güvenliğinin sağlanması anlamına da gelmektedir. Emperyal devletler sömürgelerinden getirdikleri ham maddeleri de deniz yoluyla taşıdıklarından ötürü deniz yollarının güvenli ve kontrol altında tutulması aynı zamanda ham maddelerin ve üretilmiş mallarında devletler ile sömürgeler arasında rahatlıkla ulaşımının sağlanması anlamına gelmektedir (Tezkan, 2005: 24-25).

Mahan'a göre ticaretin bu denli gelişmesi sonucunda devletler en uzak bölgelere dahi koloniler kuracaktır. Bu kolonilerin kurulması ile birlikte ticaret daha da gelişecektir. Deniz yolları üzerinden gerçekleştirilecek bu ticaret ile birlikte ortaya iki sonuç çıkacaktır. Bunlardan ilki devletlerin ekonomik olarak güçlenmesi ki bu durumda yeni kolonilerin kurulması ile sonuçlanacaktır (LaFeber, 1962: 676-677). İkincisi ise kurulan kolonilerin algıladığı tehdit artacak ve güvenlik sorunları ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla devletler bu etkinliğini sürdürebilmek adına ticaret filolarına paralel olarak donanma gücünü de aynı ölçüde arttırmak zorundadır (Sumida, 2001: 102-103).

Mahan deniz hakimiyeti kurmak isteyen devletlerin sahip olması gereken 6 özellik belirlemiştir. Bu özelliklere sahip olmayan devletlerin denizlerde hakimiyet kurmayacağını üzerinde durmuştur. Bu özellikler (Lindberg, 1998: 14-50):

- **Coğrafi Konum ve Devletin Deniz Yakınlığı:** Hükümetler tarafından belirlenecek iç ve dış politikanın birincil unsuru devletin coğrafi konumudur. Devletler dünya üzerindeki lokasyonlarına göre politikalar şekillendirmektedir. Jeopolitiğin temel ilkesi olarak devletlerin bulunduğu coğrafyaların olumlu ve olumsuz tarafları mevcuttur. Bu avantaj devleti birçok alanda ön plana çıkarabilmektedir. Denize geniş bir kıyısı olan ya da ada devleti olan bir devlet diğer devletlere göre daha avantajlıdır. Bu avantajlar arasında en önemlisi ise devletin deniz ticaret yollarından birini ya da birkaçını kontrol edebilmesidir. Eğer devlet bu kontrolü sağlayabiliyorsa deniz hâkimiyeti kurabilmenin ilk şartını yerine getirmiş demektir (Lindberg, 1998: 38-50).

- **Sahil Şeridi Geniş Olan Geniş Topraklara Sahip Olmak:** Deniz hâkimiyeti kurmak isteyen devletler sahil şeridi geniş olan topraklara sahip olmak durumundadırlar. Aynı zamanda bu devletlerin sahil şeritlerinin derin ve girintili çıkıntılı olması diğer bir deyişle doğal limanlara sahip olması deniz hakimiyeti kurmak isteyen devletler için önem arz etmektedir. Bu limanlar gerek donanma gerek ise ticaret gemilerinin rahatlıkla girip çıkması, yanaşması için gerekli ve elzemdir (Sprout, 1943: 429-431; Gompert, 2013: 28-29).

- **Fiziki Yapı:** Bir ülkenin fiziki yapısının, nehir yapısının ya da denizlerinin ülkenin içlerine kadar girebilmesi o ülkenin deniz taşımacılığının daha rahat sağlayabilmesi anlamına gelmektedir. Mahan aynı zamanda tarıma elverişli olan topraklara sahip olan devletlerle deniz gücüne sahip olan devletler arasında ters ilişki olduğunu savunmaktadır. Tarıma elverişli topraklara sahip olan devletler vatandaşlarının yaşamlarını idame ettirecek altyapıya da sahip olduklarından dolayısıyla deniz gücüne fazla önem atfetmemektedir. Buna karşılık tarıma elverişli toprakları halkı doyurmak için yetersiz olan devletler ise deniz ötesinde başka kara parçalarında kolonileşme yoluna gitmek için deniz gücüne önem vermektedir (Adamczyk & Rutkowska, 2018: 5-6).

- **Nüfus Büyüklüğü:** Deniz hakimiyetinin sağlanması, deniz ticaretinin gerçekleştirilmesi ve denizde donanma gücünün yüksek olması için ülkenin nüfusunun nicelik olarak fazla bununla birlikte de nitelik olarak gelişmiş olması gerekmektedir. Koloniler ve diğer devletler ile ticaretin yürütülmesinde gereken üretimin sağlanması için nitelikli ve yetişmiş insan gücüne ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nitelikli insan gücünün gemi inşasından ham maddelerden katma değerli mal üretmeye kadar geniş bir alanda hizmet vermesi gerekmektedir (Iliopoulos, 2009: 5).

- **Milli Karakter:** Tarım ve ticaret bir ülkenin refahının sağlanabilmesi için mutlaka üzerinde durması gereken iki unsurdur. Bu iki unsuru yerine getirebilen devletler tarih boyunca halkını refah içerisinde yaşatabilmişlerdir. Coğrafi keşifler ile birlikte ticaret tarımdan bir adım daha öne geçmiştir. Ticaret yapan devletler uzak bölgelerde koloniler kurmuş ve bu kolonilerle ticareti devam ettirmek için de denizcilikte ilerlemişlerdir (Tezkan, 2007: 25-26).

- **Hükümetin Karakteri ve Askeri Güç İle İlişkisi:** Hükümetin askeri güç ile olan ilişkisi ve deniz gücü ile ilgili uygulanan dış politikalar ülkenin deniz gücünün gelişmesi için oldukça önemlidir. Deniz hâkimiyeti üzerine politikalar geliştiren ve bu alanda dış politikasını şekillendiren devletler ticaret yolları üzerinde hâkimiyet kurmaya ve bu hâkimiyetini sürdürmeye çalışmaktadır. Gelişen ve bu alanda politikalarla desteklenen deniz gücü ülkeye aynı zamanda ticari girdi ve kolonilere güvenlik de sağlayabilmektedir (Downs, 2007: 142).

1.3.2.3. Nicholas J. Spykman

ABD’de Monroe Doktrininden itibaren adasına kapanmak ile dünyaya açılarak dünya siyasetinde aktif olmak fikirleri arasında sürekli çatışma bulunmaktadır. Çevreleme politikasının babası olarak da adlandırılan Spykman ABD’nin adasına çekildiği izolasyonist dış politikaya tamamen karşı çıkmıştır. Spykman’a göre ABD müdahaleci ve aktif bir dış politika izlemeli ve Avrupa ile Asya kıtası üzerindeki herhangi bir devletin bu coğrafyada

hakimiyet kurmasının mutlak suretle önüne geçmelidir. Spykman aynı zamanda devletlerin dış politika anlayışlarının jeopolitikten bağımsız olamayacağını ve dış politikanın jeopolitik çerçevesinde şekillendirilmesi gerektiğini de savunmuştur. Bu görüşünü “Bakanlar gelirler ve giderler; hatta diktatörler bile ölür, fakat dağlar yerinde kalmaya devam eder.” şeklinde açıklamıştır (Spykman, 1938: 29).

Spykman’ın teorisi ile Mackinder’in teorisi arasında benzerlik de bulunmaktadır. Spykman da Mackinder gibi dünyayı üç parçaya ayırmıştır. Bunlar;

- Kalpgah
- Çevre (Rimland)
- Dış Adalar/Kıtalar şeklindedir.

Spykman, Mackinder’in aksine Kalpgah ile birlikte çevreye de önem atfetmiştir. Ona göre dünya hâkimiyeti sadece Kalpgah’tan değil aynı zamanda da çevreyi kontrol etmekten geçmektedir. Spykman’a bu durumu “Çevreyi kontrol eden Avrasya kıtasını kontrol eder, Avrasya kıtasını kontrol eden ise dünyanın kaderini elinde tutar.” şeklinde özetlemiştir (Tezkan & Taşar, 2013: 139-140).

Spykman teorisini dönemin uluslararası ilişkilerine uyarladığında ise Sovyetler Birliği’ni çevreleyerek çevre alanına çıkmasının ve burada hakimiyet kurmasının engellenmesi için Çevreleme Politikası’nı önermiştir. Spykman’a göre Sovyetler Birliği, Kalpgah kısmında kalmalı ve asla daha ileri geçmemelidir (Spykman, 1939: 405; Spykman, 1938: 41).

1.4. Eleştirel Jeopolitik

Klasik jeopolitik ya da geleneksel jeopolitik teorilerinin tamamı belirli bir bölgeyi, alanı ya da bir ülkenin çevresindeki toprakları kontrol altına almayı böylece de güvenliği sağlamayı esas alan yaklaşımlar bütünüdür. Diğer bir deyişle klasik jeopolitik esasen güvenlik ve güç üzerine kurulmuş ve güvenliği sağlamak ile gücü mümkün olan en efektif şekilde korumak klasik jeopolitik yaklaşımların temel düsturudur. Buna karşın Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte ortaya konan yeni yaklaşımlar ve dış politika perspektifi devletlerin olaylara sadece güvenlik ve güç çerçevesinden bakmalarını eleştirerek değişen ve gelişen dünya siyasetinin artık eski bakış açısıyla anlaşılamayacağını savunmuştur.

Eleştirel jeopolitik bu düşünce tarzının bir yansıması olarak bir jeopolitik teori olarak değil bir jeopolitik yaklaşım olarak literatüre girmiştir. Diğer bir deyişle eleştirel jeopolitik klasik jeopolitiğin bir alternatifi ya da antitezi değildir. Bununla birlikte klasik jeopolitiğin devleti esas alan yaklaşımına karşın eleştirel jeopolitik, devlet ile birlikte birçok aktör ve parametrenin önemini de vurgulamayarak farklılaşmaktadır. Eleştirel jeopolitiğin farklılaştığı ilk alan ise coğrafi alanlara sıkışan bir yaklaşım benimsememesidir.

Eleştirel jeopolitik kavramını ilk olarak ortaya atan kişi Yves Lacoste olmasına rağmen yaklaşımın tutarlı bir şekilde dört farklı alt dala ayrılması John Agnew, Gearóid Ó. Tuathail ve Simon Dalby tarafından gerçekleştirilmiştir.

1.4.1. Formal Jeopolitik

Formal jeopolitik olarak adlandırılan jeopolitik yaklaşımı eleştirel jeopolitiğin bir alt dalı olarak var olan jeopolitik yaklaşımın yeniden inşası anlamına gelmektedir. Geleneksel jeopolitikte, bu yaklaşım karar vericiler ya da güvenlik temelli olmasından ötürü askerler tarafından ortaya konarken formal jeopolitik yaklaşımda akademisyenler, entelektüeller, bürokratlar jeopolitik yaklaşımın temellerini atmakta ve sınırlarını çizmektedir (Tuathail, 1996: 46).

Özellikle düşünce kuruluşlarının ortaya çıkması ve çoğalması ile birlikte bu kurumlar bünyesinde bulundurduğu araştırmacılar ile birlikte devletin yüz yüze kalacağı olası senaryolara karşı fikirler geliştirebilmekte ve devlet yapısına rehberlik edebilecek raporlar ile ilkeler sunabilmektedir (Tuathail & Agnew, 2003: 81). Diğer bir deyişle formal jeopolitik sayesinde dünya siyasetinin aktörleri farklı bir bakış açısı kazanabilmekte ve bu bakış açısı sayesinde de dünya siyasetinde rol alabilmektedir (Dodds, 2005: 30-31)

1.4.2. Pratik Jeopolitik

Pratik jeopolitik dünya siyasetinde ya da ülke siyasetinde günlük olarak geçen konulara bu konular çerçevesinde de coğrafi algının dış politikayı ve karar verme süreçlerini doğrudan ya da dolaylı olarak nasıl etkilediğinin üzerinde durmaktadır (Tuathail, 1996: 110-111). Pratik jeopolitik yaklaşım aynı zamanda devletlerin dış politikalarının şekillendirilmesinde muhakeme açısından da önem arz etmektedir. Pratik jeopolitiğin dış politika açısından

muhakemesi ülkenin ya da karar verici(ler)nin genel kanıları aidiyeti, siyasi söylemleri üzerinden gerçekleşmektedir. Karar vericilerin konuşmaları ya da referans verdikleri noktalar ülkenin dış politikası ile ilgili yaklaşımlarla hakkında fikir vermektedir.

1.4.3. Popüler Jeopolitik

Popüler jeopolitik, doğrudan popüler kültür tarafından yaratılan coğrafi bakış açısına referans vermektedir. TV dizileri, sinema filmleri, sosyal medya araçları, spor müsabakaları vb. gibi birçok ürün popüler jeopolitiği şekillendiren unsurlardır (Tuathail, 1999: 110). Popüler kültür 21. Yüzyıldaki dijital dünyada insanların fikirlerini şekillendiren ve bir konu hakkındaki temel yaklaşımlarını oluşturan bir kültür tarzı olarak jeopolitik perspektifi de doğrudan etkilemektedir. İletişimin kolaylaştığı ve dünyanın herhangi bir noktası ile iletişimin saniyeler aldığı ortamda sosyal medya insanların günlük rutininin önemli bir parçası haline gelmiştir. Liderler ve karar vericiler de insanları bu denli etkileyen popüler kültürü ve onun araçlarını takip etmek zorunluluğu hissetmektedirler.

BÖLÜM 2: ENERJİ GÜVENLİĞİ VE TÜRKİYE’NİN ENERJİ ÇEŞİTLİLİĞİ

2.1. Enerji Güvenliği

Jeopolitik teorilerin hemen hepsinin genel amacı ülkeyi bulunduğu coğrafyada en temel şekilde nasıl güvende tutacağı ve bu güvenli ortamı nasıl sağlayacağı sorusunda çözüm aramaktır. Güvenlik kavramı ise geniş bir çerçevede ele alınan ve altında birçok değişkenin tanımlandığı geniş bir kavramdır. İnsanoğlu için enerji kavramı bu güvenliğin temel unsurlarından birini oluşturmakta ve bu unsurun önemi de Sanayi Devrimi’nden itibaren sürekli artmaktadır. Bu artışla birlikte enerji güvenliği de ülkeden ülkeye değişiklik de gösterebilmektedir. Enerji çeşit olarak değişiklik gösterse dahi günden güne insan hayatında daha fazla yer alamaya ve kendisine duyulan ihtiyaç da daha fazla artmaktadır.

Enerji güvenliği, güvenlik kavramının bir alt dalı olmasına rağmen devletlerarası sıcak savaşların neredeyse sona ermesi ile birlikte ekonomik gelişmişlik ve devletlerin vatandaşlarına sağladığı imkânlar bakımından bir rekabet hala devam etmektedir. Bu rekabetin de temelini ekonomik oluşturmaktadır. Güvenlik kavramı bünyesinde birçok değişken barındırmasından ötürü muğlak olsa da enerji güvenliği kavramı daha net ve tanımlanabilir bir kavramı işaret etmektedir. Buna rağmen enerji güvenliği kavramı da her ülke için sabit şekilde sağlanıyor demek yanlış bir yaklaşım olacaktır. Diğer bir deyişle enerji güvenliği de ülkelerin, siyasi, mali, iktisadi, politikalarına göre daha fazla ya da daha az öneme haiz olabilmektedir.

Devletler için enerji güvenliği kavramının ciddi şekilde dış politikanın ve ulusal güvenliğin bir unsuru olarak ajandaya girmelerinin temelini ise 1973-1974 petrol krizi oluşturmaktadır. Tarihe 1973-1974 Petrol Ambargosu ya da 1973-1974 Petrol Krizi olarak geçen bu olaydan sonra başta büyük devletler olmak üzere petrol üreticisi olmayan ve petrole bağımlı olan ülkelerin tamamı enerji güvenliği kavramına önem vermeye ve ulusal güvenliğin bir parçası olarak görmeye başlamışlardır (Bahgat, 2011: 1). Diğer bir deyişle enerji güvenliği kavramının tarihsel arka planı 1973-1974 Petrol Krizi ile birlikte başlamıştır.

2.1.1. Enerji Güvenliğinin Tarihsel Arka Planı

II. Dünya Savaşı enerji kaynaklarının önemi açısından ülkelere büyük bir öngörü sunmuştur. Almanların Blitzkrieg adını verdiği ve Alman zırhlıları ile senkronize hareket edilen Yıldırım Harekatı'nı gerçekleştirebilmek, hava kuvvetlerinin hava saldırılarını gerçekleştirebilmelerini sağlamak ve ikmal düzenini aksamadan devam ettirebilmesi için gereken petrol aynı zamanda enerji güvenliğinin öneminin ortaya çıktığı ilk olay olmuştur (Cherp & Jewell, 2011: 202; Barton, Redgwell, Rønne, & Zillman, 2004: 3).

Bu durumun ortaya çıkması ile birlikte enerji ihraç eden ülkeler enerji kaynaklarını millileştirme yolunda adımlar atmaya başlamışlardır. Enerji kaynaklarını millileştiren ülkelerin ikinci adımı ise Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği'nin (OPEC) kurulması olmuştur. Petrol ihraç eden ülkeler petrol fiyatlarını belirleyebilmek, bu alanda daha fazla kazanç elde edebilmek ve ekonomilerini petrole dayandırarak kalkındırmak için kurdukları OPEC ile birlikte hareket etmeye başlamışlar, piyasaya sundukları petrol arzını azaltma yoluna gitmişlerdir (Karabulut, 2016: 36).

1973-1974 petrol ambargosu gerek küresel gerek ise yerel enerji pazarında tüm aktörler için bir dönüm noktası olmuştur. Ambargo ile birlikte enerjiye ulaşabilmek için gereken fiyat makul seviyelerin çok üzerine çıkmış ve devletler tarafından sübvansede edilemez bir hal almıştır. Dünya ekonomisi gerek üretimin sekteye uğraması gerekse üretilen malların dağıtılması hususunda önemli bir sorunla baş başa kalmıştır. Bu durum aynı zamanda enerji tüketicisi konumunda olan tüm aktörler açısından petrole ulaşamama durumunda ne kadar yoğun bir hasar alabildiklerinin de açıkça görüldüğü bir olay olmuştur. Bu olaydan sonra devletler enerji alanında stratejik planlama yapma enerji depolama gibi kriz anlarında gereken aksiyonu almak için çeşitli planlar üzerinde çalışmaya başlamışlardır.

Bu hamlelere karşılık olarak da Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği (OPEC) enerji güvenliğinin tüm ülkeler için önem arz ettiğini buna rağmen ise bu durumun mütakabiliyet ilkesine dayandığını belirtmiştir. Diğer bir deyişle OPEC enerji güvenliğinin sadece enerji ithal eden ülkeler için değil ihraç eden ülkeler için de önemli olduğunu ve OPEC ülkelerinin de kazanç bakımından güvenliğe ihtiyaç duyduklarının, bu duruma dikkat edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (OPEC, 2008).

Enerji ithal eden ülkelerdeki akademisyenler, devlet adamları ve entelektüeller bu enerji güvenliği üzerine çalışmaya başlamalarından itibaren ortaya enerji güvenliği ile ilgili temel bir tanımlama da koymuşlardır. Bu tanıma göre enerji güvenliği bir ulusun tamamının ya da ulusun önemli bir kısmının gereken enerji kaynaklarına yeterli bir şekilde makul fiyatlara dağıtım ve üretim risklerinden azade olarak ulaşabilmesidir (Barton, Redgwell, Rønne, & Zillman, 2004: 4).

Bu durum aynı zamanda enerji çeşitliliği kavramını da ortaya koymuştur. Devletler enerji bakımından tek bir tipe bağlı kalmadan riski dağıtmak adına ihtiyaç duydukları enerjiyi sağlayan ülkeleri ve enerji tiplerini de çeşitlendirme yoluna gitmişlerdir. Böylece enerji kaynaklarının devletler tarafından çeşitlendirilmesi de enerji güvenliğinin temel argümanlarından birisi haline gelmiştir (Yergin, 2007: 2; Yergin, 2006: 77).

1973 yılında ilk kez yaşanan petrol krizi 1979 ve 1991 yıllarında kendisini yeniden göstermiştir. Her kriz sonucunda devletlerin enerji güvenliğine ve enerji çeşitliliğine verdikleri önem arttığı gibi aynı zamanda da alternatif enerji kaynaklarına yönelmeleri de hızlanmıştır. Buna rağmen enerji ithal eden ülkelerin birçoğu hala gerek sanayide gerek elektrik üretiminde gerek ısınmada gerek ise ulaşımında petrol ve doğalgaz kaynaklarına bağımlı durumdadırlar.

2.1.2. Enerji Güvenliğinin Teorik Çerçevesi

Sanayi Devrimi ile birlikte enerji ekonomik gelişmenin temel şartlarından birisi haline gelmiştir. 20 yüzyıla birlikte enerjinin günlük hayatta da birçok alanda insan hayatını kolaylaştırıcı etkisiyle insan hayatına girmesi sonucunda enerji artık sadece üretim için değil günlük hayat için de vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Enerjinin insanların hayatında bu kadar önem arz etmesi dahası devletlerin ekonomik gelişmişliklerini sağlamaları ve sürdürmeleri için de elzem hale gelmesi ile birlikte enerji kaynaklarına sahip olma veya kontrol altında tutma davranışı ülkelerin dış politikalarında yer etmeye başlamıştır. 1973 Petrol krizi neticesinde de enerji güvenliği ulusal güvenliğin bir parçası olmaya başlamıştır (Roberts, 2004: 5-6).

Enerji güvenliği kavramı ulusal güvenlik kavramı ile birlikte anılmaya başladığından itibaren bünyesinde birçok değişkeni barındırmaya başlamıştır. Bu değişkenler aynı zamanda enerji güvenliğinin boyutlarını oluşturmuşlardır. Diğer bir deyişle ulusal güvenlik çerçevesinden ele alınmaya başlayan enerji güvenliği kavramı çok boyutlu bir çerçeveden incelenmeye başlanmıştır. Birçok akademisyen tarafından incelenen enerji güvenliği kavramı bu incelemeler sonrasında çeşitli boyutlara ayrılmıştır. Ayrım farklı kriterlere göre dahi gerçekleşse de aslında hepsi farklı bakış açılarından enerji güvenliğini sağlamak için gerekli olan boyutları ortaya koymaktadır.

2.1.2.1. Enerji Güvenliğinin Boyutları

2.1.2.1.1. Bağımsızlık Boyutu

Bu boyut enerjinin başka bir değişkene, ülkeye ya da şirkete bağımlı hale gelmeden enerjinin bağımsız bir şekilde elde edilebilmesini ifade etmektedir (Cherp & Jewell, 2011: 203). Aynı zamanda bu boyut enerji ihraç eden ve ithal eden ülkeler için farklı anlamlara da gelmektedir. Enerji ithal eden ülkeler için bağımsızlık boyutu enerji kaynaklarına kısıtlama ya da ambargo olmadan diğer aktörlerin ulaşabildiği şekilde eşit şartlarda ulaşabilmek anlamına gelmektedir. Enerji ithal eden ülkeler bu boyutu gerçekleştirebilmek için ithalatını, ithalatın maliyetini ve lojistiğini ithal edilecek ülkelere göre kurgulamalı, dış politikalarında var olan çatışmaları ya da var olabilecek potansiyel çatışmaları göz önünde bulundurmalıdır. Enerji kaynaklarını ihraç eden ülkeler için ise bağımsızlık boyutu enerji kaynaklarını hiçbir ülkenin, şirketin ya da aktörün baskısı ya da kısıtlaması olmadan çıkarıp bunu da yine uluslararası pazara hiçbir kısıtlama olmadan ulaştırabilmesi anlamına gelmektedir (Sovacool, 2011: 7473-7474).

2.1.2.1.2. Dağınık Enerji Kaynakları Boyutu

Enerji kaynaklarının tek bir yerde toplanması ya da enerjinin tek bir santralden veya merkezden üretilmesi 1900'li yıllar için oldukça geçerli bir yöntemdi. Ülkeler enerji üretimlerini büyük yatırımlar yaptığı tek bir santralden sağlamak ve operasyonu buradan yürütmek o zaman için oldukça mantıklı bir yöntem olarak görülse de bu enerji santrallerinden birinin ya da birkaçının devre dışı kalması ile birlikte büyük bir enerji kıtlığı sıkıntısı içine girebilmektedirler. Aynı zamanda enerjinin büyük birkaç kaynaktan üretilmesi

sonucunda, enerji dağıtım sürecinde üretilen enerjinin bir kısmı kaybolmakta bu durum da enerji maliyetlerini arttırmaktadır (Kendell, 1998).

21. yüzyılda ise enerji üretiminin büyük birkaç noktadan üretilmesi tarzından enerji güvenliği çerçevesinde vazgeçilmiştir. Özellikle nükleer enerji santrallerinin gelecek 10 ila 15 yıl içerisinde devreden çıkarılma planları, alternatif enerji tesislerinin inşası ve enerji dağıtım maliyetlerinin düşürülmeye çalışılması ile birlikte ülkeler daha küçük ölçekli birçok tesisin kurulması ya da farklı enerji kaynaklarından üretimleri ön plana almışlardır. Böylece enerji daha etkin, daha aktif bir şekilde kullanılabilmekte ve enerji dağıtım maliyetlerini düşürülebilmektedir (Sovacool, 2011: 7473-7474).

2.1.2.1.3. Yatırım Boyutu

Enerjinin yatırım boyutu enerji güvenliği açısından kendi içerisinde birçok alt değişkene ayrılmaktadır. Yatırım boyutunun ilk alt değişkeni gerekli altyapı yatırımlarının yapılması anlamına gelmektedir. Ülkenin ihtiyaç duyduğu enerjiyi elde edebilmek için gerekli yatırımları yapması ve bu yatırımları yapmaktan kaçınmaması gerekmektedir. İkinci olarak yapılan yatırımların uygun şekilde devamlılığının sağlanması gerekmektedir. Bu devamlılık hem enerji altyapısını gerekli bakımının yapılması hem de bu alanda yetişmiş insan gücünün sağlanması gerekmektedir (Sovacool, 2011: 7473-7474). Yatırım boyutunun üçüncü alt değişkeni ise enerji yatırımlarının gerek dolaylı gerekse doğrudan diğer yatırımları da etkilemesidir. Bütüncül bir çerçeveden bakıldığında enerji yatırımları üretimi yani sanayiye de doğrudan etkilemektedir. Enerji yatırımları sonrasında ucuz enerjiye kesintisiz bir şekilde ulaşabilen sanayi tesisleri gerek kendi yatırımlarını gerek ise istihdam sayılarını arttırarak ülke bütçesine destek verebilmekte ve işsizliği azaltmaktadır (TEPAV, 2016: 38-39).

2.1.2.1.4. Üretim Boyutu

Üretim boyutu enerji kaynaklarının üretimini ve bu üretimin düşüş göstermemesini aynı zamanda da daimi olmasını ifade etmektedir. Devletler enerjinin varlığına ve üretim sonucunda sürekliliğine ikna olduklarında oluşan güvenilirlik ortamı o ülke için enerji güvenliği kavramını yaratmaktadır. Burada dikkate alınması gereken birçok değişken de mevcuttur. Üretilen enerji miktarı, bu enerjinin ülkenin sanayi ve kişisel ihtiyaçlarına yeterli olup olmadığı, ülkenin enerji kaynaklarını stoklayabileceği alanların varlığı vb. gibi

birçok değişken aynı zamanda enerji güvenliğinin üretim boyutunda dikkate alınması gereken alt değişkenlerdir. Bununla birlikte enerji üretiminin artması sonucunda düşen fiyatlar ile enerji güvenliği arasında da doğru orantı bulunmaktadır (Obadi & Gardonova, 2019: 52).

Üretim boyutunda yukarıda sayılan etmenler sadece ülkenin kendisi için geçerli olsa da aynı zamanda birçok ülkenin enerji güvenliğini sağlayabilen yapılanmalar da olabilmektedir. Devletlerarasında kurulan bu ağa Küresel Üretim Ağı (Global Production Network) adı verilmektedir (Coe, Dicken, & Hess, 2008: 267). Buna göre tek başlarına enerji ihtiyaçlarını ve güvenliklerini sağlayamayan ülkeler enerji zengini olan ülkeler ile işbirliği yaparak enerji sağlayabilmekte oluşan ağ da güvenlik ağının içerisinde olan herkes için enerji güvenliğini daha yukarılara çıkarabilmektedir (Henderson, Dicken, Hess, Coe, & Yeung, 2002: 439). Bu durumda kurulan ağda enerji ihtiyacı olan ülke bu ihtiyacını karşılarken enerji sağlayan ülke hem kendi bünyesinde bulunan fazla enerji kaynaklarını satarak ekonomik gelir elde edebilmekte hem de kendine ait enerji kaynaklarının kontrolünü elinde tutması için ağ içerisindeki devletlerin mutlak desteğini alabilmektedir (Hess & Yeung, 2006: 1194).

2.1.2.1.5. Satın Alınabilirlik Boyutu

Bir ülkenin özellikle enerji kaynakları bakımından yetersiz olan bir ülkenin enerji güvenliğinin en önemli boyutlarından birisi satın alınabilirlik boyutudur. 1973 ve 1979 Petrol Krizlerinde artan fiyatlar sebebiyle gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere neredeyse tüm ülkeler enerji kaynaklarından birisi olan petrolü satın alamaz duruma gelmişler ve bu durum da zincirleme bir şekilde ülkelerin sanayilerini, lojistik imkânlarını aynı zamanda da vatandaşlarının bireysel ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmişlerdir. Enerji güvenliği kavramına atfedilen önemin artmasını da 1973 Petrol Krizi ile başladığı düşünüldüğünde enerjinin satın alınabilir olması devletler için büyük önem arz etmektedir.

Enerji eğer makul fiyatlarda satın alınabilir ve herkesin kullanımına sunulursa gerek ülkelerin vatandaşlarının refahı gerek ise devletlerin ekonomik gelişimleri için güçlendirici bir etmen olabilmektedir. Enerjinin ekonominin temeli olduğu ve aynı zamanda sanayi maliyetlerinin büyük bir kısmını da oluşturduğu düşünüldüğünde sanayicinin ya da üretim yapan birey veya bireylerin kullanacağı enerjinin satın alınabilir olması son derece önem arz etmektedir (Le &

Nguyen, 2019: 436). Sonuç olarak enerji güvenliğinin sağlanabilmesinin en önemli boyutlarından birisi enerjinin satın alınabilirliğidir (Mather & Widergren, 2021:4).

2.1.2.1.6. Bulunabilirlik Boyutu

Bulunabilirlik boyutu enerji güvenliği çerçevesinden yeteri kadar enerjiye ulaşılabilmesini ya da kaynaklardan yeteri kadar enerji elde edilebilmesini belirtmektedir. Enerji kaynaklarının bulunabilir olması tek başına bir anlam ifade etmese de diğer boyutlar ile birlikte büyük önem arz etmektedir. Ülkeler enerji güvenliklerini sağlayabilmek açısından iç kaynakları vesilesiyle yeterli enerjiye ulaşamadıkları durumlarda enerji bulunabilirliğinin arttırmak için dış kaynaklara da yönelebilmektedir. Bu durumda enerji güvenliği açısından diğer boyutlar da devreye girse dahi enerjinin bulunabilir olması büyük önem arz etmektedir (Mather & Widergren, 2021: 4).

2.1.2.1.7. Çeşitlendirme Boyutu

1973 Petrol Krizinin enerji güvenliği çerçevesinden devletlere ilk öğretilerinden birisi enerjide tek bir kaynağa bağımlı olmamaktır. Bu bağlamda ülkeler gerek enerji kaynaklarını gerek ise enerjiye ulaştığı ülkeleri çeşitlendirmeleri gerekmektedir. Devletler enerji sağlarken herhangi bir aşamada ne tekelleşmeye ne de kartelleşmeye izin vermemesi gerekmektedir (Cohen, Joutz, & Loungani, 2011: 4860-4861).

Buna ek olarak enerji kaynakları bakımından yoksul olan ülkelerin ise alternatif enerji kaynaklarına yönelmeleri ve yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanarak dış kaynaklardan ithal ettiği enerjiyi hem çeşitlendirmeleri hem de alternatif enerji kaynakları ile etkilerini azaltmaları da gerekmektedir (Serino, 2021: 2-3).

2.1.2.1.8. Ticaret Boyutu

Ticaret boyutu üretim boyutunu tamamlayan ve aynı zamanda enerjinin de serbest dolaşması için devletlerarası dağıtım ağları kurulmasını öngören enerji güvenliğinin bir diğer boyutudur. Enerjinin ülkeler arasında kolaylıkla iletilmesi ve serbestçe dolaşabilmesi ülkelerin birbirleri ile olan ilişkilerini arttırdığı gibi, ticaret hacmini ve ortak altyapılar kurulmasını da öngörmektedir. Bu altyapılar sayesinde hem maliyetler düşmekte hem de ülkeler arası ticaret hacmi artmaktadır (Berdysheva & Ikonnikova, 2021: 2).

Enerji güvenliğinin ticaret boyutu aynı zamanda enerji nakil hatlarının ve terminallerin kurulacağı bölgelerin aynı zamanda da enerji kaynaklarının ne şekilde ülkenin diğeri bölgelerine aktarılacağına da belirlenmesinden geçmektedir. Enerji eğer başka ülkelerden satın alınacaksa bu sefer de ithal eden devletin ihraç eden devletin hukuki çerçevesine adapte olması ve her türlü senaryoya uygun planın hazır tutulması gerekmektedir (Newcomb & Moore, 2010: 89).

2.1.2.1.9. Fiyat İstikrarı Boyutu

Enerji ithal eden ülkeler için enerji güvenliğinin en önemli boyutlarından birisi de fiyat istikrarının sağlanmasıdır. 1973 Petrol Krizi ve 1979 Petrol Krizleri süresince gerçekleşen fiyat dalgalanmaları gerek gelişmekte olan gerek ise gelişmiş ülke ekonomilerini oldukça olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla enerji ithal eden ülkeler için fiyatlardaki tahmin edilebilirlik oranı ve fiyatlardaki istikrar büyük önem arz etmektedir. Enerjide fiyat istikrarının sağlanamadığı durumlarda enerji tüketici davranışları da etkilenmektedir. Bu durum domino etkisi ile birlikte üreticilere ve sanayi sektörüne de yansımaktadır. Devletler enerji güvenliğinin bu boyutu çerçevesinde fiyatlardaki değişimleri takip etmekte, enerji ithal eden devletler sabit fiyat ile anlaşmalar yapmaya çalışmakta ve fiyat istikrarını çeşitli yollarla sağlamaya çalışmaktadır (Bigerna, Bollino, & Polinori, 2021: 2).

2.1.2.1.10. Sürdürülebilirlik Boyutu

Günümüzde gerek günlük yaşamın sürdürülebilmesi gerek ulaşımın sağlanabilmesi gerek ise üretimin yapılabilmesi için enerjinin sürdürülebilir şekilde kullanılabilmesi büyük önem arz etmektedir. Enerji kaynaklarındaki değişim ya da kullanılan enerji kaynaklarının azalması sonucunda ortaya çıkan farklılaşma enerjinin sürdürülebilirliğini de tehdit etmektedir. Bu sebeple özellikle enerji ithal eden ülkeler enerjinin sürdürülebilir şekilde sağlanması için çeşitli tedbirler alma ve enerji güvenliğini sağlamak için de enerjiyi sürdürülebilir kılmak zorundadırlar.

2.1.3. Petrol Krizleri

Petrol krizlerinin ilk ortaya çıkış noktası aslında petrol üreticileri ile petrolü pazarlayan firmaların farklı olmaları ve petrol üreten ülkelerin de bu sebeple fiyatları gerçek anlamda belirleyememeleri sebebiyle ortaya çıkmıştır. 1960'lı yıllarda başlayan petrol kaynaklarını

millileştirme hamleleri ve OPEC'in kurulması ile birlikte de petrolü pazarlayan ve pazarda tekel oluşturan firmaların etkisi petrol üreten ülkelerin bu duruma karşı çıkmasıyla kırılmıştır. Diğer bir deyişle petrol üreten ülkeler pazardaki kontrolü ellerine almak istemişlerdir. Bundan sonraki hemen tüm krizlerde ya aynı sebeple ya da petrol üreten ülkelerde yaşanan istikrarsızlıklar sebebiyle ortaya çıkmıştır.

2.1.3.1. 1973 Petrol Krizi

Petrol krizlerinin başlangıcı dünyada petrol fiyatlarını kontrol eden ve 7 Kız Kardeş (The Seven Sisters) olarak adlandırılan Exxon, Mobil, Chevron, Gulf Oil, Texaco, Royal Dutch Shell ve British Petroleum şirketlerinin (Sampson, 1975: xii) fiyat üzerindeki kontrollerini kaybetmeleri ve petrol ihraç eden ülkelerin OPEC kararıyla arzı kısımları sonrasında petrol fiyatların üç katından fazla şekilde artmasıyla ortaya çıkmıştır (Parra, 2004: 3). Bu dönemde dikkat çeken husus petrolü pazarlayan 7 Kız Kardeş olarak adlandırılan firmaların Ortadoğu ülkelerinde üretilen petrolün % 90'ını kendilerinin çıkarması, yaklaşık % 80'inin yine bu şirketlerin ülkeleri tarafından ithal edilmesi ve fiyatların da tamamen 7 Kız Kardeş tarafından belirlenmesidir. Diğer bir deyişle petrolün çıkarıldığı ülkenin fiyatlar konusunda neredeyse hiç söz hakkı bulunmamaktadır.

1973 Petrol Krizi'nin ilk kıvılcımı OPEC Genel Sekreteri Abderrahman Khène'nin 1973 yılının Mayıs ayında İsrail'in 1967 sınırlarına çekilene kadar Batı ülkelerine petrol ihracının durdurulması teklifi ile başlamıştır. OPEC ülkeleri 1973 Eylül ayında ise petrol şirketleri ile gerçekleştirdikleri görüşmelerinde 1971 yılında imzalanan Trablus ve Tahran Antlaşmalarının hükümlerinin yeniden görüşülmesini talep etmişlerdir. 1971 Antlaşmaları ile esasen dünyadaki enflasyon göz önüne alınarak yıllık bazda artış yapılması öngörülmekteydi. Bununla birlikte 1972 ve 1973 yıllarında petrol ticaretinin yapıldığı para birimi olan ABD Dolarının devalüasyona uğraması sonucunda tüm tüketimlerini ithalat ile karşılayan OPEC ülkelerinin alım güçleri de kayda değer oranda düşmüştür (Pala, 1996: 96). 1973 yılının Haziran ayında OPEC, petrol şirketlerinin gelirlerini hızla artması buna mukabil ülkelerin gelirlerinin azaldığını ve pazar şartlarındaki değişikliği ileri sürerek 1971 Antlaşmalarının yeniden görüşülmesini talep etmiştir (Demir, 2008: 236).

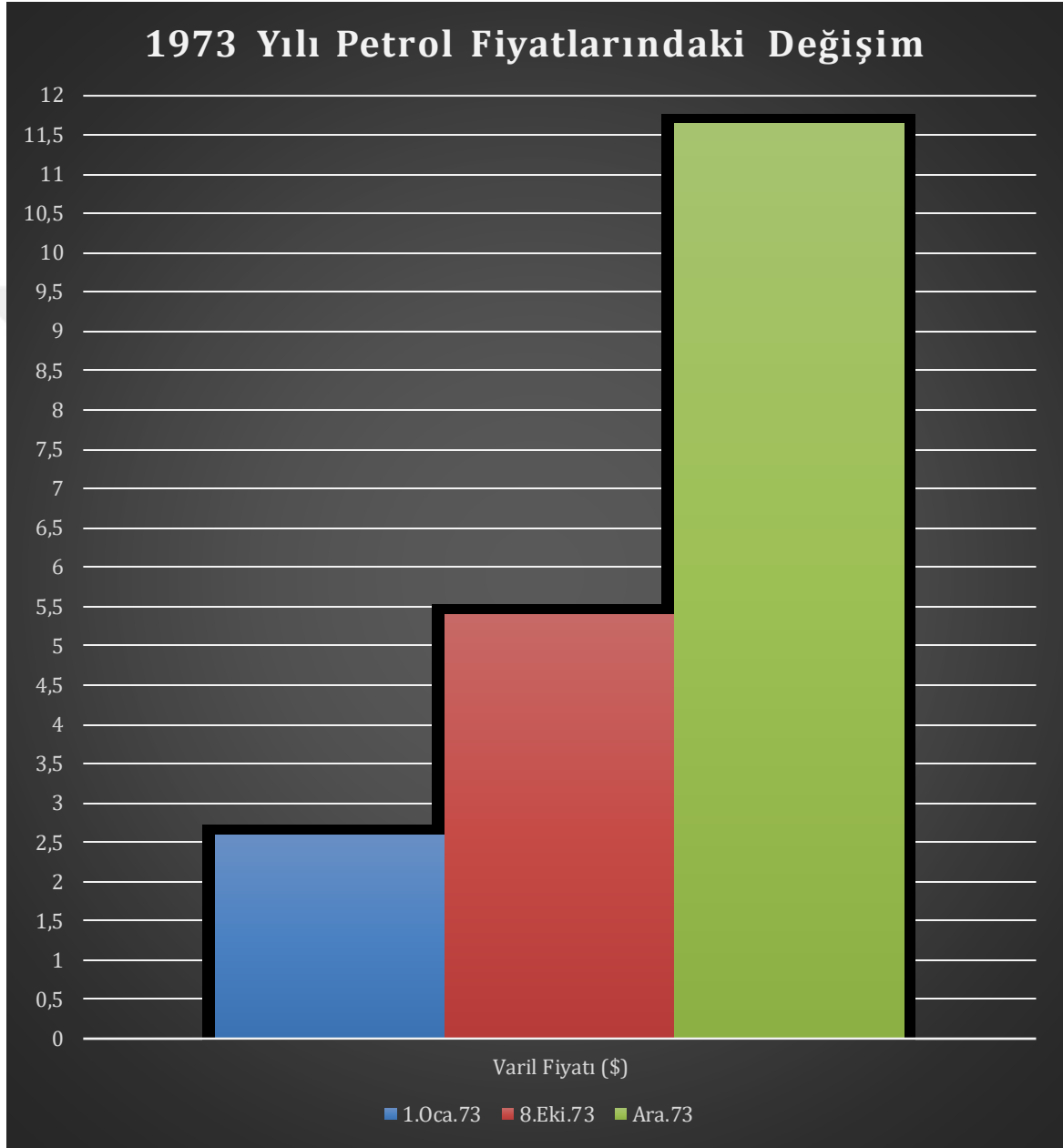
8 Ekim 1973 tarihinde başlayan görüşmelerde şirketler OPEC'e % 15'lik bir artış teklif etmelerine rağmen OPEC bunu kabul etmemiş ve petrol fiyatlarını kendi başlarına belirleme kararı almışlardır (Yergin, 2009: 565). 16 Ekim 1973 tarihinde Kuveyt'te toplanan OPEC üyeleri Körfez Bölgesindeki Petrol üreten ülkelerin petrol fiyatlarını % 70 oranında arttırdığını ve petrolün varil fiyatının 5.40 ABD Doları olarak belirlediğini ilan etmiştir (Chalabi, 1997-1998: 126).

8 Ekim 1973 tarihinde toplantının başlayacağını ilan edilmesine rağmen 6 Ekim tarihinde Suriye ile Mısır, İsrail'e karşı Yom Kippur Savaşı'nı başlatmışlardır. Savaş devam ederken süren müzakerelerin sona ermesiyle birlikte dönemin Suudi Kralı Faysal ABD'nin İsrail'e yaptığı silah yardımını durdurmasını aksi takdirde de petrol ambargosu kararının OPEC tarafından verilebileceğini ilan etmiştir (Parlar, 2003: 486). Buna rağmen ABD Kongresi'nin İsrail'e yardımı durdurmasını ve İsrail'e donanma desteği sağlamıştır.

OPEC üyeleri Aralık 1973'te Tahran'da yeniden bir araya gelerek petrolün varil fiyatını 5.40 ABD Dolarından 11.65 ABD Dolarına çıkarmışlardır (Yergin, 2014: 587). Böylece 1 Ocak 1973 tarihinde varil fiyatı 2.59 ABD Doları olan petrol % 500'e yakın artış göstermiştir. 1973 Aralık ayında gerçekleşen Tahran buluşması ile birlikte petrol ihracatçısı ülkeler petrol fiyatlarını artık tamamen 7 Kız Kardeşten bağımsız olarak belirlemeye başlamışlardır.

Tablo 1

1973 Yılı Petrol Fiyatlarındaki Değişim

Kaynak: Daniel Yergin, Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü, 2014, s. 587.

Kral Faysal'ın bahsettiği ambargo İsrail'e yardım eden ABD ve ABD yardım uçaklarının kendi topraklarından kalkmasına izin veren Hollanda ile başlamıştır. OPEC başta ABD ve Hollanda olmak üzere Batılı ülkelere petrol taşıyan tüm sevkiyatlara ambargo koymaya başlamıştır. Bununla birlikte üretimin de kısılmasıyla arz edilen petrol talebi karşılayamamış ve fiyatlar her ay yaklaşık % 5 oranında artış göstermeye başlamıştır. Petrol ambargosu özellikle gelişmiş ülkelerde büyük ekonomik krize sebep olurken ekonomik daralma dönemi başlamış, işsizlik ve enflasyon tavan yapmıştır.

1973 Petrol Krizi ile birlikte ABD'deki şirketlerin yaklaşık üçte biri bu krizden derinlemesine etkilenmiş ve iflas aşamasına gelmiştir. Bu dönemde ABD krizin daha derinleşmesini Kanada'dan ihraç ettiği petrol ile dengelerken Birleşik Krallık'ın böyle bir şansı olmaması sebebiyle kriz daha derinden etkilemiş ve şirketlerin yaklaşık beşte üçün iflas noktasına gelmiştir (Mandel, 1980: 84).

Fiyat artışı ile birlikte OPEC ülkelerinin karları da inanılmaz boyutlara ulaşmışlardır. 1972 yılında petrolden elde ettikleri kazanç 23 Milyar ABD Doları iken 5 yıl içinde bu rakam 6 kattan fazla artmıştır. 1977 yılında OPEC ülkelerinin petrolden yıllık kazancı 140 Milyar ABD Dolarının üzerine çıkmıştır (Parlar, 2003: 491-492).

2.1.3.2. 1979 Petrol Krizi

İran İslam Devrimi temelli olan ikinci petrol krizi 1978 Aralık ayından itibaren ilk emarelerini göstermeye başlamıştır. Bu durumun başlangıcı için ise Pehlevi Yönetimine karşı 1960'larda başlayan tepkidir. Şah Rıza Pehlevi'ye karşı ilk kitlesel gösteri Pers İmparatorluğu'nun 2500'üncü yılı vesilesiyle gerçekleştirilen kutlamalarda 1971 yılında gerçekleşmiştir. Pehlevi rejimine karşı dönem dönem devam eden protestolar 9 Ocak 1978 tarihinde devlete bağlı olan Savak güçlerinin protestocu kalabalığa ateş açması sonucunda 100 kişiyi öldürmesi üzerine toplumun neredeyse tamamına yayılmıştır. Durdurulamayan protesto gösterileri neticesinde Şah Pehlevi 8 Eylül 1978 tarihinde tüm büyük şehirlerde sıkı yönetim ilan edilmesi emrini vermiştir. Bu durumun krizi daha da tırmandırması, protestoların önünün alnamaması sebebiyle Şah Pehlevi ve ailesi 16 Ocak 1979 tarihinde İran'ı terk etmiştir. Şah'ın ülkeyi terk etmesiyle de dini lider sıfatıyla Humeyni 1 Şubat 1979

tarihinde İran'a dönmüştür. Böylece 58 yıl süren Pehlevi Hanedanlığı son bulmuştur (Kurşun, 2021; Özdemir, 2019; Gündoğan, 2011: 94-95).

1978 yılından itibaren artan gösteriler ve grevler sebebiyle petrol üretimi azalmış ve nihayet 1978 Aralık ayı ile birlikte de durmuştur. petrol üretiminin durması ise neredeyse 1979 yılının sonuna kadar devam etmiştir. Durumu dengelemek adına OPEC ülkeleri üretimlerini arttırsa da 1973 Petrol Krizi'nde yaşananlardan dolayı oluşan güvensizlik ortamında petrol fiyatları % 100 oranında artış göstermiştir (Yergin, 2014: 642-643). Oluşan güvensizlik ortamı ile birlikte gerek petrol şirketleri gerek ise devletler petrol stoklama yoluna gitmişlerdir. Tüm dünyada oluşan bu stok hareketi ise fiyatların artışının temel sebebi olmuştur (Noreng, 2004: 37).

Petrol piyasası henüz bu krizi atlatabamış ve henüz üretim normale dönmemişken 1980 yılının Eylül ayında Irak Savaş Uçakları İran hedeflerini vurmuştur. Irak lideri Saddam Hüseyin çoğunluğu Sünni olan bölgeleri ele geçirerek bu bölgede yaşayan halkın da yardımıyla İran'a karşı açtığı savaşı hızlıca kazanacağını ve petrol alanlarında hakimiyet kurabileceğini düşünmüştür (Özdemir S., 2020: 59). İlk saldırının ertesi gün İran'ın en büyük rafinerisi olan Abadan Irak tarafından saldırıya uğramıştır. İran'ın petrol ihracatı önemli ölçüde azalırken İran, kendisine yakın olan Suriye'den Irak'ın petrol boru hattını kesmesini talep etmiş, bu talep karşılık bulunca da Irak'ın petrol ihracatı tamamen durmuştur. Netice itibarıyla İran-Irak Savaşı dünya petrol pazarının üretiminin % 8 oranında düşmesini OPEC üretiminin ise % 15'den fazla düşmesini sağlamıştır. Petrol fiyatlarındaki artışa müdahale eden Suudi Arabistan üretim kapasitesini en üst noktaya çıkarmıştır. İran ve Irak'ın toplam üretimlerinin % 25'ine denk gelen bu üretim miktarına rağmen fiyat artışına engel olunamamıştır (Cook, 1980: 431).

Art arda yaşanan iki petrol krizinin sonucunda en büyük sorunu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler yaşamışlardır. 1973 Petrol Krizi ile birlikte enerji güvenliği kavramının daha yüksek sesle dile getirilmesiyle birlikte gelişmiş ülkelerin büyük kısmı gerçekleştirdikleri enerji çeşitliliği ile 1973 Krizine nispeten daha az zararlı atlatmışlardır. Buna karşın az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler oldukça ciddi bir enflasyon, işsizlik ve borç ile karşı karşıya kalmışlardır. Batılı ülkelerin 1973 Krizi sonrasında ortaya koymuş olduğu enerji

güvenliği konsepti petrol krizini bu defa OPEC ülkeleri için yaşanmasına sebep olmuştur. Petrole alternatif enerji kaynakları üzerine çalışmalar gerçekleştiren ve bu alana yönelen Batılı ülkeler neticesinde OPEC ülkeleri aralarındaki anlaşmazlıklardan fiyatların düştüğü yeni bir kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Diğer bir deyişle krizi yaşama sırası Batılı ülkelere OPEC ülkelerine geçmiştir.

2.1.3.3. 1986 Petrol Krizi (OPEC Ülkelerinin Krizi)

OPEC'in temel kuruluş amacı dünya petrol piyasasındaki petrol fiyatlarını belirlemek ve aynı zamanda petrol şirketlerinin kazançlarının en azından bir kısmını petrol çıkaran ülkelere aktarmaktır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için ise OPEC ülkelerinin üretim ve fiyatlama konusunda bir arada hareket etmeleri ve birbirlerinden habersiz ya da izinsiz üretimi arttırmamaları gerekmektedir (Koşaroğlu & Erik, 2016: 139).

1986 yılına gelindiğinde ise OPEC üyesi olan ülkeler arasındaki çatışmalar ve anlaşmazlıklar sebebiyle petrol fiyatlarını ve üretilecek petrol miktarını belirleyen OPEC mekanizması devre dışı kalmıştır (Elmas, 2019: 32). Buna ek olarak fiyatları OPEC'ten bağımsız olarak belirlemeye başlayan ülkeler serbest pazar ekonomisinin bir gereği olarak petrol ithal eden ülkeler için birbirleriyle rekabete girmişlerdir (Solak, 2012: 120). Rekabetin yanı sıra 1986 yılında petrol arzı petrol talebinin üzerinde kalmış bu durumda rekabetin yanı sıra fiyatlara ikinci darbeyi vurmuştur (Klevnäs, Stern, & Frejova, 2016: 4).

Durumun ciddiyetinin farkına 1986 yılının Mayıs ayında varan OPEC üyesi ülkeler Suudi Arabistan'da toplantı organize etmişler ve petrol varil fiyatını 17 ile 19 ABD Doları bandında satma konusunda uzlaşmışlardır. Petrol fiyatlarının bu denli düşüşü ile birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin beklentileri de bu düşüşe göre yeniden dizayn edilmiştir. Hem gelişmiş ülkeler hem gelişmekte olan ülkeler bütçelerindeki cari açığın azalacağını bunun da daha büyük büyüme rakamları aynı zamanda da işsizlik ile enflasyonda azalma yaratacağını öngörmüşlerdir. OPEC ülkeleri ise petrole alternatif olan enerji kaynaklarına yapılan yatırımların önünü almak ve gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler için petrolü cazip hale getirmek için düşük fiyatları kabul etmiştir. Bu durum batı ekonomilerinin istikrarını sağlamlaştırırken petrol ihraç eden ülkelerin gelir seviyelerinin düşmesine sebep olmuştur.

Diğer bir deyişle para akışı 1973 ve 1979 Krizlerinin aksine petrol ihraç eden ülkelere petrol ithal eden ülkelere doğru kaymıştır (Gündoğan & Tok, 2019: 132).

2.1.3.4. 1990 Körfez (Petrol) Krizi

İran-İrak Savaşı'nın Irak'a maliyeti oldukça yüklü olmuştur. Gerek silahlanma için harcanan paralar gerekse savaşın finansmanı için gereken paranın borç olarak alınması sonrasında Irak büyük bir borç batağına sürüklenmiştir. Buna ek olarak petrol fiyatlarındaki düşüş ile birlikte de önemli ölçüde gelir kaybına uğraması neticesinde Irak borçları ödeyemez duruma gelmiştir (Noreng, 2004: 93-94). Irak Kuveyt'ten borçlarını silmesini talep etmesine rağmen bu talep karşılık görmeyince Irak ordusu 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgale başlamıştır.

Borçlarla birlikte Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin bir diğer sebebi de Kuveyt petrollerinin kontrol altına alınması ile birlikte Irak'ın dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 20'sini hakimiyeti altına alacak olmasıdır. Bu durumda petrol fiyatlarına etki edebileceğini ve OPEC ülkelerinden bağımsız fiyatları yükseltebileceğini düşünen Saddam Hüseyin Kuveyt'i işgale karar vermiş ve uygulamaya geçmiştir.

Kuveyt'i sorunsuz bir şekilde işgal eden Irak'a karşı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Irak'ın Kuveyt'i ilhak etmesini tanımamış ve 660, 661, 662 Sayılı Kararları çıkarmıştır (UNSCR, 1990; UNSCR, 1990a; UNSCR, 1990b). Karara göre Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Irak'ın kuvvetlerini koşulsuz ve şartsız olarak Kuveyt'ten geri çekmesini, Kuveyt'in hükümrancılığının, toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının yeniden sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Bu koşulların sağlanmaması üzerine de Irak'a karşı iktisadi ve siyasi ambargo başlatılmıştır.

Kuveyt'in işgali petrol piyasasında Kuveyt'i devre dışı bırakmış ve ülkenin petrol üretimi ciddi anlamda sekteye uğramıştır. Bununla birlikte her ne kadar Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Venezuela ikame olarak petrol üretimlerini arttırsa da oluşan çatışma ve güvensizlik ortamı petrol fiyatlarındaki dalgalanmayı da beraberinde getirmiştir (İşcan E. , 2010: 608-609; Kaya & Açdoyuran, 2017: 138; Firuzan, 2010: 3).

2.2. Türkiye'nin Enerji Güvenliğinin Boyutları

Enerji güvenliğinin on boyutu bir ülkenin enerjide güvenliğini sağlayabildiği ya da sağlayamadığının temel göstergeleridir. Bu boyutlara göre gerçekleştirilen değerlendirme neticesinde ülkenin enerji güvenliğinin boyutu da ortaya çıkmaktadır. Türkiye enerji güvenliğinin boyutları bakımından değerlendirildiğinde ilk ortaya konan boyut olan bağımsızlık boyutunda güvensiz bir noktadadır. Her ne kadar Türkiye enerji bakımından Rusya'ya olan yüksek bağımlılığını enerji çeşitliliği sağlayarak aşmak için çaba gösterse de henüz enerjisini bir ülke ya da şirkete bağımlı kalmadan elde edememektedir. Doğu Akdeniz'in önemi de burada daha net anlaşılmaktadır. Türkiye kendi deniz yetki alanlarından çıkardığı yeraltı hidrokarbon kaynakları ile bağımsızlık boyutunu kuvvetlendirebilecektir.

İkinci boyut olan dağınık enerji kaynakları boyutundan Türkiye enerji üretiminde kullandığı yöntemler olan termik ve hidroelektrik santrallerini ülke geneline dağıtmıştır. Buna rağmen hidroelektrik santrallerinin önemli bir kısmı Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde olmasından dolayı tam anlamda bu boyut bağlamında enerji güvenliğini sağlamış denilemez. Bununla birlikte hali hazırda kurulmakta olan nükleer enerji santralleri sayesinde Türkiye bu boyut bağlamında da enerji güvenliğini arttıracaktır. Buna ek olarak Doğu Akdeniz havzasından gelecek enerji de Türkiye'nin dağınık enerji kaynakları boyutunu kuvvetlendirecektir.

Enerji güvenliğinin üçüncü boyutu olan yatırım boyutu ise Türkiye'nin özellikle son 10 yıldır üzerinde durduğu ve enerji güvenliğini sağlamak açısından yaptığı yatırımlar ile sağlamlaştırılan yatırım boyutudur. Özellikle nükleer enerji santrallerinin faaliyete geçmesi ile birlikte Türkiye yatırım boyutu bakımından önemli avantaj elde edecektir. Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının çıkarılması için de sondaj gemilerine yatırım yapılmış ve bu boyut kuvvetlendirilmiştir.

Enerji güvenliğinin üretim boyutunda ise Türkiye enerji üretiminde doğalgaz vesilesiyle dışa bağımlı olmasından mütevellit zayıf kalmaktadır. İhtiyaç duyduğu enerjinin önemli bir kısmını doğalgaz elektrik üretim santrallerinden sağlayan Türkiye doğalgazda dışa bağımlı olmasından dolayı üretim boyutundan eksik kalabilmektedir. Doğu Akdeniz havzasından çıkarılacak enerji kaynakları ile birlikte de Türkiye enerji üreticisi konumuna gelerek üretim boyutunu güçlendirebilecektir.

Türkiye uyguladığı yanlış ekonomik politikaları sebebiyle döviz kurunda ortaya çıkan oynaklık neticesinde enerji güvenliğinin satın alınabilirlik boyutunda da eksik kalmaktadır. Artan döviz fiyatları neticesinde Türkiye'nin enerjiye ödediği ücret günden güne artmakta ve enerjide dışa bağımlı olan Türkiye için enerji güvenliğinden önemli bir açık yaratmaktadır.

Türkiye bulunduğu coğrafya itibariyle yeraltı hidrokarbon kaynaklarından yoksun olmasından ötürü enerjinin bulunabilirlik boyutunda eksik kalmaktadır. İç kaynaklarda yeteri kadar enerji kaynağına sahip olamamasından ötürü de dış kaynaklara giden Türkiye için bu aşamada da başka boyutlar devreye girmektedir. Doğu Akdeniz'de keşfedilecek olan yeraltı hidrokarbon kaynakları ile birlikte Türkiye bulunabilirlik boyutunu güçlendirebilecektir.

Türkiye' doğal gaz açısından önemli ölçüde Rusya'ya bağımlı bir ülke olmasına rağmen son 10 yılda gerçekleştirdiği çalışmalar ile birlikte enerji talebini çeşitlendirmiştir. Türkiye Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak ve çeşitlendirme boyutunu güçlendirmek için Rusya'dan aldığı doğal gaz miktarının düşürerek portföyüne başka ülkeleri de eklemiştir.

Türkiye'nin belki de en zayıf olduğu enerji güvenliği boyutu ise ticaret boyutudur. Türkiye yanlış politikalar neticesinde çevre ülkeleri ile ilişkilerinde sorun yaşamasından mütevellit enerjinin ülkeler arasında iletimi hususunda bir plan ortaya koyamamaktadır. AB enerjii verimli kullanmak ve güvenliği arttırmak açısından ortak enerji hatlarına geçerek enerjinin ülkeler arasında iletilmesini sağlarken Türkiye komşuları ile olan kötü ilişkilerinden dolayı bunu gerçekleştirememektedir.

Türkiye'nin zayıf olduğu bir diğer enerji güvenliği boyutu ise fiyat istikrarı boyutudur. Enerjiyi ülke dışından ABD Doları üzerinden satın alan Türkiye izlediği ekonomik politikalar neticesinde Türk Lirası'nın değerini koruyamamaktadır. Bu durumda enerjide fiyat istikrarının sağlanamaması ve temel tüketici olan sanayicilerin tüketim davranışlarını da etkilemektedir.

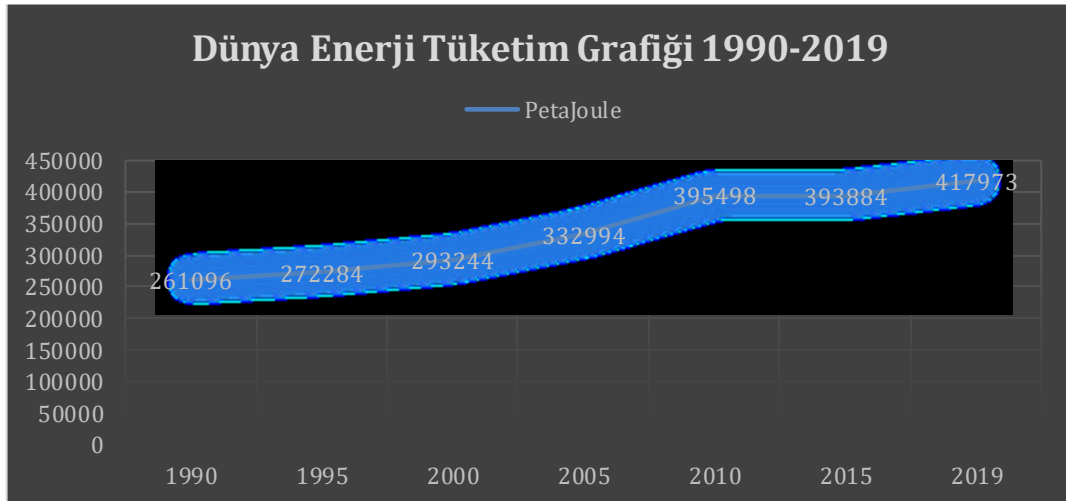
Enerji güvenliğinin son boyutu olan sürdürülebilirlik boyutu ise Türkiye'nin üzerinde çalıştığı ve gerek Doğu Akdeniz gerek ise nükleer santrallerin faaliyete geçmesiyle elde edebileceği bir boyuttur. Bu boyutlara ek olarak Türkiye'nin enerji güvenliğinin bir diğer alt

değişkeni de Türkiye'nin enerji çeşitliliğidir. Enerji çeşitliliğinin fazla olması enerji güvenliğinin de önemli ölçüde artmasına vesile olmaktadır.

2.3. Türkiye'nin Enerji Çeşitliliği

Gelişmekte olan ve sınai altyapısını arttırmaya çalışan ülkelerin önlerindeki en büyük engellerden birisi enerji altyapısı ve enerji talebinde hızla yükselen artıştır. Bu ülkelerde aynı zamanda hızla artan bir nüfus olduğunda enerji talebine olan ihtiyaç daha da hızlı artmakta ve enerji güvenliği ciddi bir sorun haline gelmektedir. Türkiye bu açıdan hem sınai altyapısını arttırmaya çalışan ve ekonomik açıdan gelişmekte olan ülkelere birisi olmakla birlikte aynı zamanda da nüfusu artan bir toplumdur. Diğer bir deyişle enerji talebinin karşılanması ve enerji güvenliğinin sağlanabilmesi Türk dış politikasının temel sorunlarından birisidir.

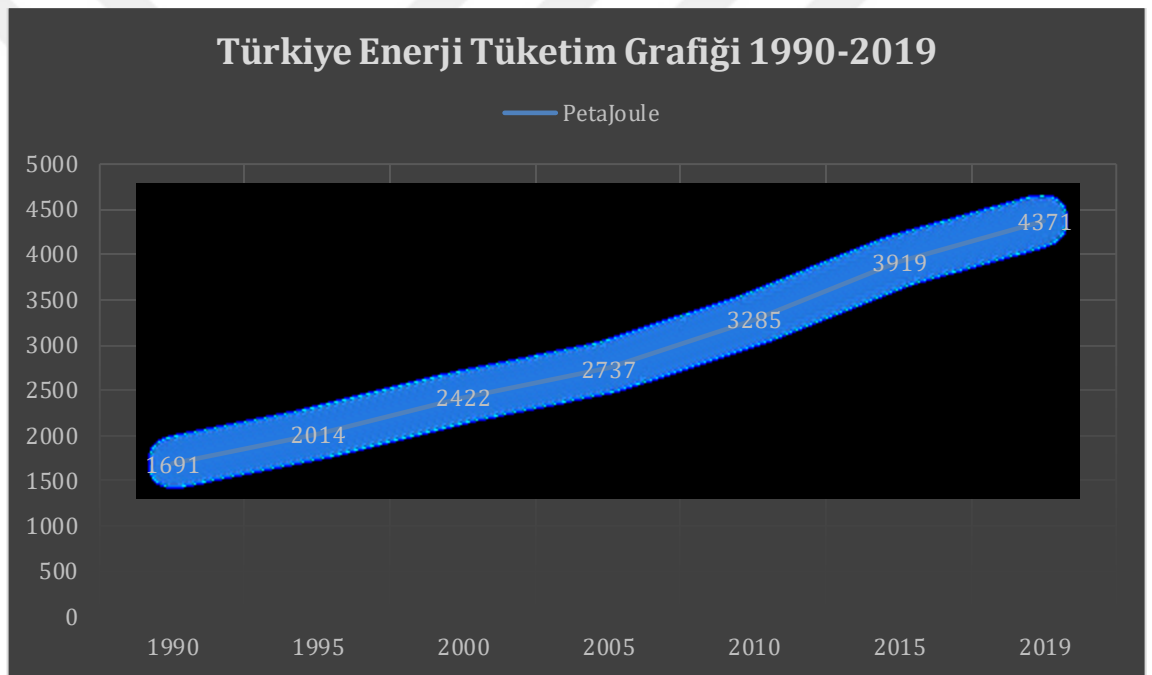
Türkiye'nin yanı sıra dünyanın enerji tüketimi de yıldan yıla artmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte enerji tüketimi iki yönlü artış göstermektedir. Bu artışlardan ilki kişisel olarak kullanılan teknolojik cihazların tükettiği enerjidir. İkincisi ise gelişen teknolojinin sanayiye yaptığı etkiyle birlikte artan enerji tüketimidir. Dünya verilerine bakıldığında 1990 yılında toplam elektrik tüketimi 261096 PJ iken 2019 yılında elde olan son verilere göre bu rakam 417973 PJ'e yükselmiştir. Bu da demektir ki yaklaşık 20 yıllık bir sürede dünyanın enerji tüketimi 1.6 kat artmıştır.

Şekil 3: Dünya Enerji Tüketim Grafiği 1990-2019

Kaynak: IEA, World Energy Balances 2021 Highlights, 2022.

Enerji tüketimine Türkiye açısından bakıldığında ise 1990 yılından 2019 yılına kadar geçen sürede Türkiye'nin enerji tüketimi yaklaşık 2.58 kat artış göstermiştir. 1990 yılında 1691 PJ olan Türkiye'nin enerji tüketimi 2019 yılına gelindiğinde ise 4371 PJ'e yükselmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin artan enerji ihtiyacını karşılayabilmesi açısından enerji güvenliği büyük önem arz etmektedir.

Şekil 4: Türkiye Enerji Tüketim Grafiği 1990-2019

Kaynak: IEA, World Energy Balances 2021 Highlights (Turkey), 2022. (IEA, 2022a)

Türkiye'nin enerji güvenliğini sağlayabilmesi açısından birkaç faktör enerji güvenliği değişkeni denkleminde kendisine yer bulmaktadır. Bunlardan ilki Türkiye'nin jeopolitik konumudur. Türkiye hem enerji kaynaklarının çıkarıldığı Orta Asya ve Ortadoğu bölgelerine komşu hem de enerji talebinin en fazla olduğu Avrupa ülkelerine komşu bir devlettir (Özey, 2017a: 227). Diğer bir deyişle Türkiye enerji nakil bölgesinin tam üzerinde bir geçiş koridorudur (Harunoğulları, 2020: 177).

Türkiye'nin enerji güvenliğini etkileyen bir diğer faktör ise yakın zamanda Doğu Akdeniz'de ve geçmiş dönemde Hazar Denizi çevresinde keşfedilen hidrokarbon kaynaklarıdır. Bu durum Türkiye'nin Akdeniz'de çözmesi gereken sorunlar ile birlikte eğer uzlaş sağlanabilirse de Türkiye'nin enerji açığının en azından bir kısmını kapatabileceğinin göstergesidir. Bununla birlikte Türkiye Hazar Doğalgazı ile de enerji çeşitliliğinin sağlayıp enerji güvenliğini arttırabilecektir (Yorucu & Mehmet, 2018: 86-96). En temel tanımlama ile enerjinin kaliteli, yeterli, uygun fiyata, sürdürülebilir bir şekilde temin edilebilmesi anlamına gelen enerji güvenliğinde (Tuğrul, 2015: 583) enerji çeşitliliğinin sağlanması ilerleyen zamanlarda siyasi veya başka bir sebepten ötürü enerji satın alınan ülkelerden birisini enerji akışını kesmesi durumunda enerji güvenliğini sağlayabilmesi anlamına gelmektedir.

Türkiye enerji arz eden ülkeler arasında çeşitlilik sağlamaya çalışmakla birlikte aynı zamanda da enerji çeşitleri arsında bir çeşitlilik sağlama yoluna da gitmektedir. Yalnızca tek bir enerji çeşidine bağlı kalmak ve tüm enerji talebini bu enerji kaynağı üzerine kurmak da enerji güvenliğini tehdit eden bir yaklaşım olmasından ötürü enerji çeşitlerinin de farklılaşması devletler için önemlidir (Çıtak & Kılınç Pala, 2016: 79). Bu minvalde Türkiye petrol, doğalgaz, kömür ve alternatif enerji kaynakları olmak üzere enerji çeşitlerinde de farklılık yaratma arzusundadır.

2.3.1. Petrol

Petrolün dünya üzerinde önem kazanması için dönüşümün art arda gerçekleşmesi gerekmiştir. Bunlardan ilki Rudolf Diesel tarafından 1892 yılında icat edilen motordur (Crew, 1940: 518). Günümüzde dizel motor olarak da adlandırılan bu motor ile birlikte petrol ve türevleri önem kazanma yolunda ilk adımını atmıştır. İkinci olarak ise dünyanın en büyük donanması olan İngiliz Donanmasının donanmanın hız ve hareket kabiliyetini arttırmak bu vesileyle de güçlenmesini sağlayabilmek adına gemilerinin motorlarında dönüşüme gitmesi petrolün dönüm noktası olmuştur. Yeni icat edilen motorlarla birlikte hızın ve verimin artması ile birlikte tüm donanma kömürle çalışan motorlardan vazgeçerek petrol ile çalışan yeni tip motorlara geçiş yapmıştır. Bu durum petrol kaynaklarının stratejik öneme haiz olmasına ve gelişmiş ülkelerin petrol havzalarına önem vermeye başlamasının da başlangıcı olmuştur. Nitekim I. Dünya Savaşı sonucunda İngiltere eski Osmanlı topraklarından Irak'ı

işgal ederken buradaki petrol kaynaklarını kontrol etmek için paylaşımında özellikle Irak'ı almıştır (Mejcher, 1972: 377-378).

Petrol yenilenemeyen bir enerji kaynağı olarak tüm dünya tarafından tüketilmektedir. Yıllık artışla birlikte petrol rezervlerinin ömrü ortalama 50 yıl olarak hesaplanmaktadır (TPAO, 2020: 9). Yıllık petrol tüketiminin ortalama yüzde 2 oranında arttığı düşünüldüğünde yarım yüzyıldan daha az bir sürede dünyada petrol kalmayacaktır (Sevim, 2010: 54). 50 yıllık süre günümüzde çıkarılmaya başlanan petroller açısından düşünüldüğünde deniz tablalarından çıkarılacak olan petrol ile bu süre daha da uzayabilecektir.

Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte bu gelişim petrol çıkarma yöntemleri üzerinde de gelişmelere neden olmuştur. Standart şekilde karadan çıkarılan ya da yeterli petrol rezervi olmadığından deniz tabanından çıkarılmaya değer görülmeyen petroller teknolojinin gelişmesi ve buna ek olarak çıkarma maliyetinin de düşmesi ile birlikte kullanıma sokulmaya başlanmıştır. Türkiye de bu yeni teknoloji ile birlikte kendi münhasır ekonomik bölgesi içerisinde arama çalışmalarında bulunmaktadır (Akalin & Tüfekçi, 2014: 63).

Türkiye 2020 verilerine göre yılda 3.1 milyon ton petrol üretmektedir. Buna mukabil Türkiye'nin yıllık petrol tüketim miktarı ise 33.5 milyon tondur. Bu da şu anlama gelmektedir ki Türkiye petrol konusunda yüzde 92.4 oranında dışa bağımlıdır (Ünker, 2022). Bu durum Türkiye'yi iki yönden etkilemektedir. Bunlardan ilki Türkiye yaklaşık 14 ülkeden kayda değer miktarlarda petrol satın almaktadır. Yüzde 92.4 oranında bağımlı olmak aynı zamanda petrol konusunda petrol arz eden ülkelerin siyasi ve ekonomik çıkarlarına ters düşüldüğü anda petrolün kısılabileceği ya da hiç verilmeyeceği anlamına da gelmektedir. Bu durumda Türkiye'nin enerji güvenliğine büyük tehdit arz etmektedir. İkinci olarak ise petrol gideri Türkiye'nin bütçe açığında çok büyük yer kaplamaktadır. Bu denli büyük oranda gerçekleştirilen ithalat ve dışa bağımlılık aynı zamanda ABD doları karşılığında TL'nin her değer kaybında cari dengenin daha fazla bozulması anlamına da gelmektedir (Sarıtaş, Genç, & Avcı, 2018: 197; Demir M. , 2013: 22-23).

2.3.2. Kömür

Türkiye önemli ölçüde kömür rezervine sahip olan bir ülkedir. Bununla birlikte linyit sahalarının henüz gelişmeye başlaması ve yerli kömürün de kalite açısından verimsiz olması nedeniyle kömür de Türkiye'nin ithalat kalemlerinden birisidir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başlayan Linyit arama ve işletme çalışmaları neticesinde ilk olarak 1927 yılında Amasya-Çeltek, Yozgat-Yerköy, Kütahya-Tunçbilek-Değirimsaz ve Aydın-Nazilli-Girenez Linyit ocakları işler hale getirilmiş ve üretime başlamıştır. 1984 yılına kadar toplamda 40bin km²'lik bir alan taranarak 1459000 m sondaj gerçekleştirilmiştir. Bu sondajlar sonrasında da 117 adet Linyit alanı tespit edilmiştir. 1984'ten sonra arama ve sondaj çalışmaları 2004 yılına kadar oldukça sönük geçmiş ve gereken önem verilmemiştir. 2005 yılında Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan çalışmalar ile birlikte de 14 yılda 3158420 metre sondaj gerçekleştirilmiş ve 24 adet kömür sahası keşfedilmiştir. Bu sahalardan 5 tanesi ise oldukça büyük rezerve sahiptir. Bu 14 yıllık çalışma neticesinde linyit rezervleri toplamda 10.82 milyon ton artış göstermiştir (MTA, 2019).

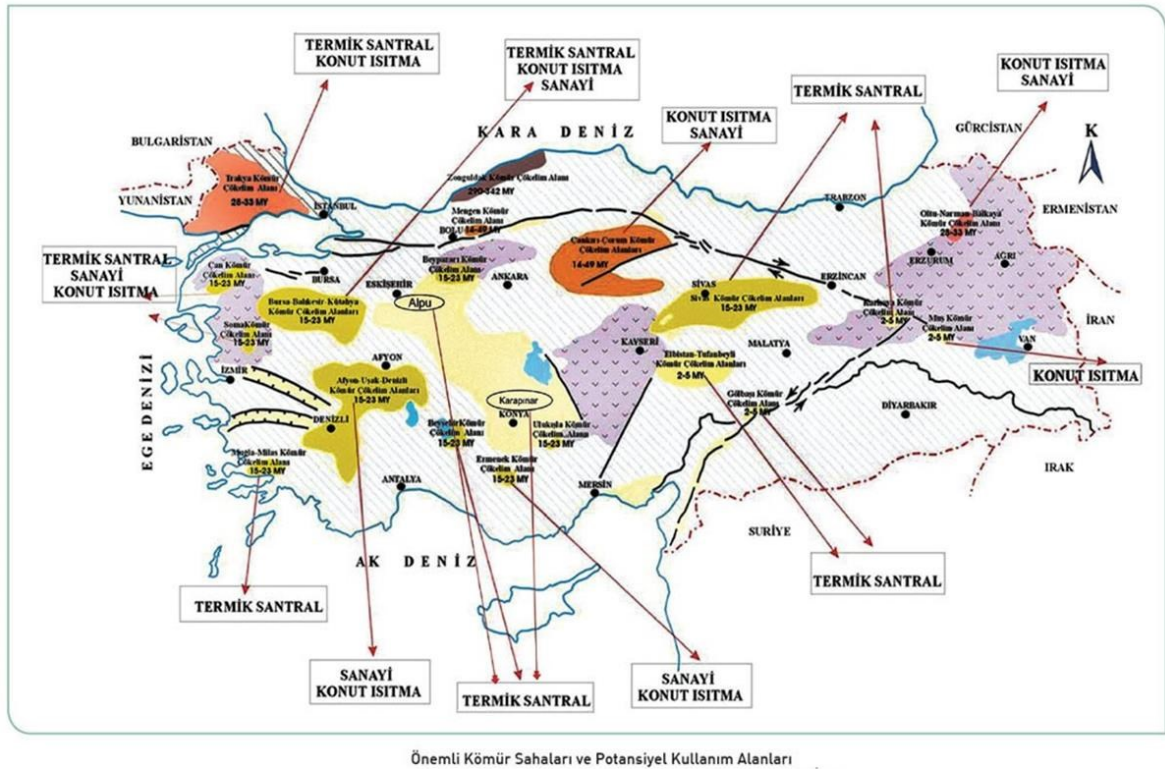
Tablo 2
Türkiye'nin Önemli Linyit Havzaları ve Sahaları

KÖMÜR SAHALARI	TOPLAM REZERV (ton)	KÖMÜR SAHALARI	TOPLAM REZERV (ton)
Afşin- Elbistan	4.642.340.000	Tekirdağ - Saray	141.175.000
Afşin -Elbistan (MTA)	515.000.000	Amasya-Yeniçeltek	19.791.000
Manisa-Soma	861.450.000	Yozgat - Sorgun	13.206.000
Adana-Tufanbeyli	429.549.000	Bolu - Göynük	43.454.000
Adıyaman-Gölbaşı	57.142.000	Çorum-Dodurga	38.500.000
Bingöl - Karlıova	88.884.000	Konya-Karapınar	1.832.000.000
Ankara-Beyşehir	498.000.000	Konya(Beyşehir-Seydişehir)	348.000.000
Afyon-Dinar-Dombayova	941.500.000	Bolu (Salıp.-Merkez)	98.000.000
Bolu - Mengen	142.757.000	İstanbul (Silivri)	1.100.000.000
Muğla - Milas	750.214.000	Eskişehir (Alpu)	1.453.000.000
Çankırı-Orta	123.165.000	Eskişehir (Koyunağlı)	57.430.000
Çanakkale - Çan	92.483.000	Muş-Merkez	400.000.000
Kütahya-Tunçbilek	317.732.000	Edirne	90.000.000
Kütahya-Seyitömer	198.666.000	Bursa (Keleş-Orhaneli)	85.000.000
Sivas -Kangal	202.607.000	Balıkesir	34.000.000

Kütahya-Gediz	23.945.000	Ankara (Gölbaşı)	48.000.000
Tekirdağ-Çerkezköy	573.600.000	Diğerleri	1.526.110.000
Tekirdağ-Malkara	1.533.300.000		
TOPLAM	19.320.000.000		

Kaynak: MTA, Kömür Arama Araştırmaları, 2019.

Dünya hava kirliliğine sebep olduğu gerekçesiyle gerek enerji üretiminde gerek ise ısınmada kömürden kaçınma yoluna gitmektedir. Türkiye’de doğalgaz boru hatlarının hemen bütün şehirlere yayılması ile birlikte temiz enerjiye geçiş yapmıştır. Bununla birlikte Türkiye’de Linyit’in önemli kullanım alanları mevcuttur. Başta termik santraller olmak üzere, konut ısıtma ve sanayide de linyit kullanımı gerçekleşmektedir.

Şekil 5: Önemli Kömür Sahaları ve Potansiyel Kullanım Alanları

Kaynak: MTA, Kömür Arama Araştırmaları, 2019.

Kömür madenleri açısından oldukça geniş bir havzaya sahip olan Türkiye buna rağmen gerçek anlamda kömür potansiyelini kullanmamaktadır. Her ne kadar 2005 yılından itibaren bu alanda önemli yatırımlar ve yeni yatakların kullanımı devreye sokulsa da kömür kullanımının arttırılması birkaç sebepten dolayı uygulanabilir değildir. Bunun birincil sebebi yüksek kükürt oranına sahip kömürün yarattığı hava kirliliğinden kaçınma amaçlıdır. İkincil olarak da Türkiye yine aynı nedenle hava kirliliğinin engellemek için ısınmada da doğalgaza geçiş yaparak kömürün ağırlığını önemli ölçüde azaltmıştır (Kavaz, 2019: 15). Türkiye'nin kömür kullanımını azaltması ve kömürden tamamen çıkışının bir diğer sebebi de Avrupa Yeşil Mutabakatı'dır. Avrupa Yeşil Mutabakatı 2023 yılında raporlama ile başlayarak 2026 yılından itibaren uygulamaya alınacak olan Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasını içermektedir. Bu mekanizma Avrupa Birliği ülkeleri için geçerli olduğu gibi AB ile ticaret yapacak ülkeler için de kömür politikalarını terk etmelerini öngörmektedir (SEFİA, 2022: 11). Son olarak Türkiye'nin kendisine hedef olarak koyduğu 2053 net sıfır emisyon hedefi de kömür kullanımının devam etmesi ve bu kaynağa yatırım yapılmasının önündeki önemli engellerden birisidir (WWF, 2016). Nitekim Türkiye'nin 2053 yılında net sıfır emisyonla ulaşabilmesi için hali hazırdaki yapılanmasının değiştirmek için önemli hedefler koyması ve bunları da başarması zaruret arz etmektedir.

2.3.3. Doğalgaz

Doğalgaz Türkiye'nin en başta gelen enerji kaynağıdır. 2020 verilerine göre Türkiye yıllık 46.4 milyar m³ doğalgaz tüketmektedir (BP, 2021: 38). Bu miktarın neredeyse tamamı ithal edilmekte olup aynı yıl içerisinde sadece 441 milyon m³ doğalgaz üretilmiştir (BOTAŞ, 2020). 2000 yılında 14.1 milyar m³ olan doğalgaz tüketimi 20 yıl içerisinde yaklaşık 3.5 kat artmıştır. Bu artışın iki temel sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki Türkiye'nin elektrik üretiminin önemli bir kısmı doğalgazdan üretilmektedir. Elektriğe olan ihtiyaç arttıkça doğalgaz tüketimi de aynı oranda artış göstermektedir. İkinci sebep ise hava kirliliğinin azaltılması kapsamında konutların ısınması için kullanılan kömür ve fuel-oil'den vazgeçilmiş bunun yerine doğalgaz kullanımı teşvik edilmiştir. Özellikle son 10 yılda birçok şehir doğalgaz ile buluşmuş ve konut ısıtmasında da doğalgaz kullanılmaya başlanmıştır.

Tablo 3
Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Doğalgaz Tüketimi

Yıl	Tüketim (m³)	Değişim	Yıl	Tüketim (m³)	Değişim
2000	14.100.000.000		2011	43.697.409.192	16,80%
2001	16.000.000.000	13,50%	2012	45.241.762.899	3,50%
2002	17.400.000.000	8,80%	2013	45.918.246.078	1,50%
2003	21.000.000.000	20,70%	2014	48.717.179.257	6,10%
2004	22.272.528.240	6,10%	2015	47.999.276.834	-1,50%
2005	27.348.213.942	22,80%	2016	46.395.060.000	-3,30%
2006	30.982.063.980	13,30%	2017	53.857.140.000	16,10%
2007	35.394.878.230	14,20%	2018	49.328.933.112	-8,40%
2008	36.865.051.313	4,20%	2019	45.285.498.424	-8,20%
2009	35.218.839.390	-4,50%	2020	48.261.352.140	6,60%
2010	37.411.118.370	6,20%	2021	59.600.750.000	23,50%

Kaynak: Enerji Atlası, Türkiye Doğalgaz Tüketimi, 2021.

Yıllar içerisinde Türkiye'nin doğalgaz tüketimindeki değişime bakıldığında 22 yıllık süreçte sadece 5 yılda doğalgaz tüketiminin bir önceki yıla göre gerilediği görülmektedir. Bunun haricinde her sene Türkiye doğalgaz tüketimini kademeli olarak arttırmıştır (Enerji Atlası, 2021).

Doğalgaz talebinin önemli bir kısmını ülke dışından ithal ederek karşılayan ülkelere bakıldığında ilk dikkat çeken husus doğalgaz ithal eden ülkelerin doğalgaz tedarikçilerini çeşitlendirmesi ve tek kaynağa bağlı kalmamasıdır. Ülkelerin enerji güvenliği açısından da bu durum büyük önem arz etmektedir. Doğalgazın sanayi ve ısınmada büyük öneme sahip olduğu Avrupa ülkeleri doğalgaz ithalatının yaklaşık % 40'lık bir kısmını Rusya'dan karşılamaktaydı (Özalp, 2018: 139). Ukrayna-Rusya savaşı çıkana kadar da aynı yolu takip eden AB ülkeleri gerek Rusya'dan doğalgaz almayarak ekonomik olarak Rusya'yı

geriletmek gerek ise enerji güvenliklerini sağlamak için Doğu Akdeniz doğalgazına yönelmiştir. Burada Yunanistan ve GKRY'yi destekleyen Avrupa Birliği ülkeleri bölgede çıkarılan doğalgazı nakil hatları vasıtasıyla Avrupa'ya taşımak ve paylaşımı da kendi çıkarları lehine gerçekleştirmek için Yunanistan ve GKRY'nin haksız taleplerinin hepsini desteklemektedir.

Türkiye doğalgaz alanında enerji güvenliğinin sağlanabilmesi açısından jeopolitik avantajını da kullanmaktadır. Afro-Avrasya kıtasının merkezinde yer alan Türkiye doğalgaz tedarikçileri ile tüketicilerinin arasında konumlanmaktadır. Dolayısıyla gerek Orta Asya'dan gerek ise Ortadoğu'dan Avrupa'ya doğalgaz iletmek için geliştirilecek her proje ve bu projeler vesilesiyle oluşturulacak her nakil hattı Türk topraklarından geçmek zorundadır (Kantörün, 2010: 87; Anlar, 2017: 69).

2.3.4. Nükleer Enerji

Türkiye'nin elektrik enerjisi üretim için verilerine bakıldığında 2021 yılı itibariyle toplam üretilen elektrik miktarı 331 milyar KWh olarak belirlenmiştir. Bu üretimin yaklaşık %32,71 kadarı doğalgaz termik santrallerinden %31,4'ü ise kömür termik santrallerinden sağlanmaktadır. Suyun birikmesi ve iklimsel sebeplerden dolayı artış ve azalma gösterse de Türkiye'nin toplam elektrik üretiminin yaklaşık %25'i de hidroelektrik santralleri tarafından karşılanmaktadır (TEİAŞ, 2021).

Tablo 4
Türkiye Brüt Elektrik Üretiminin Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Aylık Dağılımı

	OCAK JANUAR Y	ŞUBAT FEBRUAR Y	MART MARC H	NİSAN APRIL	MAYI S MAY	HAZİRAN JUNE	TEMMUZ JULY	AĞUSTOS AUGUST	EYLÜL SEPTEMBER	EKİM OCTOBER	KASIM NOVEMBER	ARALIK DECEMBER	TOPLAM TOTAL
Taşkömürü + İthal Kömür+Asfaltit Hard Coal + Imported Coal	5.973,5	5.887,8	5.097,3	3.902,0	3.957,5	4.484,7	5.274,8	6.012,2	4.692,5	3.199,6	5.914,5	6.405,3	60.801,6
Linyit Lignite	3.431,0	3.094,1	3.461,2	3.457,6	3.441,4	3.595,0	3.630,9	3.782,1	3.828,7	3.683,9	3.930,9	4.063,5	43.400,4
Sıvı Yakıtlar Liquid Fuels	25,9	25,2	28,4	26,7	28,7	29,8	30,8	26,7	29,0	31,7	27,2	26,7	336,7
Doğal Gaz+Lng Natural Gas +Lng	8.332,2	6.638,3	8.149,3	5.650,9	6.949,9	9.885,5	11.023,3	12.573,9	10.805,7	10.689,3	8.681,8	9.058,7	108.438,7
Yenilenebilir + Atık Renew and Wastes	559,8	547,8	601,0	593,3	621,65 5	617,592	637,822	669,6	670,9	701,1	695,1	701,0	7.616,6
TERMİK THERMAL	18.322,3	16.193,3	17.337,1	13.630,5	14.999,2	18.612,6	20.597,7	23.064,4	20.026,8	18.305,7	19.249,4	20.255,1	220.594,1
HİDROLİK HYDRO	4.306,3	4.007,6	6.200,2	8.059,1	5.810,0	4.517,3	5.047,6	4.826,1	2.862,5	3.274,7	3.110,3	3.673,6	55.695,2
JEOTERMAL RÜZGAR+GÜNEŞ GEOTHERMAL + WIND +SOLAR	4.389,5	4.224,5	4.460,2	4.329,8	4.451,7	3.783,4	5.393,1	4.894,1	5.029,6	4.789,6	4.372,8	5.084,5	55.202,6
BRÜT ÜRETİM GROSS GENERATION	27.018,0	24.425,4	27.997,5	26.019,4	25.260,8	26.913,2	31.038,4	32.784,6	27.918,9	26.369,9	26.732,5	29.013,2	331.491,9
DIŞ ALIM IMPORTS	65,6	83,8	91,3	88,8	213,5	222,1	115,4	197,0	223,8	362,6	298,2	366,9	2.329,0
DIŞ SATIM EXPORTS	164,3	224,4	367,5	301,7	333,9	324,1	459,2	440,1	472,6	414,0	354,7	330,6	4.187,1
BRÜT TALEP GROSS DEMAND	26.919,4	24.284,8	27.721,3	25.806,4	25.140,4	26.811,2	30.694,6	32.541,6	27.670,2	26.318,5	26.676,0	29.049,5	329.633,8

Kaynak: TEİAŞ, 2021 Yılı Aylık Elektrik Üretim-Tüketim Raporları, 2021.

Üretim bazında doğalgaz ve kömüre bakıldığında bu iki enerji kaynağı ile elektrik üretiminin bazı dezavantajları mevcuttur. Öncelikle doğalgaz ile üretilen elektrik ile birlikte Türkiye dışa bağımlı hale gelmekte bu durum enerji güvenliğini önemli ölçüde etkilemekte ve elektrik üretiminde kullanılan doğalgaz önemli bir ölçüde cari açığı beslemektedir. İkinci olarak kömürün termik santrallerde kullanılması da çevreye önemli ölçüde zarar vermekte karbon emisyonunu büyük oranda arttırmaktadır.

Türkiye gerek enerji çeşitliliğini arttırmak, gerek doğalgaz ve kömürden üretilen enerjinin ortaya çıkardığı dezavantajları asgariye indirmek açısından nükleer enerji santralleri kurma yoluna gitmiştir. Bu minvalde Türkiye Akkuyu'da 480MWe gücünde nükleer santral Rusya tarafından inşa edilecektir. İşletme ömrü 60 yıl olarak hesaplanan santral yakıt türü olarak uranyum dioksit kullanacaktır. Türkiye'nin Akkuyu Nükleer Güç Santralinden sonra kuracağı ikinci santral ise Sinop Nükleer Güç Santralidir. Türkiye ile Japonya arasında imzalanan anlaşma neticesinde SNS Mitsubishi Heavy Industries, Itochu Corporation, GDF Suez ve EÜAŞ ortaklığıyla kurulacak olan santral 4500 MWe gücünde olacaktır (TÜBA, 2019: 21).

İki santral de Türkiye'nin elektrik üretimine önemli katkıda bulunacağı gibi enerji çeşitliliği açısından da Türkiye'ye büyük kazanç getirecektir. Türkiye'nin özellikle sanayi üretiminde kullanılacak olan enerjinin önemli bir kısmının nükleer güç santralleri sayesinde uluslararası enerji piyasalarındaki dalgalanmalardan ve ülkeler arası çatışmalardan etkilenmeden enerji güvenliğini sağlama yolunda önemli adımlardan birisi daha atılmış olacaktır.

2.3.5. Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Yenilenebilir enerji kaynakları, güneş, rüzgâr su gibi doğada bulunan ve kullanımı sonrasında tükenmeyen enerji kaynaklarını içermektedir. Kaynakların en temel özellikleri doğada mevcudiyetlerini sürekli olarak devam ettirebilmeleri bunun neticesinde de kullanım sonucunda tükenme gibi bir sorunun olmamasıdır. Bu enerji kaynakları aynı zamanda kullanıldıklarında doğaya zarar verecek çeşitli atıklar üretmemekte ya da çok az bir atık ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple de aslında temiz enerji olarak da adlandırılabilir (Robbins, 2007: 30-33).

Türkiye jeopolitik konumu sebebiyle gerek rüzgâr, gerek su gerek ise güneş enerjilerinin üretilmesi konusunda doğal potansiyele sahiptir. Son yıllarda özellikle rüzgâr ve güneş enerjisini önemli yatırımlar yapılmaya başlanmış, özel sektörün de bu alanlara ilgisi ciddi oranda artmıştır. Türkiye 2015 yılında düzenlenen İklim Zirvesi'nde imzaladığı Paris İklim Anlaşması ile birlikte 2021-2030 yılları arasında sera gazı salınım oranını %21'in altına çekme taahhüdünde bulunmuştur (Özev, 2017: 84). Bu minvalde Türkiye yenilenebilir enerjiye yatırımı da hızlandırmıştır. Buna ek olarak da Türkiye 2015 yılı sonrası gerçekleştirdiği planlamada 2023 yılında ürettiği enerjinin en azından %30'unun yenilenebilir enerji kaynaklarından üretme hedefi koymuştur (Karakosta, Papapostolou, Dede, Marinakis, & Psarras, 2016: 337-340). Bu durumun gerçekleşmesi hem Türkiye'nin enerji çeşitliliğinin arttırarak enerji güvenliğine katkıda bulunacak hem de yurtdışından ithal edilen ve elektrik üretiminde kullanılan doğalgazın miktarını da azaltacaktır. Böylece, Türkiye hem cari açığın kapanması yönünde önemli adımlar atmış olacak hem de enerji güvenliğini arttırabilecektir.

BÖLÜM 3: DOĞU AKDENİZ ENERJİ GÜVENLİĞİ VE TÜRKİYE

3.1. Doğu Akdeniz'in Jeopolitik ve Stratejik Önemi

Doğu Akdeniz'in önemini kavrayabilmek açısından birçok farklı alandan bakış açısı gerekmektedir. İlk olarak Ortadoğu enerji kaynaklarının dünyaya çıkan kapısı olan Basra Körfezi, Süveyş Kanalı aracılığıyla Akdeniz'e oradan da tüm dünyaya bağlanmaktadır. İkinci olarak Doğu Akdeniz Kuzey Afrika, Ortadoğu, Anadolu ve Ege Denizi olmak üzere kapsadığı geniş coğrafyada ulaşım, enerji ve ticaret koridorlarını da bünyesinde barındırmaktadır.

Sayısal verilerle yaklaşmak gerekirse, Avrupa kıtasının toplam petrol ihtiyacının yüzde yetmişten fazlası ve ticaret hacminin de yaklaşık yüzde yetmişi Doğu Akdeniz üzerinden gerçekleşmektedir (Yıldız & Yaşar, 2012: 62-63). Rusya ve diğer Orta Asya ülkelerinin ithalatının yüzde altmıştan fazlası ihracatının ise yarısı yine Akdeniz üzerinden yapılmaktadır. Daha genel rakamlar üzerinden bakmak gerekirse Doğu Akdeniz dünya denizlerini sadece yüzde üçü gibi küçük bir oranı kapsamasına rağmen dünya ticaretinin üçte biri Doğu Akdeniz üzerinden gerçekleşmektedir (Gürdeniz, 2005: 101-106; Karagöl, Ateş, Kaya, & Kızılkaya, 2016: 55-56).

Dünyanın en önemli geçiş güzergahlarından ve ticaret rotalarından birisi olan Süveyş Kanalı da Doğu Akdeniz'e açılmaktadır. Kızıldeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlayan bu kanal sayesinde Atlantik ile Hint Okyanusları arasında bağlantı gerçekleştirilmektedir. Buna ek olarak Doğu ile Batı arasındaki mesafeyi kısaltması ve sebebiyle de dünyanın en ucuz ticaret yolu olan deniz yolunu zaman açısından da avantajlı hale getirmektedir (Sevim, 2012: 66-67).

Doğu Akdeniz aynı zamanda enerji nakil hatlarının dünya pazarı ile buluşması açısından da önemli bir noktadır. Bu hatlardan ilki Bakü Tiflis Ceyhan Boru Hattı, Azerbaycan petrolünü Gürcistan üzerinden Türkiye'ye buradan da dünya pazarlarına taşınmasını sağlamaktadır. Yıllık 50 milyon ton taşıma kapasitesi olan bu hattın ilk tanker yüklemesi 2006 yılında gerçekleştirilmiştir (BOTAŞ, 2022). İkinci petrol hattı Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattıdır. Kerkük Yumurtalık Boru hattı olarak da bilinen bu hat 1976 yılında işletmeye

alınmış olup, ilk tanker yükleme 1977 yılında gerçekleştirilmiştir. Kapasite artırma çalışmaları dahilinde ilk hatta paralel bir hat daha inşa edilmiştir. Çeşitli sebeplerle birkaç kez taşıma duran bu hatta taşıma kapasitesi yıllık 70.9 milyon tondur (BOTAŞ, 2022; Özalp, 2018: 163). Bölgedeki bir diğer önemli petrol hattı ise SuMed Petrol boru hattıdır. Konsorsiyum şeklinde yönetilen boru hattına Egyptian General Petroleum yüzde 50, Aramco yüzde 15 International Petroleum Investment yüzde 15 Kuveyt'in 3 şirketi yüzde 15 ve Qatar Petroleum yüzde 5 hisseye sahiptir. Hattın yapılış amacı dünyaya petrol çıkışının sağlandığı Hürmüz Boğazına alternatif bir güzergah yaratma denemesidir. Hat vasıtasıyla Kızıldenizden Akdeniz'e doğrudan petrol sevkiyatı gerçekleştirilmektedir (EIA, 2019).

Bu projelerin yanı sıra Doğu Akdeniz havzasında keşfedilen doğalgaz da bölgenin jeopolitik ve stratejik önemini arttırmaktadır. Gerek AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığından kurtulmak istemesi gerek ise bölge ülkelerinin münhasır ekonomik bölgelerindeki doğalgazdan ekonomik açıdan faydalanmak istemesi gerek ise Rusya'nın AB'nin bağımlılığını bitirmek istememesi sebebiyle bölge büyük güçlerin çatışma alanı haline gelmiştir. İleride de bölge ülkelerinin görüşleri detaylı olarak açıklanacağı gibi her ülke Doğu Akdeniz Havzasını kendi çıkarları dâhilinde pay etme amacında olup karşılıklı anlaşmazlıklar da buradan türemektedir. Türkiye ise bu görüşün tam tersine uluslararası hukuku esas alan hakkaniyet ilkesi çerçevesinde bir paylaşım öngörmekte ve bunu önermektedir.

3.2. Türkiye'nin Jeopolitik Konumu

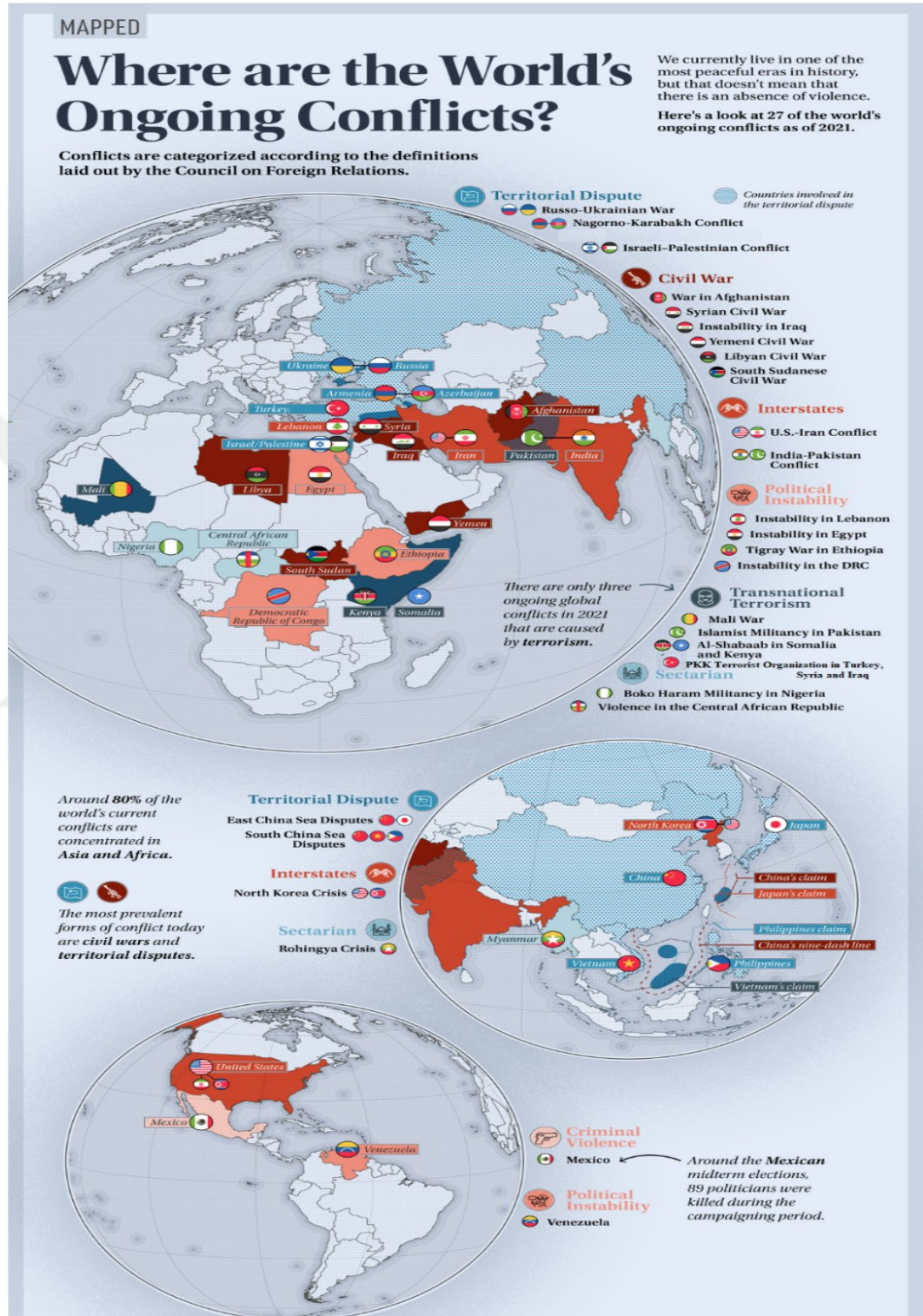
Soğuk Savaş sonrasında jeopolitik teorisyenlerin beklentisi ABD'nin savaşı kazandığı ve dünyanın tek hâkimi olduğudur. Geçiş dönemi olarak da adlandırabileceğimiz bu dönemde Francis Fukuyama, Zbigniew Brzezinski gibi teorisyenler başta olmak üzere genel beklenti dünyanın tek kutuplu bir güce sahip olan devletler sistemi ile şekilleneceğidir. Bu yaklaşımın yanlış olduğu kısa sürede ortaya çıkmıştır. Farklı bölgelerde farklı devletler nüfuz alanları oluşturmaya başlamış ve tek kutuplu olması beklenen uluslararası ilişkiler sistemi çok kutupluya dönüşmüştür.

Çok kutuplu dünya düzeninde tüm bölgelerde büyük güçlerin rekabeti devam etmesine rağmen kısa süre içerisinde Balkanlar'da Avrupa Birliği, Ortadoğu'da ABD, Orta Asya ve

Kafkaslarda Rusya, Afrika’da ise Çin nüfuz alanları inşa etmeye başlamışlardır. Türkiye ise bu bölgelerin tam merkezinde olması hasebiyle bu bölgelerde sayılan aktörler tarafından gerçekleştirilen tüm girişimler Türkiye’nin dış politikası ve güvenliği açısından önem arz etmektedir. Bu sebeptir ki Türkiye sayılan nüfuz alanlarının dışarısında tutulmak en azında nüfuz alanı kurması engellenmek istemektedir. Bu alanlara eklenen bir diğer alan ise son 10 yıl içerisinde Doğu Akdeniz olmuştur. AB’nin enerji güvenliğini sağlamak açısından bölgede Yunanistan’ı destekleyen AB, AB’nin Rus doğalgazına bağımlılığını azaltmasını istemesinden ötürü AB’yi dolayısıyla Yunanistan’ı destekleyen ABD, bunlara karşı hamleler geliştiren Rusya ve kendi çıkarlarını korumak isteyen Türkiye, Doğu Akdeniz havzasında jeopolitik rekabet içerisinde. Bu alanlar da gerçekleşen rekabet neticesinde de büyük güçler Türkiye’nin jeopolitik açıdan önemini azaltmaya çalışmaktadırlar (Öniş, 2003: 6).

Türkiye’nin jeopolitik konumunun Cumhuriyet’in kurulduğu dönemden beri Türkiye’ye önemli bir avantaj sağlamıştır. Bu avantaj Türkiye’nin jeopolitik konumu sayesinde dünya siyasetinde gücüne göre daha fazla bir önem atfedilmesine ve Türkiye’nin de dünya siyasetine gücünden daha fazla müdahil olabilmesi kapasitesine ulaşmasını sağlamıştır. Türkiye’nin 21. Yüzyıla kadar gücünden fazla etkiye sahip olmasındaki başarısında erken Cumhuriyet döneminde inşa edilen Türk dış politikasının temel dinamiklerinin ve bu dinamiklerin 21. Yüzyıla kadar değiştirilmeden izlenmesinin de önemi olmuştur (Oran, 2013: 17-94).

Türkiye jeopolitik açıdan önemli bir konumda olmasına rağmen bu durumun bir dezavantajı bulunmaktadır. Türkiye dünyadaki yaşanan tüm çatışma ve kriz ortamlarının tam merkezinde bulunmaktadır. Bu çatışmaların neredeyse tamamı Türkiye’nin komşusu olan bölgelerde yaşanmaktadır ve Türk dış politikasını da doğrudan etkilemektedir (İlhan, 1999: 25). Bu sorunlar aynı zamanda Türkiye için güvenlik tehdidi ve dış politikada daimi aktif olma zorunluluğu getirmekte ve Türkiye’nin jeopolitik öneminin dünya siyasetindeki etkisinin artmasının önünde de engel teşkil etmektedir.

Şekil 6: Dünyadaki Tüm Çatışma Alanları

Kaynak: Nick Routley, Mapped: Where are the World's Ongoing Conflicts Today?, 2021.

Nüfuz alanlarını ortasında bulunması ve bunlar arasında çeşitli denge politikaları sayesinde etki gücünü arttırmasının yanı sıra Türkiye'nin jeopolitik önemini arttıran bir diğer etmen de Türkiye'nin doğu ile batı arasındaki enerji nakil hatları ve ticaret hatlarının tam geçiş rotasında olmasıdır (Kuloğlu, 2002: 10). Çin'in Yeni İpek Yolu projesi, Avrupa'nın Ortadoğu'daki ve Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarını kendine bağlamak istemesi gibi birçok etmen Türkiye'nin jeopolitik önemini de arttırmaktadır.

Coğrafi konum açısından bakmak gerekirse Türkiye'nin coğrafi konumu Afro-Avrasya kıtasının merkezinde yer almaktadır. Gerek enerji nakil hatları gerekse ticaret rotalarının geçiş noktasında bulunması hasebiyle jeopolitiğin değişmeyen unsurlarından olan coğrafi konum açısından Türkiye avantajlıdır. Bununla birlikte Türkiye'nin coğrafi konumunun aynı zamanda çatışma noktalarının da merkezinde olması ise coğrafi konum açısından Türkiye'ye dezavantaj da getirmektedir.

Coğrafyanın değişmeyen unsurlarından ikincisi ise sınırlardır. Sınırlar açısından Türkiye doğu ve güney sınırları bakımından tehdit algılamaktadır. Suriye iç savaşı sonrasında yaşanan göç, Irak, Suriye ve İran'da yer edinene terörist örgüt PKK/KCK-PYD/YPG'nin sınır güvenliğini tehdit etmesi ve komşularla yaşanan çeşitli sorunlar sınır güvenliği açısından Türkiye'nin jeopolitik önemini tehdit etmektedir.

Coğrafyanın üçüncü değişmeyen unsuru coğrafi bütünlük açısından Türkiye kendisini sadece demokrasi ve değerler olarak ayrıştırabilmiştir. Sınırların çok uzun olması doğal arızaların az olması ya da mevcut arızaların da Türkiye aleyhine olması sebebiyle Türkiye coğrafi bütünlük açısından hala eksiktir denilebilir.

Dördüncü unsur olan saha genişliği bakımından Türkiye avantaja sahiptir. Hem saha genişliği boyunca sınırlarını koruyabilecek askeri güce hem tüm topraklarını kontrol edebilecek nüfus ve teknolojiye sahiptir. Dolayısıyla bu açıdan Türkiye jeopolitik avantaja haizdir.

Beşinci unsur olarak sahip olunan stratejik kaynaklar bakımından Türkiye kısmen zengindir. Yeraltı hidrokarbon yataklarına sahip olmaması bütçesinde enerji için ciddi bir gider kalemi yazılmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple Türkiye Doğu Akdeniz havzasında çıkarılacak

olan doğalgaza büyük önem atfetmektedir. Bununla birlikte COVID-19 pandemisi ile birlikte tarım yapılabilecek verimli topraklar ve bu toprakları sulayabilecek nehirler de stratejik kaynaklar arasında girmiştir (Şeker, 2020). Her ne kadar Türkiye'nin mevcut hükümet dönemindeki tarım politikası ithalata dayalı olsa da Türkiye su ve verimli toprak açısından zengin bir ülkedir. Bu sebeptendir ki Türkiye'nin strateji kaynaklara sahip olma bakımından kısmen zengin, bunların verimli kullanılması bakımından zayıf bir yaklaşımı vardır.

Altıncı unsur olan coğrafi özellik kapsamından bakıldığında Türkiye üç taraftan denize çıkışı olan, dünyanın en önemli geçiş rotalarından birisi olarak boğazlara sahip olan, okyanuslara çıkış kapısı olan Akdeniz'e doğrudan bağlantısı olan ve Afro-Avrasya kıtasının merkezinde yer alan bir coğrafyadadır. Bu sebeple de coğrafi özellik bakımından avantaja sahiptir.

Bu çerçeveden bakıldığında Türkiye, jeopolitik konumu bakımından birçok avantaja sahiptir. Afrika, Asya ve Avrupa'nın merkezinde yer alması, enerji nakil hatlarının geçiş rotası üzerinde olması, ticaret geçiş rotasında olması ve yeteri kadar saha genişliğine sahip olması açısından jeopolitik avantaja sahiptir. Her ne kadar birkaç unsur bakımından dezavantajlı görünse de genele göre Türkiye'nin jeopolitik bakımdan avantajlı olduğu söylenebilmektedir.

3.3. Enerji Jeopolitiği

Ülkelerin enerji güvenlikleri ile ulusal güvenlikleri arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. 21. Yüzyılda devletlerin güvenlikleri doğrudan enerji güvenliklerini sağlamaları ile ilişkilidir. Bu sebeptendir ki ülkeler temelinde enerji güvenliği konusu devletlerin dış politika ajandalarında en üst sıralarda yer almaktadır. Enerji güvenliği bünyesinde enerji üretim, alım, satım, iletim, dağıtım, kesinti, saldırı, sabotaj, ithalat gibi kavramları da bünyesinde barındırmaktadır. Bu kavramlara ek olarak enerjinin nereden alındığı enerji konusunda dışa bağımlı olup olunmadığı ve enerji maliyetinin cari açığı ne kadar etkilediği hususu da enerji güvenliğinin konusudur.

Enerji jeopolitiği kavramı küreselleşmenin hızlandığı ve petrol krizlerinin yaşanmaya başladığı 1970'li yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. Kavram önceleri sadece enerji kaynaklarının çıkarıldığı alanları kapsasa da sonrasında enerjiyi talep eden ülkedeki

güvenliği ve enerji nakil hatlarının güvenliğini de kapsamıştır. Dolayısıyla da enerji jeopolitiği jeopolitik biliminin bir alt dalı olarak aslında küresel anlamdaki jeopolitik gelişmelerden de doğrudan etkilenmektedir (Demir F. , 2010).

Enerji jeopolitiği kavramının uğradığı önemli bir değişiklik de enerji kaynaklarındaki değişimle gerçekleşmiştir. 19. Yüzyıl boyunca ve 20. Yüzyılın da ilk yarısında temel enerji kaynağı olan kömüre sahip ülkelerin sayısı, petrol kaynaklarına sahip ülkelerin sayısından daha fazladır. Bu durum enerjinin ulaşılabilir olmasının ve enerji güvenliğinin daha kolay sağlanabilmesini de sağlamıştır. Petrolün, küresel enerji kaynağı olarak kömürün yerini almasıyla birlikte ise enerji jeopolitiği yapı olarak daha hareketli bir hale gelmiş ve jeopolitik kavramı daha yoğun bir şekilde enerji ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır (Sevim, 2012: 4380).

Klasik jeopolitik kavram olarak belirli bir bölgeye ve bu bölge üzerinde kurulan hâkimiyet neticesinde istenilen güvenliğe ulaşılabileceği yaklaşımı üzerine kurulmuştur. Klasik jeopolitiğin ilk ortaya çıkışı olan organik devlet perspektifi de sonrasında jeopolitik kavramının Pasifik bölgesine kayması ile birlikte ortaya çıkan jeo-stratejik perspektif de belirli bir bölgenin, ülkenin ya da ülkelerin güvenliklerini sağlayabilmek için bölge hâkimiyetinin üzerinde durmaktadır. Bu sebeptendir ki klasik jeopolitik teoriler ortaya koydukları argümanlar bakımından kolaylıkla değişime uğramamaktadırlar.

Klasik jeopolitik argümanları ile paralel argümanlara ve bölge hâkimiyeti perspektifine sahip olmasına rağmen jeopolitik değişimlerin görece en fazla yaşandığı jeopolitik alt disiplindir. Bunun en temel sebebi ise enerji teknolojileri, ülkelerin dış politikalarında yaşanan değişimler, yeni enerji kaynaklarının keşfi, enerji arz ve talep piyasasındaki değişimlerdir. Yakın dönemde enerji kaynaklarının en yoğun çıkarıldığı Ortadoğu bölgesindeki yapısal değişiklikler, Doğu Akdeniz’de yeni enerji kaynaklarının keşfedilmesi, AB’nin enerji kaynaklarını çeşitlendirmek istemesi ve Rusya’nın AB’nin enerji kaynaklarını çeşitlendirmesine engel olmak istemesi, enerji jeopolitiğinde önemli değişikliklerin sebebi olmuştur.

Enerji jeopolitiğindeki değişikliğin birincil sebebi yeni enerji kaynaklarının ortaya çıkması ya da mevcut enerji kaynaklarındaki azalmadır. Dünyada farklı bölgelerde bulunan enerji kaynakları dünyadaki enerji talebini karşılamak üzere şekillendirilmektedir. Bu minvalde yeni bir enerji kaynağı arz piyasasına girdiğinde bu bölgedeki enerji arzını sağlayan ülkeler ve enerji talebini sağlayan ülkeler çerçevesinde enerji jeopolitiği değişikliğe uğramaktadır.

Devletlerin enerji jeopolitiği yaklaşımları da enerji arzını sağlayan ve enerji talebinde bulunmalarına göre farklılık göstermektedir. Enerji arzı sağlayan ülkelerin enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği çerçevesinde öncelikli isteği enerji talebinde bulunan ve satış yaptıkları ülke sayılarını arttırmalarıdır. Böylelikle enerji jeopolitiği açısından kendilerini güvence altına alabilmekte ve enerji satışında sıkıntı yaşamamaktadırlar. Enerji talep eden ülkelerin enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği çerçevesinde öncelikli isteği ise enerji satın aldıkları ülkelerin çeşitlenmesi aynı zamanda da tek kaynağa bağımlı kalınmamasıdır (Sevim, 2012: 4381). Enerji jeopolitiğinin hem arz hem de talep eden ülkeler için ortak unsuru ise enerji nakil hatlarının ve coğrafyasına atfedilen önemdir. Hem enerji arz eden hem de enerji talep eden ülkeler için enerjinin nakil hatları ile güvenli bir şekilde iletilmesi

Bölgesel hakimiyet üzerine oluşturulduğundan ötürüdür ki Doğu Akdeniz Havzasının enerji jeopolitiği çerçevesinde inceleyebilecek teoriler klasik jeopolitik yaklaşımdır. Klasik jeopolitik teorilerin hepsinin ortak noktası belirli bir bölgeyi kontrol altında amacını gütmesidir. Doğu Akdeniz çerçevesinde ise jeopolitik yaklaşım deniz yetki alanlarının belirlenmesi ve kontrol altına alınması anlamına gelmektedir. Doğu Akdeniz çerçevesinde enerji kaynaklarına ve bu enerji kaynaklarının iletim hatlarını kontrol altında tutmak bölge jeopolitiğinin temel belirleyicisidir (İşcan İ. H., 2004: 48).

Doğu Akdeniz Havzasının jeopolitik konumu deniz hâkimiyeti çerçevesinden bakıldığında sahip olunması gereken alanı kast etmektedir. Deniz Hâkimiyet teorisi esas alınarak Doğu Akdeniz jeopolitiği esas alındığında denizdeki stratejik alanları kontrol edenin bölge üzerinde hâkimiyete sahip olacağı ortaya konulabilmektedir. Klasik güvenlik çerçevesinde jeopolitik bakış açısı belirli bir bölgenin güvenliğinin sağlanabilmesi için bölgeye hâkim olan alanların kontrol altında tutulması gerektiğine dayanmaktadır. Doğu Akdeniz çerçevesinden bakıldığında da bu durum deniz için de geçerlidir. Yeraltı hidrokarbon kaynaklarının çıktığı

bölgeleri kontrol altında tutan ülkeler enerji güvenliklerini de sağlayabilmektedir. Kendi deniz yetki alanlarını doğru bir şekilde deniz kuvvetleri tarafından kontrol altında tutabilen ve deniz yetki alanlarına tecavüzleri engelleyebilen ülkeler Doğu Akdeniz Havzasında jeopolitik açıdan bunu sağlayamayan ülkelere karşı avantajlı konuma geçeceklerdir.

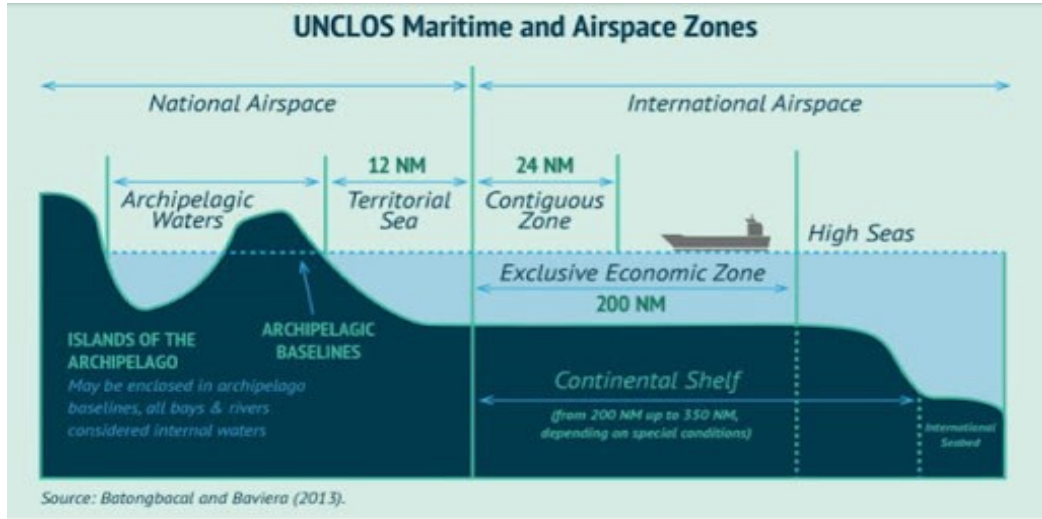
Doğu Akdeniz Jeopolitiğine kara hâkimiyet teorisi üzerinden bir yaklaşım geliştirmek gerekirse de kara hâkimiyet teorisine göre kalpgah güçlü olabilmek için gereken kaynakları ve imkânları barındıran bölge anlamına gelmektedir. Doğu Akdeniz jeopolitiği çerçevesinde bu alan yeraltı hidrokarbon kaynaklarının çıktığı Doğu Akdeniz'in tamamı anlamına gelmektedir. Devletler özelinde ise her devletin kendi deniz yetki alanları Doğu Akdeniz Havzasındaki kalpgahlardır. Diğer devletlerle deniz yetki alanları antlaşmaları imzalanması ve deniz yetki alanlarının uluslararası hukuka göre paylaşılması sonucunda kalpgahın çevresinde oluşan diğer devletlerin deniz yetki alanları da iç hilal olarak kabul edilebilmektedir. Kalpgahı kontrol altında tutmak isteyen ülkenin öncelikle iç hilal üzerinde kontrol elde etmesi gerekmektedir. Bu durumun Doğu Akdeniz üzerindeki karşılığı ise komşu ülkeler ile deniz yetki alanları antlaşmalarının yapılması ve kalpgahın deniz kuvvetleri tarafından korunmasıdır.

Doğu Akdeniz Havzasına kenar kuşak teorisi ekseninde bakıldığında ise kara hâkimiyet kuramı ile benzer sonuçlar çıkmaktadır. Teoride çevreye atfedilen önem diğer ülkelerin deniz yetki alanları anlamına gelmektedir. Paylaşımın adilane yapıldığı durumda ise ülkenin kalpgahı olan kendi deniz yetki alanı güvende olacaktır. Bu durum ise kaynakların rahatlıkla ve güven içerisinde kullanılması aynı zamanda da enerji güvenliğinin sağlanması anlamına gelmektedir.

Klasik jeopolitik teorileri Doğu Akdeniz Havzasına uygulandığında hepsinin ortak noktası bu bölgede hakimiyet kurulması gerekliliğidir. Enerji jeopolitiği bakımından da öncelikle kendi deniz yetki alanlarında kurulan hakimiyet sorasında ise çıkarlar çerçevesinde diğer ülkelerin deniz yetki alanlarının belirlenmesi ve antlaşmaların imzalanmasıyla Doğu Akdeniz Havzasının enerji jeopolitiği değişkenlerin azaldığı daha stabil bir pozisyona kavuşacaktır.

3.4. Münhasır Ekonomik Bölge ve Deniz Yetki Alanları

Doğu Akdeniz Havzasında devletlerin aralarındaki anlaşmazlıklarının temel sebeplerinden birisi de münhasır ekonomik bölge dâhilindeki deniz yetki alanlarının belirlenememiş olmasıdır. 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuk Sözleşmesi'ne göre münhasır ekonomik bölge denize kıyısı olan devletin karasularından hemen sonra karasularına bitişik olan sulardır. Sözleşmenin beşinci bölümünde detaylı olarak düzenlenmiş olup denize kıyısı olan devletlerin hak ve yetkileri ile aynı denize kıyısı olan diğer devletlerin hak ve yetkileri de detaylı olarak belirtilmiştir. 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuk Sözleşmesi'ne göre denize kıyısı olan devlet 200 deniz mili uzunluğundaki bir alanda su altı, su üstü ya da toprak altında bulunan canlı, cansız tüm doğal kaynakları araştırma, yönetme, işletme gibi bütün hak ve yetkilere sahiptir (UN, 1982: 43-53). Temeli ABD'nin Balıkçılık Bölgesi oluşturmak amacıyla 1945 yılında yayımladığı Truman Bildirilerine dayansa da günümüzde teknolojinin gelişmesi ve deniz altındaki topraktan da sondaj yapılabilmesi sebebiyle büyük önem kazanmıştır.

Şekil 7: Deniz Yetki Alanları Haritası

Kaynak: IILSS, Legal Status of the Territorial Sea (international law of the sea, LOSC, cases), 2021

Doğu Akdeniz Havzası'nda en önemli sorun deniz yetki alanlarından çıkan devletlerin birbirlerinin haklarına saygı göstermediği, uluslararası hukuku kendine göre yorumladığı yaklaşım tarzı ve anlaşmalardır. Türkiye'yi Doğu Akdeniz enerji havzasında sınırlayıcı ve devre dışı bırakan bu anlaşmalar bölge ülkeleri arasında ciddi anlaşmazlıklara yol açmıştır. Yunanistan, ABD ve AB'nin de desteğiyle GKRY, Mısır ile deniz yetki alanları anlaşması imzalamış, Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de kısıtlı bir alana hapsetmek ve haklarını gasp etmek istemiştir. Buna ek olarak gerçekleşen bir diğer anlaşma olan GKRY ile İsrail arasında yapılan anlaşma da çıkarılan doğalgazın taşınması bakımından Türkiye'nin deniz yetki alanlarını doğrudan ihlal etmek anlamına gelmektedir (Kedikli & Çalağan, 2017: 133).

Bölgedeki anlaşmazlıklar sadece Türkiye ile Yunanistan arasında da değildir. Bölge ülkeleri de deniz yetki alanları bakımından anlaşmazlık içerisindeyler. Bu ülkelerden ikisi İsrail ile Lübnan'dır. İsrail'in tek taraflı münhasır ekonomik bölge ilan etmesi neticesinde Lübnan bu duruma geç de olsa karşı çıkmıştır. Aynı zamanda İsrail, Filistin'in münhasır ekonomik bölgesinde de arama çalışmaları gerçekleştirmekte ve Filistin'in haklarını da gasp etmektedir (Kahraman, 2019: 430).

Yunanistan'da aynı benzer bir şekilde deniz yetki alanlarını belirlemek için kullanılan uluslararası hukuka ve içtihadı aykırı olarak deniz yetki alanını Girit – Kerpe – Rodos – Kaşot – Meis hattından başlatmıştır. Mısır ve İsrail ile de anlaşarak Türkiye'nin deniz yetki alanlarını hakkaniyet ilkesine aykırı olarak 40.000 km²'ye düşürmek ve Türkiye'yi hidrokarbon kaynaklarından uzaklaştırmak istemektedir (Yaycı, 2012: 19). AB ve ABD tarafından desteklenen bu görüşe göre de bölgeden çıkarılan doğalgaz Yunanistan üzerinden AB'ye ulaşacak böylece AB'nin de enerji güvenliği sağlanmış olacaktır.

Münhasır ekonomik bölge üzerinden deniz yetki alanları belirlenirken dikkat edilmesi gereken 3 temel husus bulunmaktadır. Bu hususlardan ilki Akdeniz'in statüsüdür. Denizlerin açık kapalı ya da yarı açık olmaları durumu uluslararası hukukun asli kaynakları olan sözleşmeler ve içtihadı doğrudan etkileyen bir etmendir. Dolayısıyla bir deniz üzerinde kıyıdaş devletler münhasır ekonomik bölge ve deniz yetki alanlarını belirlemeden evvel denizin statüsünü belirlemeleri elzemdir.

Akdeniz'in statüsü konusuna gelindiğinde ise öncelikli olarak yarı kapalı deniz tanımına bakıldığında bir tarafı bir kıta tarafından çevrelenen ve diğer tarafından bir okyanusa ya da denize çıkışı olan denizler yarı kapalı deniz statüsündedir. Buna ek olarak Akdeniz'in statüsü içtihat ile de kesinleşmiştir. 1982-1985 yılları arasında Libya ile Malta arasında ortaya çıkan uyuşmazlık sonucunda iki ülkenin de kıta sahanlıkları belirlenmiş bunu belirlerken de Uluslararası Adalet Divanı Akdeniz'i yarı kapalı deniz olarak kabul ederek kararını verme yoluna gitmiştir (ICJ, 1982). Diğer bir deyişle Uluslararası Adalet Divanı davayı görmeye başlar başlamaz öncelikli olarak Akdeniz'in statüsünü tartışmış ve buna karar vermiş, sonrasında ise Akdeniz'in yarı kapalı deniz statüsüne göre Libya ile Malta'nın kıta sahanlıkları üzerine karar vermiştir.

Deniz yetki alanları belirlenirken yarı kapalı denizlerde adalara ya hiç deniz yetki alanı tanınmamakta ya da sadece kısıtlı bir yetki alanı tanımlanmaktadır. Bu durumda da Yunanistan'ın ortaya koyduğu adaları ana kara ülkesi gibi sayarak deniz yetki alanları belirleme husus mevcut uluslararası hukuka ve içtihada aykırıdır.

İkinci husus ise eşit uzaklık ilkesinin tarafların kendi kabul ve isteklerine bağlı olmasıdır. 1958 tarihinde imzalanan Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi bu alanda öncü kaynaktır. Sözleşmenin altıncı maddesi eşit uzaklık ilkesini esas almakla birlikte buna ek olarak da ortaya çıkan içtihat bu maddenin uygulamasının zorunlu olmadığı ve tarafların rızasına bırakıldığını da göstermektedir. Bu alandaki en temel içtihat ise 1969 Kuzey Denizi Davasında ortaya çıkmıştır. Davada Uluslararası Adalet Divanı 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi Madde 6'nın yanı sıra aynı zamanda hakkaniyet ve mütekabiliyet ilkelerinin de bu tür anlaşmazlıklarda dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Uluslararası Adalet Divanı aynı zamanda verdiği tavsiye kararı ile de anlaşmazlığın taraflarının deniz yetki alanları belirlenirken sözleşmeden önce hakkaniyet ve mütekabiliyet ilkelerini dikkate almaları ve bu ilkeler çerçevesinde hareket etmeleri, sonuca gitmeleri gerektiği husus üzerinde durmuştur (ICJ, 1967).

Uluslararası Adalet Divanı her mahkeme gibi kararlarında öncelikli olarak asli kaynak olarak kanunları esas almaktadır. Bununla birlikte egemen devletlerin birçok farklı değişken içeren davalarında Uluslararası Adalet Divanı örf ve adet hukukunu da önemsemiş ve dikkate

almıştır. Esasen hukukun asli kaynakları olan hukuk kurallarının yanı sıra örf ve adet hukukunun da dikkate alınması verilen kararın uzun soluklu ve uyumsuzluğu kesin çözüm ile sonuçlanmasına da yardımcı olmaktadır. Bu minvalde örf ve adet hukukunun uyumsuzluk çözümlerinde dikkate alınması ile özellikli olaylarda ortaya çıkan haksızlığın önüne geçilebilmektedir (Topsoy, 2013: 193).

Sonuç olarak münhasır ekonomik bölge ve deniz yetki alanları belirlenirken uluslararası hukuk kuralları kadar örf ve adet hukuk ile içtihatlarla da dikkat etmek gerekmektedir. Taraflar arasındaki uyumsuzlukların adaletli bir biçimde çözülmesi açısından gerekli olan bu duruma anlaşmazlığın taraflarının dikkat etmesi uzun soluklu çözümleri için oldukça önem arz etmektedir.

3.5. Tarafların Görüşleri

Doğu Akdeniz konumu itibariyle denizde herhangi bir hidrokarbon kaynağı barındırmasa dahi Doğu ile Batı arasındaki enerji ve ticaret için kaçınılmaz bir geçiş rotasıdır. Bunun yanı sıra 21. Yüzyılda deniz yatağı altında çeşitli hidrokarbon yataklarının keşfedilmesiyle birlikte de gerek bölge ülkeleri gerek ise AB, ABD ve Rusya için öneminin daha da arttırmıştır. Özellikle tespit edilen yeraltı hidrokarbon kaynaklarının çıkarılmaya başlanması ile birlikte Doğu Akdeniz ticaret ve enerjinin geçiş rotası olmanın yanı sıra dünya için önemli bir enerji merkezi haline de gelecektir (Doğru, 2003: 505-506).

Bu çerçeveden bakıldığında bölge büyük güçlerin ve bölgesel güçlerin çıkar çatışma noktası haline gelmiştir. Bölgede Avrupa Birliği, hidrokarbon kaynakları ile enerji güvenliğinin tesis etmek adına üyesi olan Yunanistan ve GKRY'ni desteklemekte, onların hakkaniyet ilkesine aykırı ve Türkiye'nin çıkarlarını yok sayan deniz yetki alanları belirmesine de destek olmaktadır. ABD ise Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğini sağlayarak Rusya'ya olan enerji bağımlılığını sona erdirmesini böylece de Rusya'nın Avrupa üzerindeki yaptırım gücünün ve ekonomik kazancının yok olmasını istemektedir. Dolayısıyla da ABD, AB'yi dolaylı olarak da Yunanistan ve GKRY'yi desteklemektedir. Rusya ise bölgedeki paylaşımda mevcut uyumsuzluğun sürerek yeraltı hidrokarbon kaynaklarının çıkarılamamasını ve sürecin dondurulmuş çatışma olarak devam etmesini istemektedir (Kaya Ş., 2007: 33-34).

Bu çıkar çatışma ortamında bölge devletleri kendi çıkarlarını korumak aynı zamanda da çatışma ortamında çıkarlarını maksimize etmek açısından çeşitli politikalar geliştirmektedirler. Bunu gerçekleştirmek için de bölge ülkeleri ile çeşitli anlaşmalar gerçekleştirilmekte ve deniz yetki alanları bu anlaşmalar çerçevesinde belirlenmeye çalışılmaktadır.

3.5.1. Türkiye

Türkiye 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine taraf olmamıştır. Denizler ile ilgili alanları belirleme hususunda Türkiye kendi ilgili mevzuatını esas almakta ve uygulamaları da buna göre gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin belirlediği mevzuata göre düzenlemeler 5531 sayılı Karasuları Kanunu ile düzenlenmektedir. Bu kanun ile deniz yetki alanları belirleme yetkisi T.C. Bakanlar Kurulu'na tevdi edilmiştir.

East Mediterranean Adherence to UNCLOS

	1982 UN Convention on the Law of the Sea		1994 Implementation Agreement	
	Signed	Ratified/ Acceded	Signed	Ratified/ Acceded
Cyprus	✓	✓	✓	✓
Egypt	✓	✓	✓	✗
Greece	✓	✓	✓	✓
Israel	✗	✗	✗	✗
Lebanon	✓	✓	✗	✓
Libya	✓	✗	✗	✗
Palestinian Authority	✗	✓	✗	✓
Syria	✗	✗	✗	✗
Turkey	✗	✗	✗	✗

Note: The Turkish Republic of Northern Cyprus—an entity recognized only by Turkey—is not a signatory or party to either document.

Şekil 8: Doğu Akdeniz'e Kıydaş Devletlerin 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmelerine Bağlılıkları

Kaynak: Alexander Loengarov, Between Maritime Law and Politics in the East Mediterranean, 2022.

Türkiye Doğu Akdeniz ile ilgili görüşlerini iki farklı uluslararası hukuk kaynağına dayandırmaktadır. Bunlardan ilki uyuşmazlık içerisinde olduğu Yunanistan'ın kabul ettiği Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin ilgili maddeleri gereğince deniz yetki alanları ve münhasır ekonomik bölgenin kıyıdaş devletlerin ortak görüşü ile hakkaniyet çerçevesinde belirlenmesi gerektiğine dair maddesidir. Yunanistan'ın belirlediği deniz yetki alanları hakkaniyet çerçevesine uzak ve dayatmacı bir yapıdadır. Konuyla ilgili Türkiye ile görüşülmemiş ve ilan ettikleri deniz yetki alanlarına uyulması gerektiği dayatmasındalardır.

İkinci olarak Türkiye'nin tezi Akdeniz'in statüsü ile ilgili tespiti dayanmaktadır. 1982-1985 yılları arasında Libya ile Malta arasındaki uyuşmazlık sonucunda Uluslararası Adalet Divanı'nın verdiği karar ile Akdeniz yarı kapalı bir deniz olarak kabul edilmiştir. Deniz yetki alanları belirlenirken, adalara ya kısıtlı bir yetki alanı tanınmakta çoğunlukla da yetki alanı tanınmamaktadır. Türkiye bu açıdan da içtihadı esas alarak Yunanistan'ın tezinin uluslararası hukuka aykırılığını bir kez daha ispatlamaktadır.

Türkiye Doğu Akdeniz'de tüm kıyıdaş devletlerin hakkaniyet ilkesi çerçevesinde adil bir paylaşım gerçekleştirmesi gerekliliğini savunmaktadır. Bu durum tüm devletler için avantaj sağlamak ile birlikte karşılıklı anlaşmazlık ve çatışmaları da asgariye indirecek bir yöntemdir.

3.5.2. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

KKTC 2002 yılında Bakanlar Kurulu tarafından aldığı karar ile karasularını 12 deniz mili olarak belirlemiş buna ek olarak da Kıbrıs Adası açıklarında keşfedilen tüm kaynakların yarısının kendisine ait olduğunu ilan etmiştir. Bu ilan ile birlikte de KKTC, GKRY'ye yaptığı çağrıda yeraltı hidrokarbon kaynakları ve Kıbrıs Adası çevresinde çıkarılacak tüm kaynaklar ile ilgili görüşmelere davet edilmesi gerektiğini bildirmiştir (Hürriyet, 2002).

KKTC, GKRY'ye belirttiği bu görüşü aynı zamanda GKRY ile arama ve sondaj çalışmaları yürüten veya yürütme ihtimali olan tüm şirketlere de ayrıca iletmiştir. Buna ek olarak da kendi yetki alanlarındaki arama ve sondaj çalışmaları için de Türkiye ile anlaşmış, münhasır

ekonomik bölgeleri içerisindeki 7 deniz alanı ve 2 kara alanı için de Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na ruhsat vermiştir (TPAO, 2022).

KKTC'nin deniz yetki alanları ile ilgili savı Kıbrıs adası üzerinde, etrafında çıkarılan veya çıkarılacak olan tüm yeraltı kaynaklarının yarısının KKTC'nin hakkı olduğu üzerine kurulmaktadır. GKRY adanın tek hakimi olmadığından, adada yaşayan Türk vatandaşlarının dolayısıyla da KKTC'nin adanın zenginlikleri üzerinde hakları olmasından ötürü savı da sağlam temellere dayanmaktadır. Bununla birlikte Avrupa Birliği yeraltı hidrokarbon kaynaklarının bölüşmek istemediğinden ötürü de GKRY'nin iddialarını doğrudan destekleme yoluna gitmektedir.

3.5.3. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

GKRY, ne askeri ne ekonomik güç bakımından Türkiye'ye eşdeğer bir ülke olmadığından yaşanan uyuşmazlıklar/sorunlar Avrupa Birliği üzerinden çözülmeye çalışılmaktadır. Kendisini devlet olarak Kıbrıs adasının tek temsilcisi olarak gören GKRY bu minvalde KKTC ve Kıbrıslı Türklerin haklarını da göz ardı etmektedir. Buna ek olarak Avrupa Birliği, aynen Yunanistan'a yaptığı gibi GKRY'ye de destek vererek enerji güvenliği hususunda kendisini garanti altına almak istemekte bunu gerçekleştirirken de Türkiye'nin haklarını yok saymakta bir beis görmemektedir.

GKRY, Yunanistan ve Avrupa Birliği'nin görüşlerine paralel olarak Yunan kıta sahanlığının adalardan başlaması gerektiğini savunmaktadır. Kıbrıs adası açıklarında bulunan hidrokarbon kaynaklarının tamamının da kendisine ait olduğu iddiasında olan GKRY, bu iddialarını güçlendirmek, Türkiye'yi bu alandaki yeraltı kaynaklarından maruz bırakmak istemektedir.

Son olarak GKRY, ekonomik ve askeri açıdan boy ölçüşemeyeceğinden dolayı Türkiye'ye karşı ortak bir cephe kurmak amacıyla Doğu Akdeniz Gaz Forumunun oluşmasına destek vermiştir. Kıbrıs, Mısır, Fransa, Yunanistan, İtalya, Ürdün ve Filistin'in üye olduğu forum Ocak 2022 tarihinde ilan edilmiştir. Ardından da 22 Eylül 2022 tarihinde devletler nezdinde resmîyete kavuşmuştur (EMGF, 2022).

GKRY'nin amacı AB'ye paralel olarak Doğu Akdeniz'de bulunan yeraltı kaynaklarının önemli bir kısmını bünyesinde barındırmak, bunu Birleşmiş Milletler ve diğer kıyıdaş devletler nezdinde meşrulaştırmak aynı zamanda da Türkiye'nin hidrokarbon kaynaklarından faydalanmasını engellemektir.

3.5.4. Yunanistan

Yunanistan da aynı GKRY gibi askeri ve ekonomik güç bakımından Türkiye ile boy ölçüşecek düzeyde olmamasından mütevellit sorunları Avrupa Birliği nezdinde çözme yoluna gitmektedir. Yunanistan'ın münhasır ekonomik bölge ve deniz yetki alanlarını adalardan başlatması daha öncede belirtildiği gibi hem sözleşmelere hem de örf ve adet hukukuna tamamen aykırı bir yaklaşımdır. Bununla birlikte Avrupa Birliği enerji güvenliğini sağlamak, Rusya'ya olan bağımlılığını yok etmek amacıyla Yunanistan ve GKRY'nin tezlerini desteklemektedir.

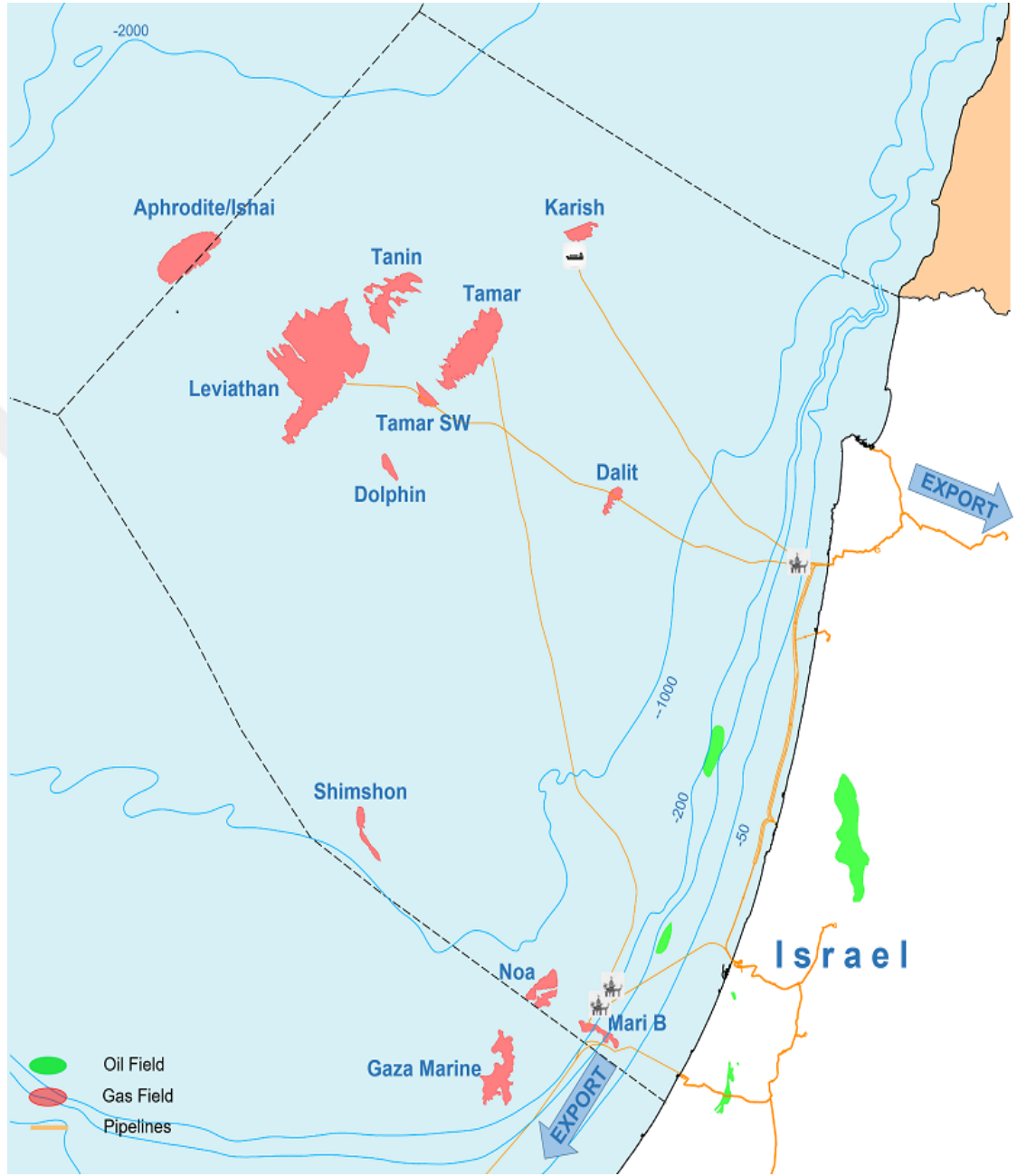
Şekil 9: Doğu Akdeniz'de Yunanistan'ın İddiası

Kaynak: TRT World, Turkey-Greece tensions: eastern Mediterranean claims in maps, 2020.

3.5.5. İsrail

İsrail karasularını 12 deniz mili olarak ilan etmiştir. 2009 yılında keşfedilen doğalgaz rezervleri ile birlikte İsrail münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı haritasını Birleşmiş Milletlere iletmiştir (UN, 2011: 1). 2009 yılında ABD şirketi Noble Enerji tarafından Tamar alanında keşfedilen doğalgaz rezervi 282 milyar m³ olarak belirlenmiştir (Paraschos, 2013: 41). Bu rezerv İsrail'in yaklaşık yirmi yıl boyunca doğalgaz konusunda enerji güvenliğinin sağlayacak düzeydedir. Bundan yaklaşık bir yıl sonra ise 2010 yılında yine Noble Enerji tarafından Leviathan bölgesinde bu sefer 500 milyar m³ büyüklüğünde bir rezerv keşfedilmiştir. İsrail bundan sonra keşiflere devam etmiştir. Hali hazırda Doğu Akdeniz üzerinde 12 adet doğalgaz ve 2 adet petrol rezervi keşfedilmiştir.

Keşfedilen petrol ve doğalgaz yatakları neticesinde İsrail kendi enerji güvenliğinin uzun süre garanti altına aldığı gibi bu yeraltı hidrokarbon kaynaklarını işleyip dünya piyasasına sürmeyi de hedeflemektedir. Bu sebeple de ilk ve en yakın potansiyel alıcı olarak Avrupa Birliği'ni düşünen İsrail gerek Yunanistan gerek ise GKRY ile yakın temas halindedir. Türkiye'nin bu aşamada transit geçiş rotası olarak İsrail tarafından hiç düşünülmemesi de Türk dış politikası açısından dikkat edilmesi gereken bir husustur. Özellikle de İsrail'in Filistin'in kıta sahanlığındaki Gaza Marine doğalgaz yatağı sebebiyle, Suriye, Lübnan ile de münhasır ekonomik bölge ve deniz yetki alanları hususunda anlaşmazlığı olduğu bir ortamda Türkiye ile de yakınlaşmaması ve işbirliğinden kaçınması dikkate değer bir husustur.

Şekil 10: İsrail'in İspatlanmış Doğalgaz ve Petrol Rezervlerinin Haritası

Kaynak: İsrail Enerji Bakanlığı, Exploration History, 2022.

Lübnan tıpkı diğer bölge ülkelerinin birçoğu gibi GKRY ilke münhasır ekonomik bölgelerini belirleyen bir anlaşma yapmıştır. Her ne kadar Türkiye'nin tepkisi üzerine anlaşma Lübnan parlamentosu tarafından onaylanmasa da Lübnan, Birleşmiş Milletlere ilettiği münhasır ekonomik bölge haritasını anlaşılmaya göre düzenlemiş ve yollamıştır (Lübnan, 2011: 1).

3.5.7. Mısır

Mısır, uluslararası hukuk bakımından deniz hukuku sözleşmelerine önem atfeden ve bu sebeple de gerçekleştirilen tüm uluslararası konferanslara katılan ve taraf olan bir devlettir. Mısır ilk olarak 1958 Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmelerine taraf olarak karasularını 12 mil olarak belirlemiştir (JAGC, 2019). 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuk Sözleşmesine de taraf olan Mısır, sözleşme hükümlerince münhasır ekonomik bölge ilanında bulunacağını bununla birlikte de bunu yaparken de kıyıdaş ülkelerin haklarına saygı göstereceğini de ilan etmiştir (JAGC, 2019).

Mısır, Kıbrıs hususunda ise Türkiye'nin karşısında yer alarak Kıbrıs'ın tek meşru temsilcisi olarak GKRY'ni tanıdığını belirtmiştir. Bunun devamında 17 Şubat 2003 tarihinde GKRY ile Mısır arasında Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması imzalanmıştır. Türkiye anlaşma sürecinde Mısır'a konu hakkında çekincelerini ve pozisyonunu net bir şekilde belirtmesine rağmen anlaşmanın önüne geçememiştir. Anlaşmadan yaklaşık bir yıl sonra da anlaşma ve ortaya konan harita tescil edilmesi için Birleşmiş Milletlere gönderilmiştir (UN, 2004: 1-2). Mısır, Türkiye'ye karşı bir kere daha pozisyon alarak Doğu Akdeniz'de petrol arama üzerine işbirliği gerçekleştireceğini açıklayarak GKRY ile 8 Eylül 2005 tarihinde Petrol Araştırmaları İşbirliği Protokolünü imzalamıştır (Kaya Ş. , 2007: 42-43). Protokol fiili bir işbirliğini ortaya koymasa da Türkiye'ye karşı gerçekleştirilmiş olması ve Mısır'ın her fırsatta Türkiye'nin karşısında yer alması hususu da Türk Dış Politikası açısından düşündürücü bir durumdur.

Mısır için Doğu Akdeniz enerji havzasındaki en önemli olay ise 2015 yılında İtalyan ENI firmasının Port Said Şehrine yaklaşık 200 kilometre ötede keşfetmiş olduğu doğalgaz rezervidir. Zohr adı verilen bu bölgede 2019 yılında günde 2.7 milyar³ feet doğalgaz çıkarılmaktadır. Denizin altından yaklaşık 216 km uzunluğundaki borularla taşınan doğalgaz Mısır ekonomisine önemli katkıda bulunmaktadır (ENI, 2019).

3.5.8. Suriye

Suriye karasularını 2013 yılında ilan ederek belirlemiştir. Kendi bünyesinde çıkardığı yasa ile birlikte de münhasır ekonomik bölge, bitişik bölge, karasuları gibi bütün deniz yetki alanları hususunda da düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Suriye, ilan ettiği ve Birleşmiş Milletlere de yolladığı anlaşmayla birlikte karasularını 12 deniz mili ve münhasır ekonomik bölgesini ise 200 deniz mili olarak belirlemiştir (Suriye, 2003: 1-6).

Suriye'nin deniz yetki alanlarını belirlemesiyle ilgili iki ülke ile arasında doğrudan anlaşmazlık mevcuttur. Bunlardan ilki Türkiye ile olan anlaşmazlıktır. Sınırdan çizilen çizgi ile belirlenen deniz yetki alanları hususunda bir anlaşma var olmadığından dolayı kesinleşen bir durum olmamasından mütevellit tarafların deniz yetki alanları hususunda anlaşmazlıkları mevcuttur. Bununla birlikte iki taraf da karşı tarafı tahrik edecek bir harekette kaçarak ihtilafı bölge üzerinde hak iddiasında bulunmamakta ve arama girişimi gerçekleştirmemektedir.

Suriye'nin bir diğer uyuşmazlığı ise İsrail ile gerçekleşmektedir. İsrail'in doğalgaz yatakları keşfettiği ve çıkarım gerçekleştirdiği Tamar ile Leviathan bölgelerinin Suriye deniz yetki alanına oldukça yakın olması hasebiyle Suriye doğalgaz rezervlerinin kendi deniz yetki alanından çekildiğini iddia etmektedir. İspatlanmamış bir iddia olsa da iki ülke arasında bir uyuşmazlık yaratmaktadır (Loengarov, 2022).

3.6. Doğu Akdeniz'in Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri

Türkiye'nin Doğu Akdeniz havzasında geliştirdiği politikalarda birçok değişken mevcuttur. Gerek uluslararası konjonktür gerek ise Türkiye'nin enerji açığı sebebiyle 2010 yılından itibaren Doğu Akdeniz'in önemi ve Türk dış politikasındaki yeri de giderek artmıştır. Artan önemin birincil sebebi ise Doğu Akdeniz'in Türkiye'nin güvenliğini doğrudan ilgilendirmesinden ileri gelmektedir.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz havzası ve çevresinden bakıldığında güvenliği Filistin, Libya ve özellikle Suriye'de yaşanan iç çatışmalardan ötürü doğrudan güvenlik alanında etkilenmektedir. Buna ek olarak da Türkiye yine Lübnan ve Mısır'da ki istikrarsız ortamdan ve yer yer gelişen iç çatışmalardan da dolayı olarak etkilenmektedir. Bu ülkelere ek olarak

Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve Avrupa Birliği bölgede bulunan ve bölge ülkeleri üzerinden politikalar geliştiren büyük güçlerdir. Aynı zamanda bu büyük güçlerin politikaları da Türkiye'nin güvenliğini ve güvenlik politikalarını da doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla Türkiye Doğu Akdeniz üzerine politikalar belirlerken ABD, Rusya ve AB'nin politikalarını da dikkate almak zorunda ve kendi politikalarını bu çerçevede geliştirmek durumundadır.

Büyük güçlerin Türkiye'nin Doğu Akdeniz çerçevesinde güvenlik politikasına bakıldığında Rusya, Türkiye'nin Libya ve Suriye politikaları çerçevesinde doğrudan dikkate alması ve politikalarını takip etmesi gereken bir aktördür. Özellikle Suriye'de bulunan Rus deniz üssünün Rusya'nın Akdeniz politikaları çerçevesindeki önemine bakıldığında Türkiye'nin özellikle Suriye çerçevesinden gelişecek Doğu Akdeniz politikasında Rusya'nın politikaları büyük önem arz etmektedir.

Bir diğer büyük güç olan ABD için ise Ortadoğu'da enerji kaynaklarını üreten ülkelerin istikrarı ve uluslararası piyasaya düzenli enerji arzı gerçekleştirmeleri büyük öneme haiz olduğundan ABD'nin Ortadoğu ülkelerinin tamamıyla ilgili çeşitli politikaları mevcuttur. Bu politikalar içerisinde Filistin ve Mısır'a karşı geliştirdiği politikalar Camp David düzenini bozmamak adına ABD için kritik öneme sahiptir. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'de kurulacak düzen ve gerçekleştirilmeye çalışılacak dış politikada ABD'nin politikalarına da dikkat etmek gerekmektedir.

Türkiye'nin dikkate alması gereken ve politikalarını göz önünde bulundurması gereken bir diğer büyük güç ise Avrupa Birliği'dir. Yunanistan, Türkiye'ye karşı ortaya koyduğu argümanları kendi başına dikte edemeyeceğini güç kapasitesinin buna yetersiz kaldığını anladığı 1980'li yıllardan itibaren Türkiye ile ilişkilerini AB çerçevesinde ele almaya başlamıştır. Diğer bir deyişle 1981 yılında AB üyesi olması sonucunda kendini AB'nin bir parçası olarak konumlandırmış ve çıkarlarını da AB'nin çıkarları olarak tanımlayarak Türkiye'yi AB ile müzakere durumuna sokmuştur. Aynı politika GKRY'nin AB üyesi olması sonrasında da GKRY tarafından da takip edilmiştir. Böylece AB iki üyesinin olduğu coğrafya olan Doğu Akdeniz de kendi çıkarlarını ve dolayısıyla üyelerinin çıkarlarını korumak için Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikasının şiddetle karşısında durmaktadır.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz havzasına yönelik geliştirdiği politikalardan ilki güvenlik üzerine şekillenmektedir. Doğu Akdeniz'in hali hazırda var olan jeopolitik ve jeostratejik öneminin yanı sıra keşfedilen yeraltı hidrokarbon kaynakları da bu önemleri kat be kat arttırmıştır. Doğu Akdeniz havzasındaki rekabete bakıldığında da bu bölgenin önemi anlaşılabilmektedir. Hali hazırda bölge ülkeleri Türkiye, İsrail, Mısır, Yunanistan'ın rekabetinin yanı sıra ABD, Fransa, İtalya İngiltere, Rusya, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan da bölgedeki rekabetin doğrudan içerisinde yer almaktadır.

Yukarıda adı geçen güç mücadelesi sebebiyle de Türkiye'nin Doğu Akdeniz havzasında birçok alandan baskı altına alınmaya ve politikaları engellenmeye çalışılmaktadır. Türkiye'nin bu baskıyı en net ve belirgin şekilde hissettiği yer Kıbrıs Adasının statüsündedir. GKRY adadaki Kıbrıslı Türklerin haklarını yok sayarak ve onların yönetim başta olmak üzere ada üzerinde ve kıyılarında herhangi bir durumda söz sahibi olmasını engellemek istemektedir. Aynı zamanda Yunanistan ve GKRY, AB nezdinde gerçekleştirdiği girişimler ile Türkiye'nin adadaki varlığının tamamen yok etmek istemekte böylece KKTC'yi ve Kıbrıslı Türkleri rahatlıkla yok sayabileceğini düşünmektedir. 1960'larda başlayan Kıbrıs sorununda iki toplumu da temsil etmek için kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kısa süre sonra Kıbrıslı Türklerin haklarını yok sayarak Rumların girişimiyle sona erdirilmesinden sonra Türkiye Ada'ya müdahale etmek istemiştir. Güvenlik Türkiye Akdeniz'de kendisine en yakın toprak parçası olan Kıbrıs'ın kendi güvenliğini tehdit edecek bir yapıya bürünmesine izin vermek istememesine rağmen ABD'nin kesin duruşuna karşı adaya müdahale edememiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde ise Kıbrıslı Türklere karşı Rumlar tarafından gerçekleştirilen kanlı eylemler neticesinde adanın Türkiye'nin güvenliğinin de doğrudan tehdit edecek duruma gelmesi sonucunda Türkiye adaya Zürih ve Londra Antlaşmalarının verdiği hakla müdahale etmiştir. Bu müdahale sonucunda ABD, Türkiye'ye üç yıl boyunca süren bir ambargo uygulamıştır (İnat, 2005: 44-45).

1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtı Yunanistan'ın Kıbrıs politikası için de bir dönüm noktası olmuştur. Kendi isteklerini teke tek olarak Türkiye'ye dikte edemeyeceğinin farkına varan Yunanistan Kıbrıs sorununu AB bünyesine çekmiş ve 1981 yılında da üye olmasıyla birlikte Kıbrıs sorununu Türkiye ile Yunanistan arasındaki bir sorun değil bunun yerine

Türkiye ile AB arasındaki bir sorun haline getirmiştir. AB sorunu sahiplenmiş ve Türkiye'nin de yanlış dış politika uygulamasından da faydalanarak GKRY'ni Kıbrıs adıyla AB'ye üye olarak kabul etmiştir. Türkiye bu aşamada garantör ülke olarak itiraz edebilecek olmasına rağmen itiraz hakkını kullanmamış bu vesileyle de GKRY AB'ye üye olabilmektedir. Bu durum Türkiye'nin Doğu Akdeniz Havza'sındaki güvenliğini ciddi derecede tehdit oluşturabilecek bir fiili durum oluşturmuştur. Diğer bir deyişle GKRY artık Avrupa Birliği ülkeleri tarafından fiilen Kıbrıs'ın tek hâkimi olarak tescilli olarak kabul edilmiştir. Bu durumun bir diğer sakıncası da Türkiye'nin Kıbrıs sorununda artık AB ile karşı karşıya kalmasından mütevellit Türkiye'nin AB süreci de kalıcı bir taviz alınmadan ilerletilmemesi olmuştur. Dolayısıyla AB, Doğu Akdeniz Havza'sındaki en büyük sorunun çözülmesi için değil Türkiye'den taviz isteyerek çözümsüzlüğe katkıda bulunmaktadır.

Türkiye'nin güvenlik açısından baskı altına alınmaya çalışıldığı bir diğer husus da Doğu Akdeniz Havzası'ndaki deniz yetki alanlarının durumu hususudur. Türkiye Akdeniz üzerinde en uzun kıyı şeridine sahip ülkedir. Buna rağmen Türkiye oldukça dar bir alana hapsedilerek gerek deniz üzerinden sağlayacağı güvenlik gerek ise Doğu Akdeniz'deki yeraltı hidrokarbon kaynaklarından elde edeceği kazancın dışında tutulmak istenilmektedir. Bu minvalde Yunanistan ve GKRY, AB ve ABD'nin de desteğiyle Doğu Akdeniz ve Ege Denizinin yarı kapalı deniz statüsü ile adaların deniz yetki alanlarının sınırlı olmasını dikkate almadan deniz yetki alanı belirlemektedirler.

Yunanistan ve GKRY tarafından yayımlanan haritaların hukuksuzluğunun iki temel boyutu mevcuttur. Bunlardan ilki adaların deniz yetki alanlarının sınırlı ya da hiç yetki alanına sahip olmadığına dair içtihat mevcuttur. Önceki davalardan gelen ve Uluslararası Adalet Divanı tarafından verilen kararlar ile birlikte oluşan içtihadı göre adalara ya sınırlı bir deniz yetki alanı verilmiş ya da hiç alan verilmemiştir. Dolayısıyla Yunanistan'ın ve GKRY'nin deniz yetki alanları paylaşımı bu minvalde arızalıdır. Yunanistan Meis Adası'ndan Girit'e kadar uzanan çizgide adaları ana kara ülkesi gibi değerlendirmiştir. Bu durum Türkiye'nin Doğu Akdeniz havzasındaki güvenliğini aleni şekilde tehdit eden bir durumdur. Jeopolitik ve jeostratejik açıdan Yunanistan ve GKRY belirlediği deniz yetki alanları ile Türkiye'yi Anadolu yarımadasına sıkıştırmak ve denizlerde çok kısıtlı bir alanda yetki sahibi olmasını

istemektedir. Buna ek olarak deniz yetki alanları belirlenirken kullanılan prensiplerden ikisi olan başka ülkenin deniz yetki alanını kapatmama ve kesmeme kuralları da bununla birlikte ihmal edilmiştir.

Türkiye Doğu Akdeniz Havzası'nda güvenliğini sağlayabilmek açısından 2004 yılında belirlediği deniz yetki alanlarını Birleşmiş Milletlere bildirmiştir. Buna ek olarak GKRY'nin adanın tek hâkimi ve kaynaklarının sahibi olarak davranmasını engelleyebilmek için KKTC ile ruhsat anlaşması gerçekleştirmiştir. Bu anlaşma sayesinde Türkiye, resmi bir şekilde TPAO aracılığıyla KKTC açıklarında yeraltı hidrokarbon kaynakları arama yetkisi elde etmiş ve GKRY'nin KKTC'nin haklarını çiğnemesini engellemiştir.

Türkiye Doğu Akdeniz Havzasındaki güvenliğini sağlamak açısından en önemli adımı 27 Kasım 2019 tarihinde Libya ile imzaladığı deniz yetki alanları mutabakatı ile sağlamıştır. Bu anlaşma sayesinde Yunanistan'ın çizdiği harita Türkiye Libya arasındaki deniz yetki alanlarının paylaşılması neticesinde devre dışı kalmıştır. Türkiye aynı zamanda anlaşmayı imzalayan ve Batı'nın desteklediği General Hafter'e karşı Trablus Hükümetini korumak için de güvenlik ve askeri işbirliği anlaşması da imzalamıştır. Bu anlaşma ile birlikte de Türkiye Doğu Akdeniz havzasındaki batı sınırlarını garanti altına almıştır. Türkiye aynı zamanda mutabakat gereği meşru Trablus Hükümetinin talebi üzerine Libya'ya asker de göndermiş ve Doğu Akdeniz'deki en önemli müttefiklerinden birisini güvenliğini garanti altına almıştır.

Yunanistan ve GKRY'nin dayattığı deniz yetki alanları paylaşımının ikinci haksız tarafı ise GKRY'nin AB ve ABD'den aldığı destek ile tüm adanın temsilcisi gibi davranması ve Kıbrıslı Türklerin dolayısıyla da KKTC'nin haklarını hiçe saymasıdır. GKRY, KKTC'nin karasuları ve deniz yetki alanları içerisindeki bölgeleri parsellere ayırıp lisans vermeye çalışmıştır. Bu duruma izin verilmesi Doğu Akdeniz'de Türkiye'yi zor duruma düşüreceği gibi aynı zamanda da Türkiye'nin deniz yetki alanlarını sınırlayacak bir davranıştır. Türkiye'nin kıta sahanlığı ile çakışan bu alanlarda tasarrufta bulunabilmek için GKRY'nin KKTC'ye haklarını teslim ederek Kıbrıs sorununu çözmek istemesi gerekmektedir. Aksi durumdaki tüm senaryolar Türkiye için hak kaybı olacaktır. Bu sebeple Doğu Akdeniz, Türkiye için büyük önem arz etmektedir.

Doğu Akdeniz üzerinde olduğu gibi Doğu Akdeniz'e kıyıdaş devletler üzerinde de nüfuz mücadelesi mevcuttur. Türkiye'nin bölgedeki varlığını tehdit olarak gören ve Doğu Akdeniz deniz yetki alanları ile ilgili kıyıdaş devletler ile anlaşma yapmasını istemeyen Fransa, ABD, Rusya, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve İsrail bölge ülkeleri üzerinde nüfuz kurmaya çalışarak bu ülkelerin Türkiye ile ilişkilerini asgari düzeyde tutmak için çaba göstermektedirler. Nitekim Doğu Akdeniz üzerinde Türkiye'nin kıyıdaş devletler ile deniz yetki alanları anlaşması imzalaması, Yunanistan ve GKRY'nin dolayısıyla AB, ABD, İsrail ve BAE'nin de aleyhine olacaktır. Bu durum Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e güvenlik çerçevesinden de önem atfetmesini gerektirmektedir.

Güvenlik çerçevesinden bakıldığında Doğu Akdeniz'de güvenliğin ve istikrarın sağlanmasından en kazançlı çıkacak ülke öncelikle Türkiye sonrasında ise diğer kıyıdaş devletlerdir. Güvenlik çerçevesinden bakıldığında deniz yetki alanları sayesinde belirli bir alana hâkim olabilmek aynı zamanda Türkiye'nin denizlerdeki güvenliğini ve donanmasının rahat hareket edebilmesini de sağlamaktadır. Güvenliğin enerji boyutuna bakıldığında ise Doğu Akdeniz havzasında elde edilecek olan enerji, enerjide dışa bağımlı olan Türkiye için enerji güvenliğini sağlamak açısından oldukça ehemmiyet arz etmektedir. Yukarıda sayılan sebeplerdendir ki Doğu Akdeniz klasik jeopolitik perspektiften belirli bir bölgeye hakim olma düsturu çerçevesinde Türkiye'nin gerek geleneksel gerek ise enerji güvenliği bakımından çok önemlidir.

Doğu Akdeniz Havza'sını Türkiye için önemli hale getiren bir diğer unsur ise ekonomik faktörlerdir. Doğu Akdeniz Havzası gerek bulundurduğu enerji kaynakları vesilesiyle gerek ise dünya ticaretinin yaklaşık üçte birinin bu deniz yolu üzerinden gerçekleşmesi vesilesiyle oldukça kritik bir bölgedir. Doğu Akdeniz çerçevesinde Türkiye gerek yeraltı hidrokarbon kaynaklarını değerlendirerek enerji açığını kapatmak dolayısıyla da ithalat ihracat dengesinde artışa geçmek istemekte hem de bölge ülkeleri ile ticari ilişkilerini daha da geliştirerek ihracatını arttırmak istemektedir. Dünya ticaretinin üçte birlik bir kısmını bünyesinde barındıran havzada Türkiye'de ekonomik açıdan bu durumdan faydalananarak kazancını arttırmak istemektedir (İstikbal & Boyraz, 2019: 69-71).

Yeraltı hidrokarbon kaynakları açısından bakıldığında Doğu Akdeniz dünya doğalgaz rezervlerinin toplamda yüzde dört buçuğuna sahip bir bölgedir. Şimdiye kadar gerçekleştirilen araştırmalar neticesinde en büyük rezervler İsrail'in deniz yetki alanlarında keşfedilmiş ve işleme alınmıştır. İsrail ve Mısır'ın deniz yetki alanlarını kapsayan bölgede gerçekleştirilen tahminlere göre toplamda on trilyon m³'e yakın doğalgaz rezervi bulunmaktadır (Furuncu, 2020: 249-254).

Türkiye'nin kıta sahanlığı olan bölgede ise yeterli sondaj araştırma çalışmaları henüz gerçekleşmemiş ve Türkiye'de bu alanda adımlar atılmıştır. Sondaj gemileri ile arama – tarama ve sondaj faaliyetleri yürüten Türkiye henüz bir rezerve rastlamamıştır. Doğu Akdeniz doğalgaz rezervleri bakımından olduğu kadar petrol rezervleri bakımından da zenginlik arz etmektedir. İspatlanmış doğalgaz rezervleri bakımından Doğu Akdeniz yüzde dörde yakın petrol rezervini de bünyesinde bulundurmaktadır. Bu durum henüz tespit edilmemiş rezervlerin de olduğu anlamına geldiğinden ekonomik açıdan gelecek için önemli kazanımlar sağlanabileceği düşüncesini de beraberinde getirmektedir.

Gerek ticaret hacmi gerek ise bünyesinde barındırdığı yeraltı hidrokarbon kaynakları sebebiyle Doğu Akdeniz görüldüğü üzere ekonomik açıdan Türkiye için büyük öneme haizdir. Enerji bakımında dışa bağımlı olan ve ithalat ihracat dengesinin en önemli açık kalemi olan enerji kaleminin Doğu Akdeniz'den elde edilecek enerji ile kapatılması Türkiye'yi ekonomik açıdan dünya sıralamasında birkaç sıra yukarı atabilecektir. Türkiye'nin ekonomik açıdan Doğu Akdeniz üzerinde iki temel hedefi bulunmaktadır. Bu hedeflerden ilki kendi deniz yetki alanlarındaki rezervleri keşfederek bu rezervleri ekonomik olarak işlemek ve ekonomiye katkı sağlamaktır. İkinci hedef ise bölge ülkelerinden arama-tarama ve sondaj lisansları elde ederek bu lisanslar sayesinde kendine ait olmayan rezervlerden de ekonomiye ciddi girdi sağlanmasıdır. Türkiye bu iki hedefini gerçekleştirmesi durumunda hem enerji kaynaklarına sahip olarak enerji bakımından ekonomik kazanç sağlayabilecek hem de Rusya ve İran haricinde çeşitli alternatif enerji tedarikçileri edinebilecektir. Buna ek olarak da Türkiye başka ülkelerin deniz yetki alanlarından çıkardığı yeraltı hidrokarbon kaynaklarını kendi toprakları üzerinden satarak da enerji transit noktası olma özelliğini daha da güçlendirecektir.

Türkiye ilk iki sondaj gemisi olan Fatih ve Yavuz ile arama – tarama ve sondaj çalışmalarına başlamış sonrasında ise Barbaros Hayrettin Paşa, Oruç Reis ve Kanuni sondaj gemileri filoya eklenmiştir. Bu gemiler Türkiye'nin deniz yetki alanları çerçevesinde gerekli çalışmaları gerçekleştirmekte ve yeraltı hidrokarbon kaynaklarına erişmeye çalışmaktadır. Türkiye aynı zamanda bu gemilerin mevcut görevlerini sorunsuz gerçekleştirebilmeleri için de donanması ile de destek vermektedir. Türk donanması aynı zamanda da Türkiye'nin ve KKTC'nin deniz yetki alanlarına karşı gerçekleştirilmeye çalışılan tecavüzleri ve hak ihlallerini de engellemektedir.

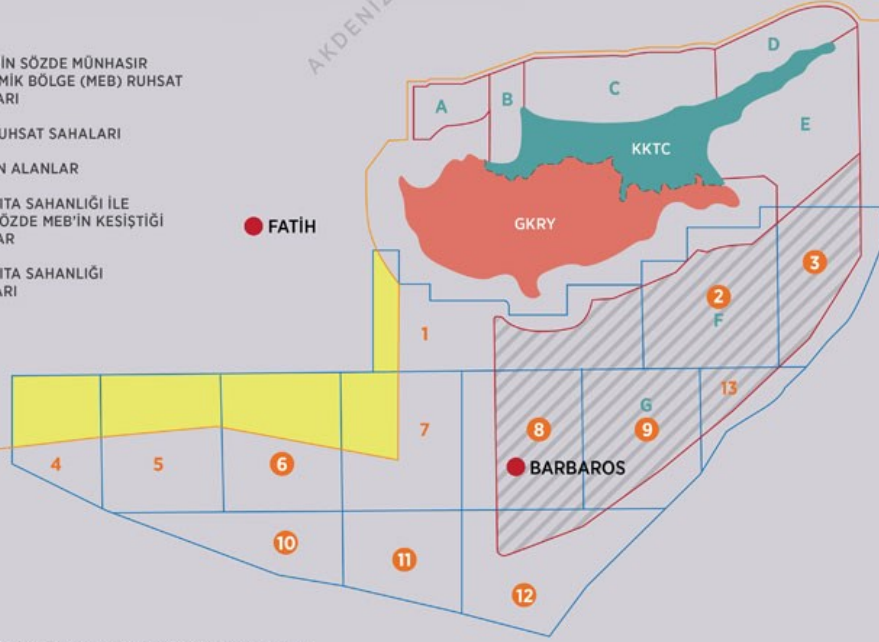

Doğu Akdeniz'de enerji denklemi

Son yıllarda Türkiye, İsrail, Mısır, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Güney Kıbrıs Rum Kesimi (GKRY) ve Yunanistan ile uluslararası aktörlerin Doğu Akdeniz'de yürüttüğü hidrokarbon arama faaliyetleri bölgede suların yeniden ısınmasına yol açıyor

- GKRY'NİN SÖZDE MÜNHASIR EKONOMİK BÖLGE (MEB) RUHSAT SAHALARI
- KKTC RUHSAT SAHALARI
- KESİŞEN ALANLAR
- TÜRK KİTA SAHANLIĞI İLE GKRY SÖZDE MEB'İN KESİŞTİĞİ ALANLAR
- TÜRK KİTA SAHANLIĞI SINIRLARI

- Türkiye Kıbrıs'ta, Türklerin Rumlarla eşit haklara sahip olduğunu ve adanın zenginliklerinden ortak faydalanılması gerektiğini savunuyor
- GKRY'nin adanın tamamını temsil eden bir devlet olmadığı için münhasır ekonomik bölge oluşturma ve ihale etme hakkı bulunmuyor
- Adada eşit bir paylaşım tezine rağmen enerji şirketlerinin bölgedeki çalışmaları üzerine Türkiye, Doğu Akdeniz'de TPAO aracılığıyla etkinliğini her geçen gün daha fazla artırıyor
- Bu kapsamda Türkiye, Barbaros Hayreddin Paşa sismik araştırma gemisi ve Fatih sondaj gemisi ile Kıbrıs adası yakınlarında çalışmalara başlamıştı. Böylece Türkiye, uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını savunmak için harekete geçmekten çekinmeyeceğini bölgedeki tüm aktörlere bir kez daha göstermiş oldu

- 2 3 9 2. 3. ve 9. sahalarda **İtalyan Eni ve Güney Kore'li Kogas** şirketlerinin lisansı bulunuyor
- 6 11 8 6. ve 11. sahalarda **Fransız Total ve İtalyan Eni** şirketleri eşit yüzdelerle sahip. **8. blokta Eni tek başına** sözde ruhsat sahibi
- 12 12. sahada **İsraili Nobel, Delek ve Avner** şirketleri ile İngiliz BG grubu bulunuyor
- 10 11 10. blokta **ABD'li Exxon Mobil ve Katar Petroleum** ortaklığı, 11. sahada **Total ve Eni** ortaklığı sözde ruhsatları elinde bulunduruyor

09.05.2019

Anadolu Ajansı

Şekil 12: Doğu Akdeniz'deki Parseller

Kaynak: Muhsin Barış Tiryakioğlu, Doğu Akdeniz'de Enerji Denklemi -1, 2019.

Ekonomi, Türkiye için Doğu Akdeniz Havzasındaki en büyük parametrelerden birisidir. Gerek yeraltı hidrokarbon kaynaklarının Türk ekonomisine sağlayacağı artı değer gerek ise Türkiye'nin diğer kıyıdaş ülkelerden alacağı ruhsatlar sayesinde buradan da pay kazanabilmesi durumu gerek ise enerjinin geçiş rotası olma halini devam ettirebilmesi hususları Doğu Akdeniz'in Türkiye için önemini katlamaktadır.

Doğu Akdeniz'in Türkiye için önemini sağlayan ve sağlamlaştıran bir diğer parametre ise uluslararası hukuk kuralları, teamüller ve içtihatır. Türkiye'nin Doğu Akdeniz Havzasındaki deniz yetki alanlarını belirleme hususunda gerçekleştirdiği çalışmalara bakıldığında gerek iyi ilişkiler içerisinde olduğu Libya ile gerek ise sorunlu ilişkiler içerisinde olduğu İsrail, Mısır, Lübnan ve Suriye ile uluslararası hukuk çerçevesinde hakkaniyet ilkesi doğrultusunda yetki alanları belirlemiştir. Diğer bir deyişle Türkiye hem kendi hem de diğer kıyıdaş devletler için Doğu Akdeniz'de belirlediği deniz yetki alanlarında eşit uzaklık metodunu kullanarak her kıyıdaş devletin hakkını uluslararası hukuk çerçevesinde korumaya özen göstermiştir. Buna mukabil de Türkiye, Yunanistan ve GKRY'nin en temel uluslararası hukuk kurallarını dahi esas almayan deniz yetki alanları belirleme durumuna da karşı çıkmaktadır.

Türkiye deniz yetki alanlarını belirlerken öncelikli olarak uluslararası hukukun belirttiği gibi yetki alanının belirleneceği denizin statüsüne bakmaktadır. Denizin açık deniz olması, yarı kapalı olması ya da kapalı deniz olması deniz yetki alanlarında değişikliğe sebep olacağından öncelikle bu durumun tespiti önem arz etmektedir. Doğu Akdeniz'e bakıldığında yarı kapalı bir deniz olduğu görülmektedir. Yarı - kapalı deniz bir tarafı belirli bir kara tarafından çevrilen ama diğer tarafı çevrelenmeyen ve açık olan denizdir (Healy & Harada, 1991: i).

Doğu Akdeniz'in yarı kapalı deniz olarak tescil edilmesi içtihat ile gerçekleşmiştir. 1982 Libya – Malta Kıt'a Sahanlığı davası sonucunda Uluslararası Adalet Divanı karar verirken Doğu Akdeniz'i yarı kapalı deniz olarak kabul etmiş ve kararı da buna göre vermiştir (ICJ, 1982). Dolayısıyla hem tanıma göre hem de Uluslararası Adalet Divanı'nın verdiği karar göre Doğu Akdeniz yarı kapalı bir denizdir.

Uluslararası hukuka göre yarı kapalı ya da kapalı denizlerde adaların deniz yetki alanları sınırlı olup Uluslararası Adalet Divanı tarafından yaratılan içtihatla bu minvaldedir.

Dolayısıyla Yunanistan'ın Meis adasından Girit'e kadar oluşturduğu harita ve kendince adalara tanıdığı deniz yetki alanları geçersizdir. Bu bakış açısına göre Türkiye'nin tezi olan deniz yetki alanlarının özel şartlara tabi olması durumu Yunanistan ve GKRY'nin tezine göre daha geçerlidir.

Türkiye aynı zamanda Kıbrıs açıklarında keşfedilen ve çıkarılması gündemde olan yeraltı hidrokarbon kaynakları için de hakkaniyet ilkesini ileri sürmektedir. Yunanistan ve GKRY bu kaynakların tek sahibinin GKRY olduğunu ve Kıbrıs'ı da sadece GKRY'nin temsil ettiğini belirtmekle birlikte Kıbrıslı Türklerin ve dolayısıyla da KKTC'nin haklarını göz ardı etmektedir. Türkiye ise buna mukabil Kıbrıs adasının kıta sahanlığından çıkarılacak olan tüm yeraltı hidrokarbon kaynaklarının adanın ortak malı olduğu ve hakkaniyet ilkesi çerçevesinde paylaşılması gerektiğini savunmaktadır.

Doğu Akdeniz'in Türkiye'nin enerji güvenliğine etkileri ekonomik, güvenlik ve uluslararası hukuk parametreleri çerçevesinde gelişmektedir. Bu parametreler çerçevesinde de Türkiye Doğu Akdeniz'e önem atfetmekte ve enerji güvenliğini sağlamak için de bölgeye ehemmiyet göstermektedir. Bununla birlikte Türkiye Doğu Akdeniz'e gösterdiği öneme ve bölgeden çıkarılacak yeraltı hidrokarbon kaynaklarının Türkiye'nin enerji güvenliğine ve ekonomisine önemli katkı sunabilecek olmasına rağmen uluslararası hukukun temel esaslarını asla bozmamış aynı zamanda da deniz yetki alanlarını da bu çerçevede belirlemeye çalışmıştır.

3.7. Doğu Akdeniz'in Türkiye İçin Önemi

Türkiye Doğu Akdeniz'de uluslararası hukuka uygun olarak çıkarlarını koruyacak adımlar atma yoluna gitmiştir. Bu adımlar başta Yunanistan ve GKRY olmak üzere kıyıdaş devletlerin ortaya koyduğu saldırgan politikalar neticesinde alınmıştır. Sorunun başlangıcı ise GKRY'nin Doğu Akdeniz Enerji Havzasında tek taraflı olarak münhasır ekonomik bölge ilan etmesi neticesinde gerçekleşmiştir.

Bölge bulunan büyük güçler çerçevesinden Doğu Akdeniz'e bakıldığında Rusya, ABD ve Avrupa Birliği bölgede kendi çıkarları neticesinde yapılanma kurmak istemektedirler. Bu açıdan Rusya'nın bakış açısı Avrupa Birliği üzerinde kurmuş olduğu enerji tekelinin kırılmasını engellemek ve Avrupa'nın enerji açısından kendisine bağlı kalmasını devam

ettirmektedir. Avrupa Birliği ise enerjinin siyasi bir argüman olarak kullanılmasından rahatsız olarak bu gücü Rusya'nın elinden almak istemekte enerji güvenliğini sağlamak için de Doğu Akdeniz'de bulunan yeraltı hidrokarbon kaynaklarının en doğudaki üyeleri Yunanistan ve GKRY aracılığıyla kendisine aktarmak istemektedir. Bu sebeple de Yunanistan ve GKRY'nin Doğu Akdeniz Enerji Havzasından en büyük payı almasını sağlamak için onları desteklemekte ve savunmaktadır.

ABD ise en büyük ticari ortaklarından ve NATO üyesi ülkelerin Rusya'ya bağımlı olmasını istememesinden ötürü AB'nin dolayısıyla da Yunanistan ve GKRY'nin politikalarını desteklemektedir. AB, Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının en kısa sürede Avrupa'ya aktarımının sağlanmasını istemektedir.

Kıydaş ülkelerden Libya hariç diğer tüm ülkelerde Türk dış politikasındaki yanlış hamlelerinin birer sonucu olarak Türkiye'ye rakip olarak gördükleri GKRY ve Yunanistan'ı desteklemekte beis görmemekte dolayısıyla da bu ülkeler ile münhasır ekonomik bölge anlaşmaları yapmaktadırlar.

Türkiye için Doğu Akdeniz'in önemi bu çerçeveden bakıldığında oldukça yüksektir. Öncelikli olarak Türkiye'nin en büyük cari açık kalemını enerji oluşturmaktadır. Türkiye ithal ettiği petrol ve doğalgaz sebebiyle önemli ölçüde cari açık vermektedir. Veriler ile konuşmak gerekirse ekonominin inanılmaz kırılgan olduğu ve Türkiye'nin stagflasyona gittiği bir dönem olan 2022 Ocak ayında dahi altın ve enerji hariç cari işlemler hesabı 1,49 Milyar USD fazla vermiştir (Bloomberg HT, 2022).

Bu açıdan Doğu Akdeniz'in Türkiye için birincil önemi ekonomiktir. Türkiye enerji talebini yurtdışından değil de kendi bünyesinden karşılayabilirse cari açık kalemlerinden en büyüğu ortadan kalkmış olacaktır.

İkinci olarak Doğu Akdeniz, Türkiye'nin enerji güvenliği açısından büyük önem arz etmektedir. Türkiye doğalgazı Rusya ve İran'dan satın almaktadır. Alınan doğalgaz sanayi ve konut ısınmada kullanılmak ile birlikte enerji üretiminde de kullanılmaktadır. Kullanılan elektriğini önemli bir kısmı bu açıdan cari açık kalemlerinden birisi tarafından üretilmektedir. Bu durum Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığını ortaya koyduğu gibi enerji

güvenliği açısından da son derece riskli bir durumdur. Siyasi hamleler ve dış politika hamlelerinin gerçekleşmesi gerektiği durumlarda Türkiye'ye enerji sağlayan ülkeler, bunu kendilerine koz olarak kullanabilmektedirler.

Üçüncü olarak Türkiye jeopolitiğin değişmez unsurları çerçevesinden bakıldığında gerek enerji nakil hatları gerek ise ticaret geçiş rotası üzerinde olmasından ötürü jeopolitik önemi yüksek bir ülkedir. Doğu Akdeniz havzasından kendi doğalgazını çıkaran ve bunu dış pazarlara satabilen bir Türkiye'nin bölgedeki jeopolitik önemi daha da artacaktır.

Son olarak Yunanistan'ın tezinin kabul edilmesi Türkiye'nin karasuları ve kıta sahanlığının da Ege Denizi üzerinde de uygulanabilmesine kapı aralayacaktır. Bu durum ise Türkiye'nin Yunan kıta sahanlığına girmeden uçak uçuramaması ve gemi yüzdürememesi anlamına gelmektedir ki Türkiye için büyük tehdit arz etmektedir. Bu sebeple Doğu Akdeniz'de Yunanistan'ın deniz yetki alanlarını adalardan başlatan tezinin mutlak surette saf dışı bırakılması gerekmektedir.

SONUÇ

Klasik jeopolitik teorilerin tamamı bir değer üzerinden bölgelere bir önem atfederek geliştirilmiştir. Daha geniş bir tanımlama ile klasik jeopolitik teoriler bir devletin ya da bir düşüncenin başarılı olabilmesi açısından bir ya da birkaç bölgenin hakimiyet altına alınması gerektiğini eğer bu mümkün değilse de en azından kontrol altına alınması gerektiğini savunmaktadır. Klasik jeopolitiğin farklı teorisyenleri farklı bölgeler için farklı hakimiyet ve kontrol düşünceleri geliştirse de devletin avantajına olan durumu sağlamak açısından hepsi belirli bölgeleri kontrol altına almayı önemsemektedir.

Doğu Akdeniz Havzasının jeopolitik kıymetini ve bölgenin enerji jeopolitik çerçevesinde bakış açısını anlayabilmek ve anlamlandırabilmek için de klasik jeopolitik teorik yaklaşımlarının bölgeye uygulanması Türkiye'nin izleyeceği yol haritasında yardımcı olabilecektir. Doğu Akdeniz çerçevesinde hangi bölge üzerinde hakimiyet kurulacağıının belirlenmesi için öncelikle bölgenin belirlenmesi gerekmektedir. Bölgenin belirlenmesi ise deniz yetki alanlarının belirlenmesi anlamına gelmektedir. Bölgede rekabet içerisinde olan Yunanistan (AB ve ABD destekli) ve Türkiye'nin ilk rekabeti deniz yetki alanları hususundadır. Yunanistan bütün uluslararası hukuk kurallarına ve içtihadı aykırı olarak belirlemeye çalıştığı deniz yetki alanları ile Doğu Akdeniz'in önemli bir kısmı üzerinde hâkimiyet kurmak istemektedir. Türkiye ise uluslararası hukuka ve içtihadı uygun olarak adil paylaşım ilkesi çerçevesinde deniz yetki alanlarını belirlemektedir. Dolayısıyla Doğu Akdeniz Havzasında alanların belirlenmesi ve kontrol altında tutulması bölge jeopolitiğinin temel belirleyicisidir.

Deniz hakimiyet teorisi çerçevesinden bölge jeopolitiğine bakıldığında Doğu Akdeniz Havzasının mevcut konumu sahip olunması gereken alan olarak görülmektedir. Dolayısıyla teoriye göre Doğu Akdeniz Havzasındaki yeraltı hidrokarbon kaynaklarının çıktığı alanları ve nakil rotasını kontrol eden ülke ya da ülkeler bölge üzerinde de hâkimiyet sahibi olacaklardır. Bu hakimiyeti kuran ülkeler de kendi enerji güvenliklerini sağlayacaklardır. Türkiye açısından deniz hakimiyeti teorisi çerçevesinden bakıldığında öncelikli olarak deniz yetki alanlarının Türkiye'nin isteği doğrultusunda belirlenmesi gerekmektedir.

Yunanistan'ın çizdiği haritaya göre belirlenmesi durumunda Türkiye'nin hakimiyet kurabileceği bir alan kalmayacağı gibi bu durum ileride Türkiye'nin karasularını da tehdit edebilecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin komşu ülkeler ile hızlı bir şekilde anlaşmalar imzalaması ve deniz yetki alanlarını belirlemeleri gerekmektedir. İkinci olarak ise Türkiye kendi deniz yetki alanlarını deniz kuvvetleri sayesinde kontrol altına almalıdır. Bu durumda kendi enerji güvenliğini sağlayabilecek olan Türkiye bölgede jeopolitik açıdan önemini de arttırabilecektir.

Doğu Akdeniz Jeopolitiğine kara hakimiyet teorisi ya da kenar kuşak teorisi üzerinden bakıldığında ise devletlerin kalpgahları olan deniz yetki alanlarını kontrol altında tutmaları gerekmektedir. Bununla birlikte iç kenar kuşak olarak adlandırılan bölge olan diğer devletlerin deniz yetki alanları da önemlidir. Türkiye öncelikle kendi kalpgahını güvenceye alabilmek için iç kenar kuşağı olan diğer ülkelerin deniz yetki alanlarını belirlemesi gerekmektedir. Bu alanlar belirlendiğinde Türkiye'nin kendi kalpgahı olan deniz yetki alanlarına karşı talep olamayacaktır. Diğer bir deyişle Türkiye komşu ülkeler ile deniz yetki alanları çerçevesinde anlaştığında kendi kalpgahını gerek Yunanistan'a gerek ise rekabet ettiği diğer aktörlere karşı koruma altına alacaktır.

Jeopolitik aynı zamanda coğrafya ile birlikte coğrafyanın devlete sunduklarını avantaj olarak kullanmayı da beraberinde getirmektedir. Devlet coğrafyanın sunduğu konumu, stratejik kaynakları ve coğrafi özellikleri kullanabildiği ölçüde jeopolitik açıdan güçlenmekte ve diğer devletlere oranla avantaj kazanmaktadır.

Günümüzde jeopolitik kavramının değişmeyen unsurları tüm ülkeler tarafından en üst düzeyde kullanılmaya çalışılmaktadır. Yaklaşık 50 yılı süren bir dönemde de Rusya'nın Kırım'ı ilhakını saymazsak dünya üzerinden önemli bir sınır değişikliği yaşanmamıştır. Bu sebeptendir ki devletler dahi oldukları toprak parçası üzerinde jeopolitiğin değişmez unsurlarını esas alarak politikalar belirlemekte, bu politikalar neticesinde de dış politika sını şekillendirmektedir.

Bununla birlikte zamanla değişmez unsurları da değiştiren yeni bir durum ortaya çıkabilmektedir. Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon kaynakları bu durumun tam

örneğidir. Doğu Akdeniz Havza'sında yeni hidrokarbon kaynaklarının keşfedilmesiyle birlikte jeopolitiğin değişmez unsurlarından olan sahip olunan stratejik kaynaklar kökten değişime uğramıştır. Devletler bu stratejik kaynaklardan daha fazlasına sahip olabilmek için çeşitli politikalar geliştirmeye ve jeopolitik bakış açılarını yeniden şekillendirmeye başlamışlardır.

Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon kaynaklarının bir diğer önemi de bölge ülkelerinin enerji güvenliklerini sağlayabilmeleri, ekonomik kazanç elde edebilmeleridir. Bu minvalde her ülke kendi havzasındaki kaynaklardan maksimum verim almaya çalışmakla birlikte kıyıdaş devletlerin havzaları üzerinde de çeşitli sebepler ile hak iddia etme yoluna gitmişlerdir.

Türkiye bu enerji denkleminde doğru politikaları uygulanması durumunda en fazla kazancı sağlayabilecek ülke olabileceği gibi, dış politikadaki yanlışların devam etmesi durumunda da sadece Doğu Akdeniz'de değil Kıbrıs, Ege Denizi'nde de kaybedebilme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla Türkiye Doğu Akdeniz'de adımlarını dikkatli atmalı ve dış politikada bugüne kadar uyguladığı yanlışlardan vazgeçmelidir.

Türkiye Yunanistan'ın tezini çürütmek ve GKRY, İsrail, Mısır, Lübnan arasında gerçekleşen münhasır ekonomik bölge anlaşmalarının yok sayılması için gereken ilk adım olan Libya ile münhasır ekonomik bölge anlaşmasını imzalamıştır. Türkiye böylece Yunan adalarının deniz yetki alanlarını tanımadığını belirtmekle birlikte Yunanistan'ın münhasır ekonomik bölgesini Kıbrıs'a kadar uzatmasını da engellemiştir.

Şekil 13: Türkiye Libya Mühürsür Ekonomik Bölge Anlaşması Sonrası Sınırlar

Kaynak: Sabah, Türkiye'nin kritik hamlesi Libya anlaşması ne anlama geliyor? İşte 10 soruda Libya anlaşması..., 2019.

Türkiye'nin gerçekleştirmesi gereken ikinci hamle diğer kıydaş devletler ile mühürsür ekonomik bölge anlaşmaları gerçekleştirmektir. Mısır, Lübnan, Suriye ve İsrail ile gerçekleştirilecek olan mühürsür ekonomik bölge anlaşmaları hem bu ülkelerin mühürsür ekonomik bölgelerinde artışa hem de Türkiye'nin kendisine karşı Yunanistan ve GKRY tarafından kurulan ittifakı devre dışı bırakmaya yarayacaktır.

Üçüncü olarak Türkiye Doğu Akdeniz'de Yunanistan'ın AB ve ABD için tek çözüm olmadığını buradaki hidrokarbon kaynaklarının Türkiye'nin ihtiyaçları karşılandıktan sonra kendi üzerinden de Avrupa Birliği ülkelerine gidebileceği mesajını güçlü bir şekilde AB ülkelerine vermesi gerekmektedir. Bu durumun gerçekleşmesi durumunda Türkiye AB'nin enerji güvenliğinin sigortası olacak ve AB, Türkiye'ye enerji bakımından kısmen de olsa bağımlı hale gelebilecektir.

Dördüncü olarak Türkiye'nin Lozan Barış Antlaşması ile silahsızlandırılan adaların yeniden silahlandırılmasına, kimseye verilmeyen adaların Yunanistan tarafından işgaline sert tepki vermesi ve bunu engellemesi gerekmektedir. Doğu Akdeniz'de kendi tezinin uygulanması

uluslararası hukuka uygunken Yunanistan'ın birkaç alanda birden mücadele vermesi ve haksız olduğu bir diğerk alanda politik açıdan sıkıştırılması hem Türkiye'nin güvenliğı hem de Doğı Akdeniz'de elde edeceğı kazanımlar açısından önemlidir.

Sonuç olarak Doğı Akdeniz'de yeni hidrokarbon kaynaklarının keşfi bölgenin jeopolitik önemini değıştirmiştir. Türkiye enerji güvenliğini sağlamak, jeopolitik önemini korumak ve hatta daha da arttırmak için Doğı Akdeniz'de belirlediğı münhasır ekonomik bölge haritasını sonuna kadar uygulamaya çalışmalıdır. Bu durumun başarı ile sonuçlanması Türkiye'nin enerji güvenliğini yıllar boyunca sağlayabileceğı gibi ekonomik ve siyasi açıdan da Türkiye'ye büyük avantajlar katacaktır.

KAYNAKÇA

- Adamczyk, M. ve P. Rutkowska. (2018). China On The Road To Becoming A Sea Power – Is This the Renaissance Of A.T. Mahan’s And J.S. Corbett’s Theory? *Kultura Historia Globalizacja* (23), 1-16.
- Babones, S. (2018). Sovereignty in the Millennial World-System. A. J. Bergesen, & C. Suter içinde, *The Return of Geopolitics* (s. 31-48). Zürich: World Society Studies.
- Bahgat, G. (2011). *Energy Security: An Interdisciplinary Approach*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Barnes, T. J. ve C. Minca. (2013). Nazi Spatial Theory: The Dark Geographies of Carl Schmitt and Walter Christaller. *Annals of the Association of American Geographers*, 103(3), 669-687.
- Barton, B., C. Redgwell, A. Rønne ve D. N. Zillman. (2004). Introduction. B. Barton, C. Redgwell, A. Rønne and D. N. Zillman içinde, *Energy Security: Managing Risk in a Dynamic Legal and Regulatory Environment* (s. 3-16). Oxford: Oxford University Press.
- Berdysheva, S. ve S. Ikonnikova (2021). The Energy Transition and Shifts in Fossil Fuel Use: The Study of International Energy Trade and Energy Security Dynamics. *Energies*, 14(5396), 1-26.
- Bigerna, S. C. A. Bollino ve P. Polinori. (2021). Oil İmport Portfolio Risk and Spillover Volatility. *Resources Policy*, 70, 1-11.
- Bloomberg HT. (2022). *Cari açık 4 yılın zirvesine çıktı*. Haziran 11, 2022 tarihinde Bloomberg HT: <https://www.bloomberght.com/cari-acik-4-yilin-zirvesine-ckti-2301250> adresinden alındı.
- BOTAŞ. (2020). *Türkiye’de Doğal Gaz Çıkıyor Mu? Çıkarılan Miktar Ne Kadarlık Tüketimimizi Karşılıyor?* Mayıs 31, 2022 tarihinde BOTAŞ:

<https://www.botas.gov.tr/Sayfa/turkiyede-dogal-gaz-cikiyor-mu-cikarilan-miktar-ne-kadarlik-tuketimimizi-karsiliyor/253> adresinden alındı.

BOTAŞ. (2022). *Ham Petrol*. Haziran 5, 2022 tarihinde BOTAŞ: <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/ham-petrol/13> adresinden alındı.

Bowman, I. (1942). Geography vs. Geopolitics. *Geographical Review*, 32(4), 646-658.

Braudel, F. (1993). 2. *Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (Cilt 1). (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.

Brill, H. (1985). Political Geography, Geopolitics, Geostrategy: An Attempt at Systematization. *Strategic Studies*, 8(2), 86-98.

Brzezinski, Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtası*. (Y. Türedi, Trans.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Chalabi, F. J. (1997-1998). OPEC: An Obituary. *Foreign Policy*(109), 126-140.

Cherp, A. ve J. Jewell. (2011). The Three Perspectives On Energy Security: Intellectual History, Disciplinary Roots and the Potential for Integration. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 3(4), 202-212.

Coe, N. M., P. Dicken ve M. Hess. (2008). Introduction: Global Production Networks—Debates and Challenges. *Journal of Economic Geography*, 8(3), 267-269.

Cohen, G., F. Joutz ve P. Loungani. (2011). Measuring Energy Security: Trends in the Diversification of Oil and Natural Gas Supplies. *Energy Policy*, 39(9), 4860-4869.

Cook, F. J. (1980). Big Oil Primes a New Crisis at the Pumps. *Nation*, 230(14), 431-434.

Çamyamaç, A. (2017). Uluslararası Hukukta Köprüler: Sınırlar ve Diğer Hususlar. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 233-310.

Darwin, C. (1900). *The Origin of Species*. New York: D. Appleton.

Demir, F. (2010). *Enerji Oyunu*. İstanbul: Ayrım Yayınları.

Demir, İ. (2008). OPEC: Güçlü Bir Kartel? *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat*

Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi(18), 231-246.

Deudney, D. (2000). Geopolitics as Theory: Historical Security Materialism. *European Journal of International Relations*, 6(1), 77-107.

Dodds, K. J. (2005). *Global Geopolitics A Critical Introduction*. Londra: Routledge.

Doğru, S. (2003). *Uluslararası Hukukta Kıta Sahaneliği ve Ege Denizi Kıta Sahaneliği Uyumazlığı*. Ankara: T.C. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Downs, R. B. (2007). *Dünyayı Değiştiren Kitaplar*. (E. Güngör, Çev.) İstanbul: Ötüken Neşriyat.

EIA. (2019). *The Suez Canal and SUMED Pipeline Are Critical Chokepoints for Oil and Natural Gas Trade*. Haziran 5, 2022 tarihinde EIA: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=40152> adresinden alındı.

Elmas, M. (2019). Petrol Endüstrileri ve Petrol İhrac Eden Ülkeler. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 29-41.

EMGF. (2022). *Overview*. Haziran 4, 2022 tarihinde Eastern Mediterranean Gas Forum: <https://emgf.org/about-us/overview/> adresinden alındı.

Enerji Atlası. (2021). *Türkiye Doğalgaz Tüketimi*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Enerji Atlası: <https://www.enerjiatlası.com/dogalgaz-tuketimi/> adresinden alındı.

ENI. (2019). *Zohr: The Giant Offshore Field in Egypt*. Haziran 5, 2022 tarihinde ENI: <https://www.eni.com/en-IT/operations/egypt-zohr.html> adresinden alındı.

Erdemir, E. (2019). Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliğinde Doğu Akdeniz: Hidrokarbon Kaynaklarının Kıbrıs Sorununun Çözümüne Etkisi. *EURO Politika*, 3(2), 37-38.

Eslen, N. (2005). *Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler*. Ankara: Tekağaç Kitap.

Firuzan, E. (2010). Türkiye Petrol Fiyatları Oynaklığının Modellenmesi. *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*(12), 1-17.

- Flaherty, C. ve W. L. Filho. (2013). Energy Security as a Subset of National Security. W. L. Filho and V. Voudouris içinde, *Global Energy Policy and Security* (s. 11-25). Londra: Springer-Verlag.
- Flint, C. ve P. J. Taylor. (2014). *Siyasi Coğrafya: Dünya- Ekonomisi, Ulus Devlet ve Yerellik*. (F. Ereker, Çev.) Ankara: Nobel Yayınları.
- Fukuyama, F. (1989). The End of History? *The National Interest*(16), 3-18.
- Gluckstein, D. (2012). *A People's History of the Second World War Resistance Versus Empire*. New York: Pluto Press.
- Gompert, D. C. (2013). *Sea Power and American Interests in the Western Pacific*. Aralık 25, 2021 tarihinde Rand Corporation:
https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR100/RR151/RAND_RR151.pdf adresinden alındı.
- Gündoğan, H. ve D. Tok. (2019). Petrole Bağımlı Ülkelerde Petrol Fiyatlarının Sanayi Üretimine Etkisi: Panel Nedensellik Çalışması. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 19(1), 131-140.
- Gündoğan, Ü. (2011). Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme. *Ortadoğu Analiz*, 3(29), 93-99.
- Gürdeniz, C. (2005). *Security, Stability and Cooperation in the Mediterranean Region: Building a Vision* (s. 101-106). Roma: Centro Militare Studi Strategici.
- Haushofer, K. E. (1931). *Geopolitik der Pan-Ideen*. Berlin: Zentral-Verlag.
- Henderson, J., P. Dicken, M. Hess, N. Coe ve H. W. C. Yeung. (2002). Global Production Networks and the Analysis of Economic Development. *Review of International Political Economy*, 9(3), 436-464.
- Henderson, S. (2021). *Lines in the Sea: The Israel-Lebanon Maritime Border Dispute*.

Haziran 1, 2022 tarihinde Washington Institute: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/lines-sea-israel-lebanon-maritime-border-dispute> adresinden alındı.

Hess, M. ve H. C. Yeung. (2006). Whither Global Production Networks İn Economic Geography? Past, Present and Future. *Environment and Planning A*, 38(7), 1193-1204.

Holm, G. ve P. Farber. (2002). Teaching in the Dark: The Geopolitical Knowledge and Global Awareness of the Next Generation of American Teachers. *International Studies in Sociology of Education*, 12(2), 129-144.

Hürriyet. (2002). *KKTC, Karasularını 3 Milden 12 Mile Çıkartıyor*. Haziran 1, 2022 tarihinde Hürriyet: https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/kktc-karasularini-3-milden-12-mile-cikariyor_ID416587/ adresinden alındı.

Ibrahimov, M. J. (2017). The Army's Approach to Culture and Language Applications. M. J. Ibrahimov, G. Otto, & L. G. Gentile Jr. içinde, *Cultural Perspectives, Geopolitics & Energy Security of Eurasia Is the Next Global Conflict Imminent?* (s. 183-200). Kansas: The Army University Press.

ICJ. (1967). *North Sea Continental Shelf (Federal Republic of Germany/Netherlands)*. Nisan 17, 2022 tarihinde International Court of Justice: <https://www.icj-cij.org/en/case/52> adresinden alındı.

ICJ. (1982). *Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya)*. Şubat 8, 2022 tarihinde Uluslararası Adalet Divanı: <https://www.icj-cij.org/en/case/63> adresinden alındı.

IEA. (2011). *2011 Key world energy statistics*. Şubat 5, 2022 tarihinde International Energy Agency: <https://www.iea.org/> adresinden alındı.

IEA. (2022). *World Energy Balances 2021 Highlights*. May 29, 2022 tarihinde IEA: <https://iea.blob.core.windows.net/assets/a5142e9d-bcc5-4dfe-a950-3eac2f364b0c/WorldEnergyBalancesHighlights2021.xlsx> adresinden alındı.

IEA. (2022a). *World Energy Balances 2021 Highlights (Turkey)*. May 29, 2022 tarihinde

IEA: [https://iea.blob.core.windows.net/assets/a5142e9d-bcc5-4dfe-a950-](https://iea.blob.core.windows.net/assets/a5142e9d-bcc5-4dfe-a950-3eac2f364b0c/WorldEnergyBalancesHighlights2021.xlsx)

[3eac2f364b0c/WorldEnergyBalancesHighlights2021.xlsx](https://iea.blob.core.windows.net/assets/a5142e9d-bcc5-4dfe-a950-3eac2f364b0c/WorldEnergyBalancesHighlights2021.xlsx) adresinden alındı.

IILSS. (2021,). *Legal Status of the Territorial Sea (international law of the sea, LOSC, cases)*. Haziran 5, 2022 tarihinde International institute for Law of the Sea Studies:

<http://iilss.net/legal-status-of-the-territorial-sea-international-law-of-the-sea-losc-cases/>

adresinden alındı.

İlhan, S. (1985). Jeopolitik ve Tarih İlişkileri. *Belleten*, 49(195), 607-624.

İlhan, S. (1999). *Türkiye'nin Jeopolitik Konumu ve Türk Dünyası*. Ankara: Ankara, Atatürk Kültür Merkezi.

Iliopoulos, I. (2009). Strategy and Geopolitics of Sea Power throughout History. *Baltic Security & Defence Review*, 11(2), 5-20.

Irving, D. (1987). *Hess: The Missing Years, 1941-1945*. Londra: Macmillan Press.

İsrail Enerji Bakanlığı. (2022). *Exploration History*. Haziran 5, 2022 tarihinde İsrail Enerji

Bakanlığı: [https://www.energy-sea.gov.il/English-](https://www.energy-sea.gov.il/English-Site/Pages/Oil%20And%20Gas%20in%20Israel/History-of-Oil--Gas-Exploration-and-Production-in-Israel.aspx)

[Site/Pages/Oil%20And%20Gas%20in%20Israel/History-of-Oil--Gas-Exploration-and-Production-in-Israel.aspx](https://www.energy-sea.gov.il/English-Site/Pages/Oil%20And%20Gas%20in%20Israel/History-of-Oil--Gas-Exploration-and-Production-in-Israel.aspx) adresinden alındı.

İşcan, E. (2010). Petrol Fiyatının Hisse Senedi Piyasası Üzerindeki Etkisi. *Maliye Dergisi*(158), 607-617.

İşcan, İ. H. (2004). Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları. *Uluslararası İlişkiler*, 1(2), 47-79.

JAGC. (2019). *Egypt*. Haziran 5, 2022 tarihinde U.S. Navy Judge Advocate General's Corps:

<https://www.jag.navy.mil/organization/documents/mcrm/Egypt%202019.pdf> adresinden alındı.

- Johnson, J. (2011). Developing better relations. *Armed Forces*, 148(8), 14-17.
- Kahraman, Ö. F. (2019). Doğu Akdeniz Enerji Sarmalını İsrail Enerji Politikaları Penceresinden Değerlendirmek. *Ortadoğu Etütleri*, 11(2), 420-438.
- Karabağ, S. (2008). *Jeopolitik Açından Sınırlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karabulut, B. (2005). *Anahtar Kavramlar Serisi-1: Strateji-Jeostrateji-Jeopolitik*. Ankara: Platin Yayıncılık.
- Karabulut, B. (2016). Enerji Güvenliğine Küresel Ölçekli Bir Bakış. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 15(1), 31-54.
- Karagöl, E. T., S. A. , Ateş, S. Kaya ve M. Kızılkaya. (2016). *Türkiye'nin Enerjide Merkez Olma Arayışı*. İstanbul: SETA.
- Karakosta, C., A. Papapostolou, P. Dede, V. Marinakis ve J. Psarras. (2016). Investigating EU-Turkey Renewable Cooperation Opportunities: a SWOT Analysis. *International Journal of Energy Sector Management*, 10(3), 337-362.
- Kaya, E. ve B. Açdoyuran. (2017). Petrol Fiyatları ve Finansal Sıkıntı Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Ardıl Yaklaşımı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 135-155.
- Kaya, F. (2017). Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği ve Dünya Siyasetindeki Yeri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 1-14.
- Kaya, Ş. (2007). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz'in Hukuki Statüsü ve Türkiye Cumhuriyeti İçin Stratejik Önemi. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 19-54.
- Kedikli, U. ve Ö. Çalağan. (2017). Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2017(1), 120-138.
- Kendell, J. M. (1998). *Measures of Oil Import Dependence*. Washington D.C.: U.S. Energy Information Agency.

- Keser, U. (2012). Doğu Akdeniz’de Güvenlik ve Kıbrıs Adasının Stratejik Pozisyonu. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 57-80.
- Kjellen, R. (1916). *Staten Som Livsform*. Stockholm: Geber.
- Klevnäs, P., N. Stern ve J. Frejova. (2016). *Oil Prices and New Climate Economy*. Şubat 6, 2022 tarihinde New Climate Economy: <https://newclimateeconomy.report/workingpapers/wp-content/uploads/sites/5/2016/04/Oil-prices-and-the-New-Climate-Economy.pdf> adresinden alındı.
- Koşaroğlu, Ş. M. ve N. Y. Erik. (2016). Tarihsel Süreç Boyunca Değişen Petrol Fiyatları; Kaya Gazı Etkisi ve Bazı Öngörüler. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(2), 119-143.
- Kökyay, F. (2021). Enerji Güvenliği Ekseninde Doğu Akdeniz Gaz Forumu. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 216-239.
- Kruyt, B., D. Vuuren, H. Vries ve H. Groenenberg. (2009). Indicators for Energy Security. *Energy Policy*, 37(6), 2166-2181.
- Kuloğlu, A. (2002). Değişen Küresel Jeopolitikte Türkiye. *Avrasya Dosyası*, 8(Özel Sayı: 4), 10.
- Kurşun, M. (2021). *İran Devrimi 42. Yılına ABD Yaptırımlarıyla Girdi*. Şubat 5, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-devrimi-42-yilina-abd-yaptirimlariyla-girdi-/2139833> adresinden alındı.
- LaFeber, W. (1962). A Note on the "Mercantilistic Imperialism" of Alfred Thayer Mahan. *The Mississippi Valley Historical Review*, 48(4), 674-685.
- Le, T. H. ve C. P. Nguyen. (2019). Is energy security a driver for economic growth? Evidence From a Global Sample. *Energy Policy*, 129, 436-451.
- Lindberg, M. S. (1998). *Geographical Impact on Coastal Defense Navies*. New York:

Palgrave Macmillan.

Loengarov, A. (2022). *Between Maritime Law and Politics in the East Mediterranean*.

Haziran 8, 2022 tarihinde Washington Institute: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/between-maritime-law-and-politics-east-mediterranean> adresinden alındı

Luttwak, E. N. (1990). From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce. *The National Interest*(20), 17-23.

Lübnan. (2011). *Delineation of the Boundaries of the Exclusive Economic Zone of Lebanon*.

Haziran 3, 2022 tarihinde United Nations:

https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/lbn_2011decree6433.pdf adresinden alındı.

Mackinder, H. (1904). The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal*, 23(4), 421-437.

Mackinder, H. (1919). *Democratic Ideals and Reality A Study In The Politics of Reconstruction*. New York: Henry Holt and Company.

Mahan, A. T. (2013). *The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire, 1793-1812* (Cilt 2). San Fransisco: Wagram Press.

Mahan, A. T. (2021). *The Influence of Sea Power Upon History : 1660-1783* (Cilt 1). Singapur: Origami Books.

Mandel, E. (1980). *Uluslararası Ekonomide İkinci Kriz*. (Y. Alagon, Çev.) İstanbul: Koral Yayıncılık.

Mather, B. ve S. Widergren. (2021). Energy Security: Ensuring Affordability & Availability. *IEEE Power and Energy Magazine*, 19(2), 4-8.

Mercille, J. (2010). The Radical Geopolitics of US Foreign Policy: The 2003 Iraq War. *GeoJournal*, 75(4), 327-337.

- Moore, J. L. (1975). *Continuing Energy Crisis in America*. Washington: CQ Press.
- MTA. (2019). *Kömür Arama Araştırmaları*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü: <https://www.mta.gov.tr/v3.0/arastirmalar/komur-arama-arastirmalari> adresinden alındı.
- Newcomb, R. R. ve M. Moore. (2010). Canada-United States Energy, Trade, Security, and Policy. *Canada-United States Law Journal*, 34(2), 81-106.
- Noi Ünver, A. (2019). Doğu Akdeniz’de ABD, AB ve Türkiye İlişkileri Nereye? *EURO Politika*, 3(2), 13-16.
- Noreng, O. (2004). *Ham Güç: Petrol Politikaları ve Pazarı*. (N. Durmuş, Çev.) Ankara: Elips Kitap.
- Obadi, S. M. ve K. Gardonova. (2019). How does the Production of Unconventional Resources of Energy Influence Energy Security: Empirical Approach. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 9(5), 46-54.
- OPEC. (2008). *Energy Security and Supply*. Şubat 5, 2022 tarihinde OPEC: https://www.opec.org/opec_web/en/862.htm adresinden alındı.
- Oran, B. (2013). TDP'nin Kuramsal Çerçevesi. In B. Oran, *Türk Dış Politikası - Cilt 1 (1919 - 1980) Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (pp. 17-94). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öngör, S. (1963). Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 301-316.
- Öniş, Z. (2003). Turkey And The Middle East After September 11: The Importance Of The EU Dimension. *Turkish Policy*, 2(4), 1-9.
- Özalp, M. (2018). *Küresel Enerji Denkleminde Merkez Ülke: Türkiye*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Özdemir, Ö. (2019). *İran İslam Devrimi 40. Yılında: Şah Şarşıtı Solculara Ne Oldu?* Şubat 5, 2022 tarihinde BBC Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47128818> adresinden alındı.
- Özdemir, S. (2020). İran-Irak Savaşı: Türkiye Sınırlarında Terörizme Etkisi. *Gazi Akademik Bakış*, 13(26), 49-77.
- Özey, R. (2017). Mackinder'in Hearland Teorisinin Düşündürdükleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*(35), 95-100.
- Özey, R. (2021). *Jeopolitik Tanımlar Teoriler ve Değişimler*. Ankara: Pegem.
- Pala, C. (1996). *Yirminci Yüzyılın Şeytan Üçgeni*. İstanbul: Kavram Yayınları.
- Paraschos, P. E. (2013). Offshore Energy in the Levant Basin: Leaders, Laggards, and Spoilers. *Mediterranean Quarterly*, 24(1), 38-56.
- Parlar, S. (2003). *Barbarlığın Kaynağı Petrol*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Parra, F. (2004). *Oil Politics: A Modern History Of Petroleum*. Londra: I.B.Taurus.
- Pinet, F., M. Batton-Hubert ve E. Desjardin. (2019). Imperfection and Geographic Information. M. Batton-Hubert, E. Desjardin ve F. Pinet içinde, *Geographic Data Imperfection I: From Theory to Applications* (s. 1-10). Londra: John Wiley and Sons.
- Ratzel, F. (1869). *Sein und Werden der Organischen Welt: Eine Populäre Schöpfungsgeschichte*. Leipzig: Gebhardt und Reisland.
- Ratzel, F. (1882). *Anthropogeographie*. Stuttgart: J. Engelhorn.
- Ratzel, F. (1897). *Politische Geographie*. Münih: Oldenbourg.
- Ratzel, F. (1903). *Politische Geographie; Oder, Die Geographie Der Staaten, Des Verkehres Und Des Krieges*. Münih: R. Oldenbourg.
- Ratzel, F. (2011). The Laws of the Spatial Growth of States. R. E. Kasperson and J. V. Minghi içinde, *The Structure of Political Geography* (s. 17-28). New York: Routledge.

- Razack, S. (2005). Geopolitics, Culture Clash, and Gender After September 11. *Social Justice*, 32(4), 11-31.
- Roberts, P. (2004). *The End of Oil: On the Edge of a Perilous New World*. New York: Houghton Mifflin Harcourt.
- Routley, N. (2021). *Mapped: Where are the World's Ongoing Conflicts Today?* Haziran 8, 2022 tarihinde Visual Capitalist: <https://www.visualcapitalist.com/mapped-where-are-the-worlds-ongoing-conflicts-today/> adresinden alındı.
- Russell, G. (2006). Alfred Thayer Mahan and American Geopolitics: The Conservatism and Realism of an Imperialist. *Geopolitics*, 11(1), 119-140.
- Sabah. (2019). *Türkiye'nin Kritik Hamlesi Libya Anlaşması Ne Anlama Geliyor? İşte 10 Soruda Libya anlaşması...* Haziran 13, 2022 tarihinde Sabah: <https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/turkiyenin-kritik-hamlesi-libya-anlasmasi-ne-anlama-geliyor-iste-10-soruda-libya-anlasmasi> adresinden alındı.
- Sampson, A. (1975). *The Seven Sisters: The Great Oil Companies & The World They Shaped*. New York: Viking Press.
- Sempa, F. P. (2014). *The Geopolitical Vision of Alfred Thayer Mahan*. Aralık 25, 2021 tarihinde The Diplomat: <https://thediplomat.com/2014/12/the-geopolitical-vision-of-alfred-thayer-mahan/> adresinden alındı.
- Serino, M. N. (2021). Energy Security Through Diversification Of Non-Hydro Renewable Energy Sources İn Developing Countries. *Energy & Environment*, 0(0), 1-16.
- Sevim, C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 7(26), 4378-4391.
- Shively, W. P. (2011). *Power & Choice*. New York: McGraw Hill.
- Sidaway, J. (2001). Geopolitics: Twentieth Century Spectre. *Geography*, 86(3), 225-234.

- Smith, W. D. (1980). Friedrich Ratzel and the Origins of Lebensraum. *German Studies Review*, 3(1), 51-68.
- Solak, A. O. (2012). Petrol Fiyatlarını Belirleyici Faktörler. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(2), 117-124.
- Sovacool, B. K. (2011). Evaluating Energy Security in the Asia Pacific: Towards a More Comprehensive Approach. *Energy Policy*, 39(11), 7472-7479.
- Sprout, M. T. (1943). Mahan: Evangelist of Sea Power. E. M. Earle, G. A. Craig and F. Gilbert içinde, *Makers of Modern Strategy Military Thought From Machiavelli to Hitler* (s. 415-445). Princeton: Princeton University Press.
- Spykman, N. J. (1938). Geography and Foreign Policy, I. *The American Political Science Review*, 32(1), 28-50.
- Spykman, N. J. (1938a). Geography and Foreign Policy, II. *The American Political Science Review*, 32(2), 213-236.
- Spykman, N. J. (1942). *America's Strategy in World Politics*. New York: Harcourt.
- Spykman, N. J. ve A. A. Rollins. (1939). Geographic Objectives in Foreign Policy, I. *The American Political Science Review*, 33(3), 391-410.
- Spykman, N. J. ve A. A. Rollins. (1939a). Geographic Objectives in Foreign Policy, II. *The American Political Science Review*, 33(4), 591-614.
- Stoakes, G. (1986). *Hitler and the Quest for World Domination*. New York: St. Martin's Press.
- Sumida, J. (2001). New Insights From Old Books: The Case of Alfred Thayer Mahan. *Naval War College Review*, 54(3), 100-111.
- Suriye. (2003). Law No. 28 dated 19 November 2003 - "Definition Act of Internal Waters and Territorial Sea Limits of the Syrian Arab Republic". Haziran 2, 2022 tarihinde United

Nations:https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/syr_2003e.pdf adresinden alındı.

Şeker, A. U. (2020). *Kovid-19 tarımın önemini ortaya koydu*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kovid-19-tarimin-onemini-ortaya-koydu/1844728> adresinden alındı.

TEİAŞ. (2021). *2021 Yılı Aylık Elektrik Üretim-Tüketim Raporları*. Mayıs 31, 2022 tarihinde TEİAŞ: <https://webim.teias.gov.tr/file/f5298e9d-e6ba-46a2-9894-bf62de67147d?download> adresinden alındı.

TEPAV. (2016). *Enerji Politikaları ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi*. Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.

Tezkan, Y. (2005). *Jeopolitikten Milli Güvenliğe*. İstanbul: Ülke Kitapları.

Tezkan, Y. (2007). *Jeopolitik Yazılar*. İstanbul: Ülke Kitapları.

Tezkan, Y. ve M. M. Taşar. (2013). *Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye*. İstanbul: Ülke Yayınları.

Topsoy, F. (2013). Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasında ‘Hakkaniyet İlkesi’ ve Dağıtıcı Adaletin Sağlanmasındaki Rolü. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 191-203.

TPAO. (2022). *KKTC*. Haziran 1, 2022 tarihinde Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı: <https://www.tpao.gov.tr/kktc> adresinden alındı.

TRT World. (2020). *Turkey-Greece tensions: eastern Mediterranean claims in maps*.

Haziran 7, 2022 tarihinde TRT World: <https://www.trtworld.com/magazine/turkey-greece-tensions-eastern-mediterranean-claims-in-maps39358#:~:text=As%20Turkey%20and%20Greece%20are,giving%20disproportionate%20territory%20to%20Greece>. adresinden alındı.

- Tuathail, G. Ó. (1996). *Critical Geopolitics*. Londra: Routledge.
- Tuathail, G. Ó. (1996). *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*. Londra: Routledge.
- Tuathail, G. Ó. (1999). Understanding Critical Geopolitics: Geopolitics and Risk Society. *Journal of Strategic Studies*, 22(2-3), 107-124.
- Tuathail, G. Ó. and J. Agnew (2003). Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical. S. Dalby, P. Routledge and G. Ó. Tuathail içinde, *The Geopolitics Reader* (s. 78-91). Londra: Routledge.
- Tucker, R. W. (2004). Woodrow Wilson's "New Diplomacy". *World Policy Journal*, 21(2), 92-107.
- Tunander, O. (2001). Swedish-German Geopolitics for a New Century Rudolf Kjellén's 'The State as a Living Organism'. *Review of International Studies*, 27(3), 451-463.
- Tunaya, T. Z. (1947). Kamu Hukuk ve Jeopolitik. *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 13, 21-51.
- Tuomi, O. (1998). *The New Geopolitics: The World System and Northern Europe seen from a Modern Geopolitical Perspective*. Helsinki: National Defence College. Finnish Defence Studies. adresinden alındı.
- Ulaş, B. (2011). *Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyeliği Süreci*. İstanbul: Başlık Yayın.
- UN. (1982). *United Nations Convention on the Law of the Sea*. Şubat 4, 2022 tarihinde Birleşmiş Milletler: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf adresinden alındı.

UN. (2004). *Agreement between the Republic of Cyprus and the Arab Republic of Egypt on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone 17 February 2003*. Haziran 4, 2022

tarihinde United Nations:

<https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/EGY-CYP2003EZ.pdf> adresinden alındı.

UN. (2011). *List of Geographical Coordinates for the Delimitation of the Northern Limit of the Territorial Sea and Exclusive Economic Zone of the State of Israel*. Haziran 5, 2022

tarihinde United Nations:

https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/isr_eez_northernlimit2011.pdf adresinden alındı.

UNSCR. (1990). *Resolution 660 Iraq-Kuwait (2 August)*. Şubat 5, 2022 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları: <http://unscr.com/en/resolutions/660> adresinden alındı.

UNSCR. (1990a). *Resolution 661 Iraq-Kuwait (6 August)*. Şubat 5, 2022 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları: <http://unscr.com/en/resolutions/661> adresinden alındı.

UNSCR. (1990b). *Resolution 662 Iraq-Kuwait (9 August)*. Şubat 5, 2022 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları: <http://unscr.com/en/resolutions/662> adresinden alındı.

Ünker, P. (2022). *Türkiye enerjide neden dışa bağımlı hale geldi?* Mayıs 31, 2022 tarihinde Deutsche Welle: <https://www.dw.com/tr/türkiye-enerjide-neden-dışa-bağımlı-hale-geldi/a-61055315#:~:text=Resmi%20verilere%20göre%202020%27de,Burada%20yüzde%2099%20dışa%20bağımlı.> adresinden alındı.

Üren, M. (2021). Küresel Güç Olma Hedefi Bağlamında Rusya'nın Doğu Akdeniz Politikası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 851-874.

Voss, J. (2016). 3 Key Elements for Successful Geopolitical Analysis. *Middle East*

Investment Conference. Riyadh: CFA Institute. Middle East Investment Conference.

adresinden alındı.

Wang, M., M. Webber ve Z. Ying. (2002). *China Goes Out: Investing Overseas*. M. Webber, M. Wang and Z. Ying içinde, *China's Transition to a Global Economy* (s. 31-60). New York: Palgrave Macmillan.

WWF. (2016). *Paris Anlaşması Onaylandı: Türkiye'nin İklim Politikasında Yeni bir Dönem Başlıyor*. Mayıs 31, 2022 tarihinde World Wildlife Foundation: <https://www.wwf.org.tr/?11300/Paris-Anlamasi-Onaylandi-Turkiyenin-Iklim-Politikasinda-Yeni-bir-Donem-Basliyor> adresinden alındı.

Yang, J. (2011). *China's Energy Consumption Rises*. Şubat 5, 2022 tarihinde The Wall Street Journal: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704615504576171922168262078> adresinden alındı.

Yaycı, C. (2011). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasında Libya'nın Rolü ve Etkisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 17-41.

Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu Ve Türkiye. *Bilge Strateji*, 4(6), 1-70.

Yergin, D. (2006). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, 85(2), 69-82.

Yergin, D. (2007). *The Fundamentals of Energy Security*. Washington D.C.: Committee on Foreign Affairs US House of Representatives.

Yergin, D. (2014). *Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*. (K. Tuncay, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Yıldız, D. ve D. Yaşar. (2012). *Doğu Akdeniz'de Küresel Satranç*. İstanbul: Truva Yayınları.